

SYSTEEMIÄLYKKYYS INHIMILLISESSÄ TOIMINNASSA

Peter Torniainen
Sosiaalietiikan pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2014
(Tekijä antaa luvan julkaista tutkimus Aalto-yliopiston systeemianalyysin
verkkosivuilla)

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Systemaattisen teologian osasto	
Tekijä – Författare Peter Torniainen			
Työn nimi – Arbetets titel Systeemiälykkyys inhimillisessä toiminnassa			
Oppiaine – Läroämne Sosiaalietiikka			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum 9.5.2014	Sivumäärä – Sidoantal 84
Tiivistelmä – Referat Systeemiälykkään toiminnan teoria on Esa Saarisen ja Raimo P. Hämmäläisen muotoilema ihmisen toimintaa kuvaileva teoria. Systeemiälyteorian esitetään olevan ihmisen toiminnan tutkimista, mutta tähän mennessä systeemiälyteoriassa ei ole tutkittu perusteellisesti ja argumentatiivisesti, mitä systeemiäly tarkoittaa inhimillisenä toimintana. Tutkimuksessani käsittelen saatavilla olevan kirjallisuuden ja tutkimusten avulla, mitkä ovat systeemiälykkään toiminnan minimiehdot. Tutkimusmetodina on käsiteanalyysi. Systeemiälyteorian mukainen ihmisen toiminta on purettava käsitevälineiden avulla osiin ja selvitettävä, mitkä ovat systeemiälyteorian taustalla vaikuttavat olettamukset ihmisen toiminnasta. Apunani käytän Jaana Hallamaan muotoilemaa teon teoriaa selittääkseni, mistä systeemiälykkäässä toiminnassa on pohjimmiltaan kyse. Johdantoa seuraavassa luvussa esittelen systeemiälyteorian kannalta keskeiset käsitteet, joiden varaan systeemiälyteoria on rakennettu. Esittelen yleisen systeemitheorian, systeemijattelun, intersubjektiveen systeemitheorian sekä moniälykkysteorian käsitteet. Luvun lopussa esittelen esimerkin systeemiälyteorian käytännöllisestä sovelluksesta Frank Martelan vanhustenhoitotyötä koskevan väitöskirjan pohjalta. Kolmannessa luvussa erittelen systeemiälykäs toimintaa käsiteanalyttisesti ja määrittelen Martha Nussbaumin kyvykkysteorian avulla systeemiälykkään toiminnan oikeudenmukaisuutta koskevat vaatimukset. Neljännessä luvussa sovellan saatuja tutkimustuloksia systeemiälyteorian tutkimuksessa esitettyyn hypoteesiin kukoistavasta organisaatiosta ja käsittelen, mitkä ovat kukoistavan organisaation toteutumisen minimiehdot. Tutkimukseni keskeinen huomio on, että systeemiälykäs toiminta edellyttää muiden osapuolien intressien huomioimista sekä heidän toimijuutensa vahvistamista, jota voidaan kutsua voimaannuttamiseksi. Systeemiälyteoriaa koskevassa tutkimuksessa on aiemmin käsitelty toimintaa myös toiminnan kohteen näkökulmasta, mutta toiminnan kohteen toimijuuden minimiehtojen toteutumista ei ole määritelty systeemiälykkään toiminnan kriteeriksi. Näin ollen, systeemiälyteorian esittämä näkemys siitä, mitä voidaan kutsua systeemiälykkääksi toiminnaksi, ei täytä sellaisenaan oikeudenmukaisuuden vaatimusta, eikä sitä siksi voi kutsua systeemiälykkääksi toiminnaksi.			
Avainsanat – Nyckelord Systeemiälyteoria, systeemiälykäs toiminta, oikeudenmukaisuus, vanhustenhoito.			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

1 Johdanto	1
2 Systeemiälyteoria	4
2.1 Systeemiteoria	4
2.2 Systeemiajattelu	7
2.3 Intersubjektiivinen systeemiteoria dyadissa.....	10
2.4 Systeemiteorian ja -ajattelun lähtökohdat ja ongelmat	13
2.5 Miksi systeemiälyä tarvitaan?	16
2.6 Systeemiälykäs toiminta nostaa systeemin potentiaalin esiin	20
2.7 Systeemiäly ihmisen älykkyyden lajina	22
2.8 Systeemiälykyys vanhustenhoitotyössä.....	26
3 Systeemiälykäs toiminta	31
3.1 Systeemiälykkään toiminnan minimiehdot.....	31
3.2 Systeemi-interventiota ohjaavat toimijan sisäiset tekijät	36
3.3 Systeemi-interventio käytännöllisenä päättelynä	44
3.4 Systeemi-intervention tuloksen, seurauksen ja vaikutusten arviointi..	49
3.5 Systeemiälyteorian hyvät.....	53
3.6 Systeemiälykäs toiminta vaikuttamisena.....	60
3.7 Kyvykkyysteoria ja oikeudenmukaisuus.....	62
3.8 Resurssivaltasuhteessa professio määrittää hyvää	67
4 Systeemiälykyys organisaatiossa	70
4.1 Kukoistava organisaatio	70
4.2 Kukoistavan organisaation edellytykset ja ongelmat	73
5 Loppukatsaus	77
6 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	81
Painamattomat lähteet.....	81
Lähteet ja apuneuvot	81
Kirjallisuus	83

1 Johdanto

”Tarkoitamme systeemiälyllä älykästä toimintaa, joka hahmottaa vuorovaikutuksellisia takaisinkytkentöjä sisältäviä kokonaisuuksia tarkoituksenmukaisesti ja luovasti. Systeemiälykäs henkilö osaa toimia järkevästi monimutkaisissa systeemirakenteissa. Kokonaisuus muovaa häntä ja hän osaltaan itse muovaa kokonaisuutta – usein intuitiivisesti, vaistomaisesti, tiedostamattaan mutta tavalla, jota on olennaisen tärkeä ymmärtää.”¹

Systeemiälyteoria on Esa Saarisen sekä Raimo P. Hämäläisen vuonna 2002 kehittämä teoria ihmisen toiminnasta. Voidaan sanoa, että systeemiälyteoria pohjautuu hyvin pitkälti Suomessa tunnetun filosofi Saarisen omaan ajatteluun. Systeemiälyteoria on muotoutunut pitkälti Saarisen pitämien yritysluentojen, yliopistoluentojen sekä oman ajattelun pohjalta.²

Systeemiälyteoria on ihmisen toimintatutkimusta. Reilun kymmenen vuoden aikana systeemiälyteoria on saanut huomiota eri tutkimusaloilla.

Systeemiälyteoriaa on tutkittu monesta eri näkökulmasta ja teorialle on esitetty lukuisia käyttöyhteyksiä. Teoriaa ei kuitenkaan ole juuri lainkaan muotoiltu perusteellisesti ihmisen toiminnan näkökulmasta siitä huolimatta, että teoria on ihmisen toimintatutkimusta. Samaten on jäänyt vähäiselle huomiolle se, mihin systeemiälykkäällä toiminnalla pyritään. Systeemiälyteorian pääperiaatteet on esitelty lukuisia kertoja eri kirjoittajien toimesta, mutta teorian taustaoletuksia ihmisen toiminnan näkökulmasta ei ole avattu perusteellisesti missään.³

Yhtenä syynä sille, että systeemiälyteorialle ei ole toistaiseksi annettu spesifioitua käsitteiden varaan rakennettua muotoa on se, että Saarinen on pyrkinyt muotoilemaan teoriansa niin, että se herättää enemmänkin ihmisissä ajatuksia eikä niinkään täytä argumentatiivisuuden kriteereitä. Saarinen kuvaa omaa ajatteluaan voimaannuttavana energiana, jota on vaikea redusoida käsitteisiin, sillä näin tehtäessä menetetään osa siitä, mitä teoria pyrkii välittämään kuulijoilleen. Saarinen viittaa kuuluisiin Ludwig Wittgensteinin pitämiin luentoihin Cambridgen yliopistossa, missä kukaan paikallaolijoista ei tiennyt ennen luennon alkua, mitä luento käsittelee. Saarinen muistuttaa myös, että

¹ Hämäläinen & Saarinen 2004, esipuhe.

² Saarinen 2008, 3. Kaikki systeemiälyä koskeva tutkimus on vapaasti luettavissa osoitteessa <http://systemsintelligence.aalto.fi/>

³ Tutkimusaiheeseen liittyvä yksi harvoista systeemiälykästä toimintaa sen moraaliselta kannalta käsittelee Malk 2005, 275–291. ”Systeemiäly, moraali ja oikeudenmukaisuus”.

Sokrates, yksi maailman merkittävimmistä filosofiista, ei kirjoittanut filosofiaansa käsitteellisiin muotoihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei Sokrateen perintö olisi merkittävä. Systeemiälyteoria esitetään samassa valossa: jos teoria pilkottaisiin pieniksi käsitteiksi, se olisi vaarassa menettää merkittävän osan viestistä, joka teorian avulla halutaan välittää. Systeemiälyteoria onkin ehkä paremmin ymmärrettävissä Saarisen pitämällä luennoilla kuin sitä soveltavien tutkimusten valossa.⁴

Systeemiälyteoriaa soveltavalla tutkimuksella on kunnianhimoisia tavoitteita. Systeemiälyteorian tutkimuksissa kuvaillaan systeemiteorian avulla näkemys siitä, miten todellisuus toimii. Toisekseen systeemiälyteorian tutkimuksessa esitetään näkemys ihmisen älykkästä toimintatavasta tuossa todellisuudessa. Hämäläinen ja Saarinen kuvaavat systeemiälyteorian tutkimuksen tavoitetta seuraavasti:

”Kysymyksessä on synteettinen hanke, jonka pyrkimyksenä on yhdistää teoria ja käytäntö, tekeminen ja ajattelu, yksilö ja yhteisö, realiteetti ja mahdollisuus.”⁵

Lähtökohta synnyttää kuitenkin ongelman. Systeemiälyteoria on teoria ihmisen toiminnasta ja sitä tutkitaan Aalto-yliopiston systeemianalyysin laboratoriossa. Jos systeemiäly esitetään tieteellisenä teoriana, sen täytyy olla argumentatiivinen teoria, eikä vain ajatuksia herättävä ajatusrakennelma. Mitä tahansa argumentatiivista teoriaa ihmisen toiminnasta tulee pystyä tarkastelemaan käsiteanalyttisesti. Argumentatiivisen teorian tulee pystyä perustelemaan taustaoletukset, joiden varaan teoria rakentuu. Tästä syystä on tarpeen tutkia tarkemmin taustaoletukset, joita systeemiälyteoria väistämättä sisältää. Systeemiälyteoriaan sisältyy selvästi vahva näkemys siitä, mitä pidetään hyvänä toimintana ja tuon toiminnan taustalla vaikuttaa olevan vahva ihmiskäsitys. Tällaisia taustaoletuksia on syytä tutkia tarkemmin, minkä vuoksi olen päättänyt tehdä käsiteanalyttisen tutkimuksen systeemiälykkään toiminnan teoriasta.

Systeemiälyteoriaa koskevan käsiteanalyysin tekemiseksi käsittelen ensin systeemiälyteoriaa sellaisena, kuin se on esitetty. Systeemiälyteoriaan kuuluvan hypoteesin mukaan teorian perimmäinen ajatus on inhimillisen kukoistamisen

⁴ Saarinen 2008, 10.

⁵ Hämäläinen & Saarinen 2006, 4.

mahdollisuus, jonka systeeminen rakenne usein kätkee sisälleen.⁶ Näin ollen pyrin analysoimaan systeemiälyteoriaa käsittelevää aineistoa erilaisten teorioiden tarjoamien käsitteiden valossa purkamalla esiin systeemiälyteorian taustaoletukset. Kun taustaoletukset on selvitetty, on mahdollista testata taustaoletuksia hypoteesin valossa. Hypoteesiksi asetan systeemiälyteoriaan sisältyvän käsityksen, jonka mukaan systeemiälykäs toiminta edesauttaa inhimillistä kukoistusta sekä kukoistavan organisaation mahdollisuutta.⁷

Johdantoa seuraavassa luvussa esittelen systeemiälyteorian taustat ja vahvimmat vaikuttajat, joiden perustalle systeemiälyteoria on rakentunut. Systeemiälyteoria pohjautuu yleiseen systeemiteoriaan, jonka merkittävimmät kehittäjät vaikuttivat 1970-luvulla. Nykyään systeemiteoriaa käytetään erityisesti organisaatiomallien hahmottamisessa. Yksi tunnetuimmista vaikuttajista systeemitieteiden alalla tällä hetkellä on Peter Senge, joka kehitti systeemiajattelua koskevan teorian 1990-luvulla. Sengen teoria on saanut paljon huomiota akateemisessa tutkimuksessa, mutta sitä on myös kritisoitu siitä, että teoriaan sisältyvä lupaus käytännön sovellettavuudesta ei ole toteutunut. Systeemiajattelun tarkoitus on toimia apuvälineenä yrityksille, joissa halutaan omaksua uusia toimintamalleja voidakseen toimia paremmin omalla alallaan. Systeemiälyteoriaa voidaan pitää systeemiajattelun jatkeena siinä mielessä, että systeemiälyteorian kehittämistä on ohjannut pyrkimys luoda teoria, joka todella toimii käytännössä yhdistämällä teorian ja käytännön.⁸ Käyn toisessa luvussa läpi systeemiälyteorian keskeisimmät käsitteet sekä sen rakenteen. Luvun lopussa esittelen kattavimman saatavissa olevan systeemiälyteorian käytännön sovellutuksen, nimittäin Frank Martelan tutkimustyön systeemiälykkäästä vanhustenhoitotyöstä.

Kolmannessa luvussa käsittelen systeemiälykkyyttä ihmisen toimintana. Tarkastelen Jaana Hallamaan muotoileman teon teorian avulla vähimmäisehdot, joiden avulla jotain toimintaa voidaan ylipäättään kutsua inhimilliseksi toiminnaksi. Selvitettyäni toiminnan minimiehdot esittelen systeemiälykkään toiminnan käytännöllisen päättelyn muodossa Aristoteelisen praktisena syllogismina. Kolmannen luvun lopussa käsittelen piirteitä, joita voidaan sanoa systeemiälyteorian hyväksi sillä perusteella, että niitä toiminnalla pohjimmiltaan tavoitellaan. Hyvien tavoittelemista koskevaan tutkimukseen kuuluu myös sen

⁶ Saarinen 2008, 6.

⁷ Martela, F. 2013, 268.

⁸ Hämäläinen & Saarinen 2006, 4.

pohtiminen, kuinka toiminta toteuttaa myös oikeudenmukaisuuden vaatimusta, minkä vuoksi tarkastelen systeemiälykstä toimintaa Martha Nussbaumin kyvykkyysteorian valossa.⁹

Työn neljännessä luvussa esittelen systeemiälyteorian korkeimman päämäärän, ajatuksen ”kukoistavasta organisaatiosta.” Esa Saarinen pyrkii systeemiälyteorian avulla tuomaan panoksensa suomalaiseen yritysmaailmaan tavoitteenaan saada yritykset tekemään yhä paremmin sitä, mitä ne tekevät. Systeemiälykkään toiminnan analysoimisen kannalta on tarpeen selvittää minimiehdot, joilla kukoistavasta organisaatio voi toteutua, mitä kukoistava organisaatio edellyttää työntekijöiltä ja miten kukoistava organisaatio pysyy voimassa.

Tutkimukseni keskeisin ajatus on tarkastella systeemiälykstä toimintaa inhimillisen toiminnan kannalta. Ainoan käsillä olevan kattavan tutkimuksen avulla, Frank Martelan vanhustenhoitotutkimuksen valossa, määrittelen systeemiälykkään toiminnan vähimmäisehdot. Niiden selvittyä testaan minimiehtojen toteutumista ajatukseen kukoistavasta organisaatiosta, jota voidaan pitää systeemiälyteorian yhtenä pyrkimyksenä. Tutkimukseni tiivistyy siten seuraaviin kysymyksiin: (1) Mitä systeemiälykäs toiminta tarkoittaa inhimillisenä toimintana? (2) Mitkä ovat systeemiälykkään toiminnan minimiehdot? (3) Minkä ehtojen perusteella systeemiälyteorian mukainen inhimillinen kukoistus sekä kukoistava organisaatio on mahdollista toteutua? (4) Mitä hyötyä kukoistavasta organisaatiosta on ja toisaalta, mitä hyötyä systeemiälykkästä toiminnasta koituu?

2 Systeemiälyteoria

2.1 Systeemiteoria

Systeemiteoria¹⁰ tarkoittaa tapaa tarkastella erilaisia osista koostuvia kokonaisuuksia. Lähtökohtana on pyrkimys ymmärtää erilaisten kokonaisuuksien rakenteita, niissä esiintyviä lainalaisuuksia sekä lainalaisuuksiin perustuvia toimintamalleja. Systeemiteoria tutkii perinteisesi organisaatiokulttuureita, joissa systeemiteoriaa hyödynnetään erilaisten organisaatiomallien hahmottamiseen.

⁹ Nussbaum 2011.

¹⁰ Systeemiteoriaa voidaan kutsua yläkäsitteeksi kaikille teorioille, jotka käsittelevät asioita niin kutsutusta systeemisestä näkökulmasta. Näin ollen systeemiälyn teoria sekä systeemiajattelun teoria pohjautuvat systeemiteoriaan.

Mutta systeemiteorian avulla on mahdollista tutkia periaatteessa mitä tahansa toimintaa, sillä systeemiteorian pyrkimys on hahmottaa paremmin mitä tahansa käsitteellisesti määriteltävissä olevaa kokonaisuutta.¹¹ Systeeminen näkökulma voidaan kuvata yksinkertaisesti seuraavalla tavalla:

”...an approach to a problem, which takes a broad view, which tries to take all aspects into account, which concentrates on interactions between the different parts of the problem.”¹²

C. West Churchmanin mukaan systeemiksi voidaan nimittää mitä tahansa komponenteista koostuvaa kokonaisuutta jos tuolla kokonaisuudella on jonkinlainen ilmaistavissa oleva olemassaolon syy sekä jokin toiminnallinen muoto. Systeemin voidaan yksinkertaisesti kuvailla olevan komponenteista koostuva kokonaisuus, joka on kohdistettu toimimaan haluttua päämäärää kohti.¹³ Systeemi on siis erittäin laaja-alainen käsite. Jokaiselle systeemille on kuitenkin yhteistä se, että systeemin komponentit ovat tavalla tai toisella vuorovaikutussuhteessa toisiinsa ja systeemi on suunniteltu toteuttamaan tietty päämäärä. Systeemiteorian pyrkimyksenä on ymmärtää ja selittää monimutkaisia tapahtumia niin hyvin kuin mahdollista. Saarinen kutsuu tätä pyrkimykseksi ymmärtää tapahtumien ”seurausten seurauksia”. Saarinen tarkoittaa tällä pyrkimystä hahmottaa tapahtumien sellaisia ulottuvuuksia, jotka eivät ole välttämättä ilmeisiä ja helposti havaittavissa.¹⁴

Systeemit voidaan jakaa pääosin kahteen ryhmään sen mukaan, mikä niiden toiminnan luonne on. Ensinnäkin on olemassa suljettuja systeemeitä, kuten esimerkiksi lämpöpatterin termostaatti. Tämä tarkoittaa sitä, että systeemiä voidaan tutkia laskemalla sen komponentit yhteen, jolloin koko systeemin toiminta on yhtä kuin sen komponenttien toimintojen yhteenlaskettu summa. Tämänkaltaisen systeemin komponenttien vuorovaikutussuhteet ovat tarkasti selitettävissä ja systeemin toimintaa on myös sen vuoksi helppo ennustaa. Lämpöpatterin termostaattisysteemin toiminta perustuu siihen, että kun huoneen

¹¹ Checkland 1981, 3.

¹² Checkland 1981, 5.

¹³ Churchman, 1979, 29. Käännetty lauseesta ”...a system is a set of parts coordinated to accomplish a set of goals” Systeemiä voidaan kutsua myös kompleksiseksi kokonaisuudeksi tai dynaamiseksi vuorovaikutuskokonaisuudeksi riippuen siitä, minkä tyyppinen systeemi on tarkastelun kohteena. Asian yksinkertaistamiseksi olen valinnut käyttää aina termiä ”systeemi” kuvaamaan mitä tahansa komponenteista koostuvaa mielekästä kokonaisuutta.

¹⁴ Termi ”seurausten seuraukset” on Saarisen muotoilema. Saarinen, luento ”Rakkaudet” Otaniemessä, 15.3.2013.

lämpötila laskee, termostaatti kytkee patterin päälle. Toisaalta, kun haluttu huoneenlämpötila on saavutettu, lämpöpatterin termostaattisysteemi kytkee patterin lämmityksen pois.¹⁵

Toisekseen on olemassa avoimia systeemeitä, joiden komponenttien vuorovaikutussuhteet sisältävät syvemmän ulottuvuuden kuin vain komponenttien yhteenlasketun summan. Systeemin kokonaistoiminta nähdään jonain suurempana kuin sen osien summana. Tällaisen systeemin sanotaan olevan kompleksinen vuorovaikutuskokonaisuus, mikä tarkoittaa sitä, että systeemeissä yhdellä syötteellä voi olla moniulotteisia ja kauaskantoisia seurauksia, joita on mahdoton tietää ennalta. Tämän vuoksi systeemin kokonaistoimintaa on mahdoton ennustaa. Systeemi sisältää emergenttejä kokonaisuuksia, eli systeemin kokonaissuoritusta on mahdoton redusoida sen komponenttien yksittäisiksi toiminnoiksi. Esimerkiksi organisaation toiminta voidaan nähdä systeeminä, jonka toiminta on enemmän kuin vain työntekijöiden työpanoksen summa.¹⁶

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut erityisesti ihmisten välisistä vuorovaikutussuhteista, jotka voidaan nähdä systeemiteorian mukaan avoimina systeemeinä. Ihmisten väliset vuorovaikutussuhteet ovat systeemiteorian mukaan kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia, sillä systeemeissä tapahtuva vuorovaikutus on kompleksista. Kompleksisuus tarkoittaa sitä, että jokaiselle systeemin tapahtumalle on esitettävissä monta eri syytä ja jokaisella syyllä voi olla moniulotteisia seurauksia, joita on mahdoton ennustaa.¹⁷

Lähtökohta paljastaa avoimien systeemien tulkintaan sisältyvän ongelman. Jotta avoimen systeemin toimintaa voitaisiin ymmärtää, sen vuorovaikutusverkkoa tulisi ymmärtää mahdollisimman tarkasti ja hyvin. Ongelmaksi koituu, että systeemin kuvailusta tulee hyvin kaoottista ja käsiteltävä tiedon määrä olisi mahdotonta hallita. Kun huomioidaan kaikki mahdolliset syyt ja niiden mahdolliset seuraukset, tiedon määrä kasvaa loputtomaksi. Asiaa voidaan selventää esimerkin kautta. Jos ihminen haluaisi perustaa oman yrityksen ja hän pohtisi siihen liittyviä mahdollisia riskejä tulevaisuudessa, hänen täytyy olla järkevä sen suhteen, mitkä ovat relevantteja riskejä. Jos yrityksen varastossa syttyvän tulipalon riski on olemassa, mutta se tapahtuu tilastojen mukaan 0,00001% varmuudella, tämä ei tarkoita, ettei yritystä kannattaisi perustaa.

¹⁵ Laszlo 1972, 36–37. Vrt. Bertalanffy, 1971, 15.

¹⁶ Senge 1993, 71. Vrt. Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 4.

¹⁷ Senge 1993, 68.

Olennaista on hahmottaa, että jos systeemin toimintaa on mahdoton ennustaa, se ei tarkoita, ettei mitään kannattaisi tehdä.

Tutkimukseni pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole keskittyä koko systeemitheorian käsittelemiseen, vaan ainoastaan huomioida systeemitheorian tapa tarkastella inhimillisiä vuorovaikutuskokonaisuuksia, jotta voimme tarkastella paremmin sitä, mitä systeemiälykäs toiminta tarkoittaa. Avoimien, erityisesti inhimillisten vuorovaikutuskokonaisuuksien tulkinnassa voimme hyödyntää Peter Sengen muotoilemaa systeemiajattelun teoriaa, jota esittelen seuraavassa alaluvussa.

2.2 Systeemiajattelu

Peter Sengen mukaan usein ajatellaan, että ymmärtääksemme mitä tahansa kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia meidän on kehitettävä monimutkaisia ratkaisuja niiden toiminnan selittämiseksi. Mutta kun kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia pyritään selittämään mahdollisimman yksityiskohtaisesti, siitä tehdään tällöin yhä monimutkaisempaa ja päädytään loputtomaan syy-seurausketjun rakentamiseen. Käsiteltävä tiedon määrä on niin suuri, että asian tarkastelu menettää merkityksensä. Systeemiajattelun mukaan on hyväksyttävä, että inhimillistä systeemin toimintaa on mahdoton ennustaa täydellisesti.¹⁸

Systeemiajattelu on yksi keino hahmottaa, mitä kompleksiset vuorovaikutuskokonaisuudet ovat ja miten niitä olisi mahdollista tulkita. Sengen mukaan länsimaisen ajattelumallin takia ihminen pyrkii väistämättä hahmottamaan asioita perinteisen tieteen menetelmin. Tämä johtuu Sengen mukaan siitä, että länsimaisessa kielessä subjekti-verbi-objekti rakenne vääristää ajattelumme kohti lineaarista syy-seuraus-suhteellista ajattelua. Sengen mukaan länsimaisessa kielessä kielioppirakenteen tarkoituksena on yksinkertaistaa asioita helpommin hahmotettavaan muotoon. Sengen mukaan jo lähtökohdiltaan tämän tyylinen lähestymistapa estää meitä hahmottamasta kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia järkevästi. Ajattelumallimme pyrkii automaattisesti rakentamaan kompleksisuudesta loputonta syy-seuraus-ketjua.¹⁹

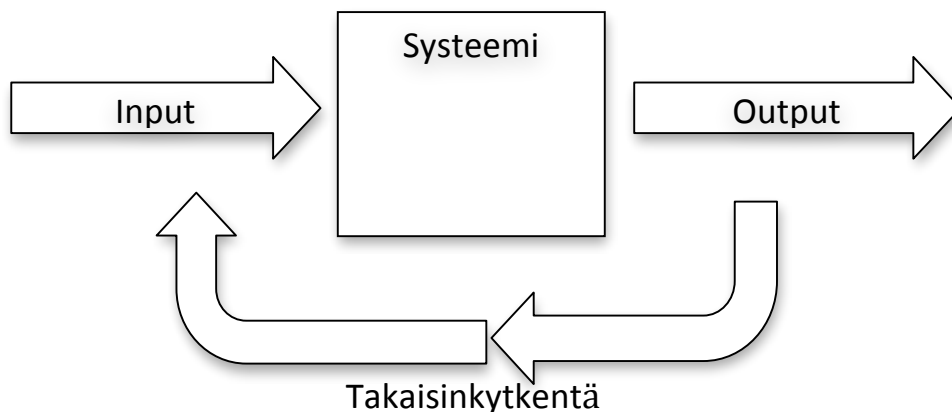
Yhtenä argumenttina perinteiselle tieteen menetelmän mukaiselle lähestymistavalle voidaan esittää kartesiolaisen perinteen mukaista tapaa tarkastella ihmisen toimintaa subjektin näkökulmasta. Kartesiolaiseen

¹⁸ Senge 1993, 71–72.

¹⁹ Senge 1993, 73.

perinteeseen kuuluu tietyllä tavalla kokevan subjektin irrottaminen hänen toiminnallisesta ympäristöstään. Kartesiolainen tapa soveltuu suljettujen systeemien selittämiseen, sillä suljettu systeemi voidaan nähdä sen komponenttien summana. Suljetulla systeemillä on hyvin yksinkertaistettavissa oleva toimintamalli, jonka toimintaa voidaan ennustaa täydellisesti. Systeemiajattelu ottaa tähän lähestymistapaan toisenlaisen lähtökohdan. Systeemiajattelun mukainen tarkastelu lähtee liikkeelle kokonaisuuden näkökulmasta, jossa kokonaisuus on jotain enemmän kuin osiensa summa. Itse asiassa systeemiajattelun kannalta ”kokonaisuus” ja ”osa” ovat vain suhteellisia käsitteitä ja niiden merkitys riippuu jokaiselle systeemille ominaisista tekijöistä, jotka tulevat näkyviin, kun systeemi toimii. Näin ollen kokonaisuuden ja osan suhteen määrittäminen ei ole olennaista, ainoastaan kokonaisuuden eli systeemin toiminta on ensisijaista.²⁰

Olellisinta systeemiajattelussa samoin kuin myös systeemiteoriassa on tarkastella vuorovaikutuksia niin kutsutun takaisinkytkennän²¹ kautta. Takaisinkytkentä tarkoittaa yksinkertaisimmillaan minkä tahansa systeemissä tapahtuvan teon tai tapahtuman seurausta, joka palautuu tavalla tai toisella systeemiin. Seuraavassa kuvassa esitän takaisinkytkennän peruseriaatteen.

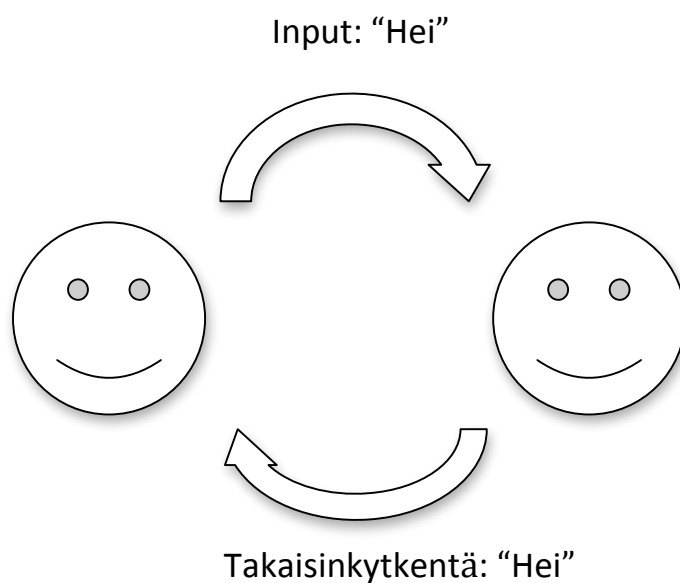
Kuva 1. Systeemin toimintamalli.

Avoimissa, kuten inhimillisissä systeemeissä takaisinkytkentä tarkoittaa myös systeemiin palautuvaa tekijää. Sengen mukaan takaisinkytkentä mielletään puhekielessä usein joksikin suoraan saaduksi palautteeksi jostain teosta tai vaikka työpaikalla pidetystä kehityskeskustelusta. Hyvän työpäivän päätteeksi pomo saattaa kehua alaista, eli teoriassa alaisen työpäivä on ollut systeemin yksi suorite

²⁰ Saarinen, luento ”Yhteispeli” Otaniemessä, 27.2.2013. Vrt. Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 2.

²¹ Takaisinkytkentä tulee Sengen termistä ”Feedback loop”. Esim. Senge 1993, 57.

(output) ja pomon palaute työstä on systeemin takaisinkytkentä. Tätä voisi kutsua työsuhteen yksinkertaisimmaksi takaisinkytkennäksi. Mutta systeemiajattelun mukaan takaisinkytkentä ei ole pelkkä käsitteellistettävissä oleva kehityskeskustelu tai työntekijän kehuminen sanallisesti. Systeemiajattelun mukaan millä tahansa tapahtumalla ja toiminnalla on olemassa jokin takaisinkytkentä, joka palautuu takaisin systeemiin. Jokaisella tapahtumalla ja asialla on välttämättä jonkin asteinen systeeminen seuraus, eli jokaisella pienelläkin teolla on olemassa jokin takaisinkytkentä. Seuraavassa kuvassa esittelen keskustelun tasolla tapahtuvan hyvin yksinkertaisen takaisinkytkennän peruseriaatteen.

Kuva 2. Inhimillisen vuorovaikutussysteemin takaisinkytkentä. Tervehtiminen on systeemiin tehty syöte (input), tervehtimiseen vastaaminen on syötteestä koituva takaisinkytkentä, joka palautuu systeemiin itseensä.

Takaisinkytkentöjen hahmottaminen on sitä monimutkaisempaa mitä suuremmista ja kompleksisemmista vuorovaikutuskokonaisuuksista on kyse. Mitä suurempi tarkasteltavissa oleva systeemi on, sitä enemmän dataa tarvitaan vuorovaikutusverkosta. Jos pyrkisimme muodostamaan systeemisen takaisinkytkennän kaavan kymmenen ihmisen välillä käydystä vuorovaikutusprosessista, tarvittava tiedonmäärä olisi niin suuri, että tarkastelu menettäisi merkityksensä. Vaikka tämänkaltainen tarkastelu olisikin teoreettisesti mahdollista, vuorovaikutuksen tarkastelun jäisi hyvin pinnalliseksi. Näin ollen kaikki sanallisesti käydyn keskustelun taustalla tapahtuva rikas vuorovaikutus jää huomioimatta. Tämän vuoksi tarkastelen vain minimiehdot täyttävää inhimillisen

vuorovaikutuksen systeemiä. Kun systeemin ehtona on, että systeemi on jokin osista koostuva kokonaisuus, kahden ihmisen välinen vuorovaikutuskokonaisuus eli dyadi on jo systeeminen tilanne.²² Dyadin tarkastelemiseksi systeemiälyn teoria hyödyntää intersubjektiivista systeemiteoriaa kuvailemaan dyadin toiminnassa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Seuraavaksi esittelen intersubjektiivisen systeemiteorian periaatteet, minkä jälkeen voidaan tarkastella systeemiälykästä toimintaa.²³

2.3 Intersubjektiivinen systeemiteoria dyadissa

Intersubjektiivinen systeemiteoria (IST) on alun perin metateoria ihmismielen rakentumisesta, jota sovelletaan pääasiassa psykoterapiassa. IST on yksi tapa hahmottaa kahden ihmisen välistä vuorovaikutuskokonaisuutta.²⁴

Kuten edellä esitin, systeemiteoria ottaa vaihtoehtoisen lähestymistavan kartesiolaiseen perinteeseen subjektin ja objektin erottelussa. Kartesiolaisen tavan mukaan ihmisen toiminnassa voidaan tehdä vahva erottelu kokevan subjektin sekä kokemuksen objektin välillä. Näin ollen kokeva subjekti voi pitää dyadissa toista osapuolta oman kokemuksensa tuotoksena eli tietynlaisena objektina. IST:n mukaan tällä tavoin subjekti erottaa itsensä kyseisestä vuorovaikutustilanteesta suhtautumalla toiseen osapuoleen vain oman kokemuksensa tuotoksena.²⁵

IST:n mukaan kahden ihmisen vuorovaikutustilanne on osapuolten intersubjektiivinen tuotos. Näin ollen kahden ihmisen vuorovaikutustilanne ei ole niinkään edestakaista viestin välittämistä vaan yhdessä muodostettu vuorovaikutuskokonaisuus. IST:n mukaan vuorovaikutustilanne on kahden ihmisen välille muodostunut yhteisesti jaettu todellisuus.²⁶ Mikä tahansa kahden ihmisen välinen vuorovaikutustilanne sisältää tietynlaisen emergentin ulottuvuuden, minkä vuoksi vuorovaikutustilannetta ei voida redusoida osapuolten omiksi ominaisuuksiksi.²⁷

IST:n mukaan toisen ihmisen toiminta vaikuttaa väistämättä subjektin omaan kokemukseen ja toisinpäin. IST:n mukaan siis minun kokemukseni

²² Hämäläinen & Saarinen 2010, 13–14.

²³ Intersubjektiivisesta systeemiteoriasta tarkemmin Martela, M. & Saarinen, 2008, 190-205.

²⁴ Martela, M. & Saarinen, 2008, 190.

²⁵ Martela, M. & Saarinen, 2008, 190.

²⁶ Määritelläkseen paremmin näkemystä siitä, mitä IST:ssa tarkoitetaan toisella osapuolen kanssa todellisuuden jakamisella, Saarinen siteeraa Emmanuel Levinaksen ajatusta luennolaan. Saarisen mukaan pyrkimyksenä on, että toista ihmistä ei hahmotettaisi ”vähän niin kuin min [una], mutta pikkuisen toi [sena]”. Saarisen mukaan systeemiälykkäässä toiminnassa on pyrkimys hahmottaa toinen ihminen radikaalisti toisena ihmisenä, mutta samalla täysin yhdenvertaisena minun kanssani. Saarinen, luennolla ”Rakkauudet” Otaniemessä, 15.3.2013.

²⁷ Martela, M. & Saarinen, 2008, 191.

Vauva ei ole vain passiivinen oppija, joka kopioisi käyttäytymismalleja äidiltään vaan vauva on aktiivinen vuorovaikuttaja ja myötävaikuttaja oman kasvamisensa prosessissa. Heti syntymästä lähtien vauvat ovat sosiaalisesti aktiivisia toimijoita, jotka ovat vuorovaikutuksessa äitinsä kanssa. Systeemiälyteorian mukaan vauvat suhtautuvat positiivisesti ulkomaailman viesteihin ja ovat erittäin kiinnostuneita mistä tahansa uusista asioista. Mutta vauvan ja äidin suhteen ymmärtämisen kannalta on olennaista hahmottaa, että heidän välisensä vuorovaikutus ei rajoitu vain sanalliseen viestintään, vaan he ovat avoimia minkä tahansa tyyppisille viesteille.²⁹

Saarisen mukaan ihmiset ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään paljon syvemmällä tasolla kuin vuorovaikutustilanteen ulkopuolinen voisi sanoa. Vaikka osapuolet eivät vaihtaisi keskenään sanallista informaatiota, he voivat silti olla keskenään vuorovaikutuksessa syvällä tasolla. Erityisesti vauvan tapa kommunikoida paljastaa asian.³⁰

IST:n tapaa hahmottaa mitä tahansa vuorovaikutustilannetta voidaan havainnollistaa kuvaamalla tilanne, jossa kaksi ihmistä istuu puiston penkillä. Se, että toinen flirttailee toiselle, saattaa saada toisen punastumaan silmänräpäyksessä. Ulkopuolisen silmin tuota tilannetta sekä punastuvan henkilön kokemusta on mahdoton pukea sanoiksi.³¹

IST:n valossa vauva ja äiti rakentavat keskenään uniikin vuorovaikutuksen, mitä ei olisi mahdollista ymmärtää jos tarkasteltaisiin vauvaa ja äitiä toisistaan erillisenä. Vauva ja äiti toimivat synkronisesti ja he yhdessä kasvattavat toinen toisiaan. IST:n mukaan ihmismieli tarvitsee toista ihmistä kasvaakseen. Systeemiälyteoria hyödyntää IST:n mukaista näkemystä siitä, että ihmisten muodostamat systeemiset vuorovaikutukset sisältävät emergenttejä ominaisuuksia ja systeemi on enemmän kuin osiensa summa.³²

”The seeds of systems intelligence are sown when the infant is engaging with her mother in the dyadic system she co-creates with her, adaptively reaching out towards development and growth.”³³

Tässä kappaleessa olen selventänyt intersubjektiiivisen systeemiteorian periaatteet. Tässä vaiheessa esittelen joitain huomioita ja ongelmia, koskien

²⁹ Hämäläinen & Saarinen 2010, 12.

³⁰ Saarinen, TEDx luento ”vauvojen radikalismi”. Helsingissä 4.11.2010.

³¹ Martela, F. 2012, 73.

³² Hämäläinen & Saarinen 2010, 12-14.

³³ Hämäläinen & Saarinen 2010, 15.

erityisesti systeemiteoriaa sekä systeemijattelua. Sen jälkeen voidaan käsitellä tarkemmin, miten systeemiälyteoria tulkitsee systeemeitä ja miten systeemiälyteorian mukaan systeemissä toiminta voi olla systeemiälykästä.

2.4 Systeemiteorian ja -ajattelun lähtökohdat ja ongelmat

Systeemiteorian avulla on mahdollista tutkia periaatteessa mitä tahansa järjestäytyntä kokonaisuutta. Suljetuissa systeemeissä, kuten automaattisissa koneissa tämä pätee ja on yksinkertaisesti selitettävissä, sillä suljetut systeemit on aina suunniteltu toteuttamaan jokin ennalta määrätty päämäärä. Lämpöpatterin termostaattisysteemin on tarkoitus toteuttaa päämäärä, jota varten se on suunniteltu. Systeemiteorian avulla voidaan tarkastella myös avoimia systeemeitä eli kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia, mutta tämä sisältää ongelman, sillä avoimet systeemit ovat niin monimuotoisia eikä suunnattu toteuttamaan mitään ennalta määrättyä päämäärää.

Inhimilliset vuorovaikutuskokonaisuudet kuten avioliitto, ystävyysuhde, harrastusryhmä, työ- tai hoivasuhde ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Avioliittoa on vaikea kuvitella samalla tavalla yhtä järjestäytyneeksi päämäärähakuiseksi vuorovaikutustoiminnaksi kuin johtajan ja alaisen välistä työsuhdetta. Avioliitolla ei ole välttämättä mitään päämäärää. Työsuhdetta voisi olla yksinkertaisempi tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, että tutkittaisiin saavutetun työn määrää tai saavutettua rahallisen tulosta. Avioliittoa on siksi vaikea tutkia systeemiteoreettisesta näkökulmasta, vaikka se olisikin teoreettisesti mahdollista. Vaikka avioliittoa voidaan tarkastella siinä tapahtuvan vuorovaikutuksen näkökulmasta, ongelma on nimenomaan siinä, että ei ole olemassa mitään, mihin peilata tuon systeemin suoritustaso siinä mielessä kuin työsuhteen suoritustaso voidaan helposti analysoida konkreettisesti saavutetun tuloksen avulla.

Systeemiteorian avulla voidaan paremmin ymmärtää systeemissä tapahtuvaa vuorovaikutusta, mutta tästä on hyötyä vain silloin, kun voidaan sanoa, mikä on systeemin todellinen suoritustaso. Systeemiteoriasta on hyötyä, kun voidaan kysyä; voisiko systeemi toimia paremmin, voisiko vuorovaikutus tapahtua yksinkertaisemmin, nopeammin tai edullisemmin? Miten systeemissä tapahtuvaa vuorovaikutusta tulisi parantaa, jotta sen suoritustaso paranisi? Systeemiteorian hyötyä on yksinkertaisinta ajatella silloin, kun käsillä on ulkoisesti määritellyt standardit siitä, mitä pidetään systeemin hyvänä suoritustasona. Työsuhdesysteemin suoritustaso on hyvä silloin, kun se saavuttaa hyvää työtulosta. Toisin sanoen, työsuhdesysteemin suoritustason tulee olla jollain

tavalla kontrolloitua, sen täytyy toimia tiettyä päämäärää kohti, jotta sitä on mielekästä tutkia systeemisestä näkökulmasta.³⁴

Yhden tunnetuimman systeemiteorian kehittäjän Ervin Laszlon mukaan jokaista osista muodostunutta kokonaisuutta ei ole järkevää tutkia systeemiteorian näkökulmasta. Laszlo vertaa pyrkimystä hahmottaa kaikki maailman tapahtumat erilaisiksi osista muodostuviksi kokonaisuusiksi siihen, että nivoisimme sattumanvaraisia paperilappuja yhteen ja kutsuisimme lopputulosta kirjaksi. Systeemiksi voidaan siksi kutsua vain asioita, jotka muodostavat yhdessä jonkin ilmaistavissa olevan ja järkevän kokonaisuuden, jolla on selkeä järjestys.³⁵

Ajatellaan mitä tahansa kaupallista organisaatiota. Organisaatio on järjestetty toimimaan tietyllä tavalla toteuttaakseen tiettyä tehtävää. Markkinat määrittelevät sen, mikä on tuon organisaation toiminnan taso. Jos suoritustaso on huono, organisaatio voi muuttaa toimintaansa ja niin edelleen. Avioliittoa on hyvin vaikea tarkastella samasta näkökulmasta. Periaatteessa voidaan kuitenkin ajatella, että huono avioliitto kohenisi, jos puoliset keskustelisivat siitä, mitä he haluavat avioliitolta ja mitä he toivoisivat toinen toiseltaan. Vaikka puolisoitten keskinäinen kommunikaatio parantaisi avioliittoa, ei ole mielekästä puhua samalla tavalla avioliiton kuin organisaation suoritustasosta. Tässä työssä keskityn vain sellaisiin inhimillisiin systeemeihin, jotka on suunniteltu toteuttamaan ennalta määritettyä päämäärää ja joilla on jokin ilmaistavissa oleva suorituksen tavoitetaso. Jatkossa käsittelen kuitenkin avioliittoa yhtenä esimerkkinä, joka on yksi maailman yleisimmistä dyadisista systeemeistä ja jonka osapuoliin on siksi helppo samaistua. Vaikka en käsittele sitä, mihin avioliiton tulisi pyrkiä, avioliiton käsittelemisen avulla on yksinkertaista ymmärtää kahden ihmisen välistä vuorovaikutuskokonaisuutta.

Systeemiteorian tapa hahmottaa maailmaa sisältää myös ontologisen ongelman. Kun systeemin sanotaan olevan enemmän kuin sen komponenttien yhteenlaskettu summa, onko systeemi olemassa irrallisena sen komponenteista? Jos systeemi nähdään tällä tavalla ja kokonaisuutta pidetään tärkeämpänä kuin sen yksilöitä, ääripäässä systeemi saatetaan nähdä puhtaan funktionaalisesta näkökulmasta. Jos esimerkiksi organisaatioiden toimintaa tarkastellaan puhtaasti kokonaisuuden näkökulmasta, tällöin ihmisyyksilö saattaa jäädä ilman huomiota. On mahdotonta ajatella, että organisaation kokonaissuoritusta tarkasteltaisiin

³⁴ Buchanan & Huczynski 2010, 9.

³⁵ Laszlo 1972, 99–100.

ilman, että organisaation henkilökuntaa tarkastellaan ihmisyksilöinä. Vaikka huomio keskitettäisiin kokonaisuuden toimintaan, joudutaan lopulta vastaamaan kysymykseen, kumpi on tärkeämpi, yksilö vai kokonaisuus?

Seuraava huomioni systeemiteorian ongelmasta on, ettei systeemiajattelun teoria pysty kunnolla selittämään systeemien perimmäistä luonnetta. Kun systeemiajattelun mukaan systeemien toimintaa on mahdotonta täydellisesti selittää, on relevanttia esittää kysymys, mitä me lopulta hyödyimme systeemiajattelusta. C. West Churchmanin mukaan pyrkimys yhdistää tuloskeskeinen ajattelu ja inhimillinen hyvinvointi johtaa meidät lopulta niin kutsuttuun suunnitelmallisuuden ongelmaan. Churchman tarkoittaa suunnitelmallisuudella pyrkimystämme ennakoimaan tulevia tilanteita käsillä olevan tiedon avulla. Organisaation analysoiminen tuloksellisesta ja inhimillisestä näkökulmasta johtaa meidät siksi tekemään organisaatiota koskevat päätökset kulloinkin käsillä olevan tiedon ja siitä tekemiemme päätelmien varassa. Menettelyä voi verrata perinteisen loogisen empirismin tapaan rakentaa tietoa. Vaikeutena on kuitenkin se, että etenkin organisaatioiden toimintaan vaikuttavia inhimillisiä tekijöitä ei voida mitenkään määritellä ennalta. Organisaatioissa tulee eteen usein yllättäviä tilanteita, joita ei ole mitenkään ennalta ollut mahdollista ennustaa. Inhimillisten systeemien voidaan siis sanoa olevan ennalta määräämättömiä, eikä niitä siten koskaan voi täysin ennakoida tai hallita.³⁶

Churchmanin mukaan ihmisen luomat systeemit toimivat viimekädessä jonkin muun kuin taloudellisen tai inhimillisen periaatteen mukaan. Churchman esittää omassa ajattelussaan kaksi tapaa selittää systeemien ontologiaa. Uskonnollisesta näkökulmasta systeemeitä ohjaa lopulta jokin yliluonnollinen voima. Toimiakseen oikein systeemeissä ihmisen tulee toimia tuon yliluonnollisen voiman mukaisesti. Churchmanin ajatus erittäin lyhyesti sanottuna on, että ihmisen tulee selvittää mikä Jumalan suunnitelma on ja elää tuon suunnitelman mukaisesti. Churchmanin mielestä ekonomisti tai ihmiskäytöksen tutkija ei koskaan voi ymmärtää systeemien perimmäistä luonnetta vaan lopulta on nojaututtava johonkin yliluonnolliseen.³⁷

Churchmanin mukaan toinen vaihtoehto systeemien ontologisen tulkinnan haasteeseen on, että kun tutkimme jonkun systeemin toimintaa mistä tahansa näkökulmasta, tulkinta riippuu aina siitä kuka systeemiä tutkii. Tutkijan on siis

³⁶ Churchman 1979, 215–217. Churchman kutsuu tätä ”anti-planning” menetelmäksi.

³⁷ Churchman 1979, 219–220.

mahdotonta irtautua omista näkemyksistään. Tämä tarkoittaa sitä, ettei systeemin toimintaperiaatteille ole koskaan olemassa objektiivista selitystapaa, vaan kyseessä on aina subjektiivinen näkemys, tietty tulkintamalli.³⁸

Churchmannin mukaan systeemiteorian ongelmana on aina, että systeemeitä analysoiva tarkastelija tutkii niitä aina omasta näkökulmastaan, minkä vuoksi systeemiä ei voida koskaan hahmottaa objektiivisesti. Systeemitieteiden pyrkimys on toisaalta objektiivinen näkemys systeemin toimintaan. Mutta Churchman esittää, että jos pyrimme hahmottamaan asioita objektiivisesti, olemme lopulta aina rajoittuneina omaan subjektiivisuuteen minkä vuoksi systeemien objektiivinen hahmottaminen on mahdotonta.³⁹

”What is in the nature of systems is a continuing perception and deception, a continuing re-viewing of the world, of the whole system, and of its components. The essence of the systems approach, therefore, is confusion as well as enlightenment. The two are inseparable aspects of human living.”⁴⁰

Systeemiteoriasta yhdeksi kiinnostavaksi kysymykseksi nousee, että jos systeemiteoria pyrkii hahmottamaan systeemin sen kokonaissuorituksen näkökulmasta, mitä tämä tarkoittaa lopulta ihmisen näkökulmasta? Tämä ajatus voidaan esittää myös klassisen organisaation dilemmana; miten organisaation toimintaa voidaan suunnitella ja ohjata siten, että yksilöt toteuttavat organisaation kokonaistavoitteita ulkoa määritellyn hyvän suoritustason mukaisesti säilyttäen samalla autonomisen yksilön vapauden ja yksilölliset tarpeet? Tähän kysymykseen pyrkii vastaamaan teoria systeemiälykkästä toiminnasta, jota käsittelen seuraavassa kappaleessa.⁴¹

2.5 Miksi systeemiälyä tarvitaan?

Systeemiälyteorian mukaan inhimillinen systeemi aiheuttaa käyttäytymis- sekä mentaalisia malleja, jotka ohjaavat ihmisen toimintaa systeemin sisällä. Ihmiset saattavat ajautua toimimaan systeemin säätelämällä tavalla, eivätkä he välttämättä tiedosta sitä itse. Systeemiälyteorian mukaan systeemillä on ihmisen toimintaa vahvasti ohjaava vaikutus. Ohjaava tekijä on kuitenkin vain ihmisen muodostama näennäistodellisuus, jonka ohjaamana ihminen toimii tuossa systeemissä.

³⁸ Churchman 1979, 223.

³⁹ Churchman 1979, 228-232.

⁴⁰ Churchman 1979, 231.

⁴¹ Buchanan & Huczynski 2010, 11.

Systeemiälyteorian mukaan ihmisten käytöstä ohjaavaa näennäistodellisuutta kutsutaan nimellä haamusysteemi.⁴²

Haamusysteemi synnyttää ihmisissä erilaisia käyttäytymistä ohjaavia vinoutumia. Vinoutumat ovat esimerkiksi käytänteitä, jota kukaan ei haluaisi noudattaa, koska ne eivät palvele ketään. Systeemiälyteorian mukaan ihmiset muodostavat pahimmillaan niin kutsutun systeemidiktatuurin, jossa systeemi itse päättää kaikista tärkeistä asioista, eikä kukaan uskalla tuoda systeemistä poikkeavia asioita esille. Tämä tarkoittaa sitä, että systeemistä on tullut käytänteitä muodostava ja niitä ohjaava toimija ihmisten välillä. Systeemidiktatuurin luonteeseen kuuluu se, että se ohjaa ihmisiä jopa niin, etteivät ihmiset pysty toimimaan muuten kuin systeemidiktatuurin ohjaamalla tavalla. Systeemiälyteorian mukaan systeemidiktatuuri toimii diktatuurina ihmisten välillä, vaikka diktaattoria ei olemassakaan. Kaikki osapuolet aistivat systeemidiktatuurin olemassaolon, mutta kukaan ei puhu siitä. Haamusysteemiä ja systeemidiktatuuria ruokkivat ja pitävät yllä erityisesti ihmisten pelko, henkilökohtaisen edun tavoittelu, puhumattomuus, teeskentely, kaksinaamaisuus, pelkkien osatotuksien kertominen, kätkeytetyt suunnitelmat, ”pelin politiikka”⁴³ sekä tietty kilpailuvietti. Haamusysteemi ilmenee esimerkiksi muodostuneina käytänteinä siitä, kuka saa puhua työpaikan kahvihuoneessa kenellekin, mistä asioista ja miten innostuneesti. Systeemiälyteorian mukaan tällöin vallitsee siis haamusysteemi tai jopa systeemidiktatuuri, joka ohjaa kahvihuoneessa tapahtuvaa vuorovaikutusta.⁴⁴

Systeemiälyteorian mukaan missä tahansa systeemissä kuten avioliitossa tai työsuhteessa saattaa vallita systeemidiktatuuri. Esimerkiksi työsuhteessa pelko ja puhumattomuus voivat estää työntekijöitä esittämästä uusia ideoita. Kahvihuoneen tyyppinen haamusysteemi saattaa vaikuttaa myös kokouskäytänteisiin. Jollakin henkilöllä saattaa olla hyviä uusia ideoita, mutta hän ei uskalla esittää niitä, koska haamusysteemi ei salli sitä. Näin ollen systeemin vuorovaikutuksen taso köyhtyy ja ihmiset kokevat tullessaan lannistetuiksi. Organisaation kannalta systeemidiktatuurilla voi olla huonoja seurauksia siksi, että ihmiset tuottavat tällöin vain kelpo suoritteita. Systeemiälyssä

⁴² Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 3–4.

⁴³ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 5.

⁴⁴ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 4–5.

systemidiktatuurin vaikuttamaa organisaatiokulttuuria kutsutaan termillä ”business-as-usual”.⁴⁵

Saarinen antaa esimerkin myös avioliiton systemidiktatuurista, jota hän kutsuu nimellä ruusunostamattomuuden systeemi. Voidaan ajatella tilannetta, jossa vuosikymmeniä kestänyt avioliitto tuntuu molempien osapuolien kannalta ”kelpo suoritukselta”, vaikka molemmat haluaisivat ilmaista enemmän omia tunteitaan toisiaan kohtaan. Erilaisten käytänteiden takia avioliittoa saattaa hallita haamusysteemi, joka estää avoimen keskustelun aviopuolisoiden välillä. Avioliittoa hallitsee haamusysteemi, joka estää tunteiden ilmaisemisen ja niistä puhumista. Saarinen esittää, että mies haluaisi antaa vaimolleen ruusun ja vaimo haluaisi saada mieheltään ruusun. Molempien aviopuolisoiden mielessä ja toiveena on tilanne, jossa ruusu annettaisiin. Kyse on täysin mahdollisesta tapahtumasta, mutta systeemi on estänyt sitä tapahtumasta jo vuosikymmenten ajan. Ruusunostamattomuuden systeemi latistaa avioliittoa.⁴⁶

Systeemiälyteorian taustaolettamuksena on vahva käsitys siitä, että ihmisissä on kätkeytynä suuri määrä positiivista potentiaalia ja voimavaroja. Ihmisissä on myös suuri määrä kätkeytyä anteliaisuutta, arvonantoa ja innostusta, jotka vallitseva haamusysteemi sitoo ja joita se estää vapautumasta. Systeemiälyyn kuuluva ihmiskuva on erittäin positiivinen, kuuluuhan siihen käsitys ihmisen halusta toimia paremmin kuin hän kulloisenakin hetkenä toimii.⁴⁷

Näyttää siltä, että haamusysteemi vaikuttaa ihmisten toimintaan kahdella vaihtoehtoisella tavalla, joita ei kuitenkaan ole eksplisiittisesti eritelty aiemmin systeemiälyteoriassa. Ensinnäkin ihminen saattaa olla tietämätön oman toimintansa seurauksista, eikä hän yksinkertaisesti osaa toimia systeemissä paremmin. Avioliitossa mies voi olla täysin tietämätön siitä, että hänen vaimonsa haluaisi saada ruusun, minkä vuoksi hän ei osta koskaan ruusuja. Miehen kannalta ruusun antamisella on suuri potentiaali, mutta hän ei osaa nähdä tuota potentiaalia. Tätä näkemystä käsitellään erinomaisesti psykologisessa testissä nimeltä ”The Invisible Gorilla”.⁴⁸ Kyseisen testin on tarkoitus todistaa ihmisen valikoivasta havainnointikyvystä. Testin mukaan ihmisellä on taipumus havaita vain se, mihin

⁴⁵ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 5–9.

⁴⁶ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 8.

⁴⁷ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 3.

⁴⁸ Teorian kehittäjinä Christopher Chabris ja Daniel Simons. Katso esim. www.theinvisiblegorilla.com

hän keskittyy. Aivan hänen edessään saattaa tapahtua vaikka mitä täysin hänen tiedostamattaan.⁴⁹

Tämä on tärkeä huomio erityisesti organisaation kannalta, jonka tulevaisuus on vaakalaudalla. Edessä olevat loistavat tilaisuudet saattavat mennä ohi kenenkään niitä huomaamatta vain sen takia, että loistaviin tilaisuuksiin ei ole osattu kiinnittää huomiota. Systeemiälyteoriaan viitaten tämä tarkoittaa sitä, että piilossa olevaa positiivista potentiaalia ei huomata. Systeemiälyteorian mukaan ihmisen tulisi pyrkiä hahmottamaan systeemeissä enemmän toimintamahdollisuuksia, kuin mikä on ilmeistä.⁵⁰

Vaihtoehtoisesti haamusysteemin ohjaamaa toimintaa voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, että tällöin toimitaan usein myös mahdollisimman edullisesti ja vaivattomasti. Esimerkiksi työsuhteessa on usein työlästä jatkuvasti miettiä uusia toimintamalleja, jotta haamusysteemin kätkemä positiivinen potentiaali saataisiin nostettua esiin ja hyödynnettyä. Tämä näkemys edellyttää olettamuksen siitä, että ihminen on mukavuudenhaluinen ja tekee mielellään sitä, mikä on hänelle edullista ja helppoa. Tämän ajatuksen voisi yhdistää ruusun ostamattomuuden esimerkkiin siten, että Saarinen näyttäisi olettavan, että mies haluaisi ostaa ruusun, mutta systeemi estää sen ja sen takia mies jättää tietoisesti ruusun ostamatta, koska se voi olla hänelle helppo päätös. Tämän näkemyksen mukaan mies näkee selvästi ruusun ostamisen positiivinen potentiaalin, mutta hän tietoisesti jättää ruusun ostamatta.

Systeemiälyteorian mukaan ihminen usein näkee ja tiedostaa erilaisia positiivisen potentiaalin toimintamahdollisuuksia systeemeissä, mutta tietoisesti jättää mahdollisuudet hyödyntämättä. Systeemiälyteorian mukaan ihmisen tulisi kuitenkin arvioida radikaalisti uudelleen henkilökohtainen vastuunsa systeemeissä.⁵¹

Systeemiälyteorialle ei ole esitetty täsmällisiin käsitteisiin rakennettua teoriaa siitä, mikä olisi systeemiälykästä toimintaa. Edellisten huomioiden perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että systeemiälykästä toiminta edellyttää oman näkemyksen laajentamista siten, että ihminen hahmottaisi mahdollisimman paljon toimintamahdollisuuksia systeemissä. Sen lisäksi ihmisen tulee todellisuudessa hyödyntää positiivisen potentiaalin toimintamahdollisuuksia, eikä jättää mahdollisuuksia käyttämättä. Tähän aiheeseen palaan myöhemmin vielä

⁴⁹ Chabris & Simons 2011. 5–8.

⁵⁰ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 2.

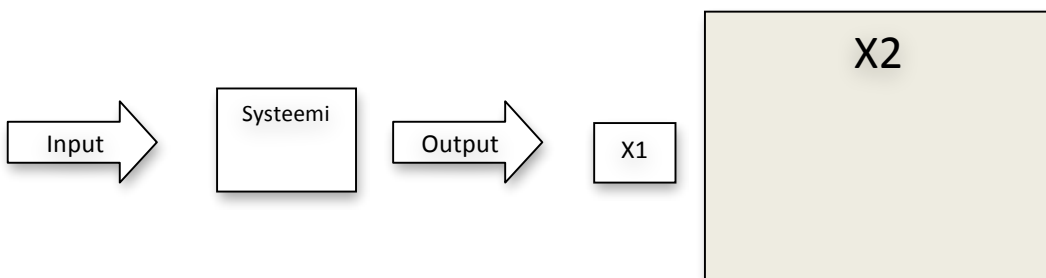
⁵¹ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 2.

kappaleessa 3.1. Seuraavaksi käsittelemme tarkemmin sitä, mitä systeemiälykäs toiminta tarkoittaa systeemin kannalta käytännössä.

2.6 Systeemiälykäs toiminta nostaa systeemin potentiaalin esiin

Systeemiälyteorian mukaan edellä kuvattu haamusysteemi kätkee sisällensä ihmisten potentiaalin, jonka ansiosta myös systeemi kokonaisuudessaan sisältää potentiaalia. Systeemiälykäs ihminen toimii teorian mukaan siten, että hän osaa toiminnallaan nostaa tuon positiivisen potentiaalin esiin koko systeemin hyväksi. Seuraavaksi käsittelemme tarkemmin tuota positiivisen potentiaalin esiin nostamista.

Ajatellaan esimerkiksi haamusysteemiä kokouskäytännössä, missä kokoukseen osallistuva työntekijä haluaisi esittää uusia kehitysideoita ja johtaja haluaisi kuulla alaiseltaan uusia kehitysideoita, mutta haamusysteemin vaikutuksen takia alainen ei esitä uusia kehitysideoita. Vaikka uusia ideoita ei esitetä kokouksessa, systeemiälyteorian mukaan toive uusista kehitysideoista elävät vahvasti systeemien sisällä. Systeemiälyteorian mukaan asiaa voidaan kuvata siten, että kun toteutetaan joku haamusysteemin ohjaama käytäntö, kuten ei esitetä uutta ideaa, syntyy X1. Mutta samalla hetkellä syntyy sen taustalla myös X2 poissaolevana. X2 on tiedossa oleva positiivinen asia, jota systeemi voisi tavoitella, mutta systeemidiktatuurin takia sitä ei tavoitella. Vuorovaikutuksen tuloksena ovat se, mitä todellisuudessa tuotetaan sekä se, mitä systeemissä toivotaan että tuotettaisiin.⁵²

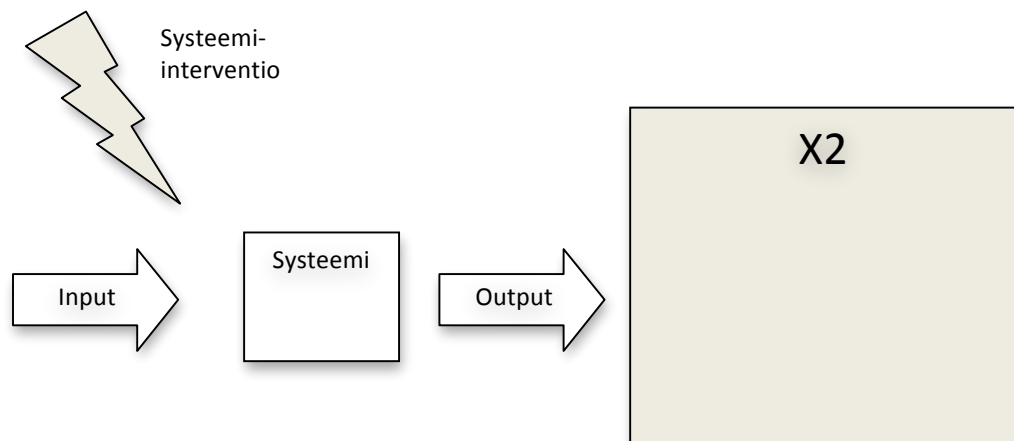

Kuva 5: Haamusysteemin tuottama "Business-as-usual"

Jotta systeemin positiivinen potentiaali saataisiin tuotua esiin, täytyy suorittaa systeemiälykäs teko. Systeemiälykäs toiminta voidaan esittää yksinkertaisimmillaan yksittäisenä tekona, niin kutsuttuna systeemi-interventiona: *"Interventio eli poikkeutus on toimenpide, joka muuttaa systeemin tai sen perusdynamiikan toisenlaiseksi."*⁵³

⁵² Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 9.

⁵³ Handolin 2005, 34

Kuva 6: *Systeemi-interventio murtaa haamusysteemin tai systeemidiktatuurin ja nostaa esiin systeemissä piilevän potentiaalin.*

Systeemiälyteorian mukaan systeemiälykstä toimintaa voi tapahtua viidellä eri tasolla. Ensimmäinen taso on systeemiajattelun taso, jolloin ihminen osaa hahmottaa erilaisia systeemeitä, joihin hän on kytkeytyneenä. Toinen taso on systeemiälykkäiden toimintamallien hahmottaminen niissä systeemeissä, joihin ihminen on kytkeytyneenä. Kolmannella tasolla ihminen osaa tehdä yksittäisiä systeemiälykkäitä tekoja, jotka nostavat systeemin potentiaalin esiin. Neljännellä tasolla ihminen osaa tehdä pitkäaikaisia ja pitkäkestoisia systeemiälykkäitä tekoja. Viides eli korkein systeemiälykkään toiminnan taso on systeemiälykäs johtaminen. Tällä tasolla ihminen osaa esimerkiksi perustaa systeemiälykkäitä organisaatioita ja johtaa niitä siten, että kaikki ihmiset organisaatiossa toimivat systeemiälykkäästi.⁵⁴

Tässä tutkimuksessa en keskity käsittelemään systeemiälykkään toiminnan tasoja yksityiskohtaisesti. Systeemiälykkään toiminnan tarkastelemiseksi inhimillisenä toimintana riittää, että tarkastellaan vain yksittäistä systeemi-interventiota, joka pyrkii vapauttamaan haamusysteemin kätkemän positiivisen potentiaalin.

Positiivista potentiaalia, minkä haamusysteemi kätkee sisälleen, ei systeemiälyteoriassa selitetä tarkasti auki. Systeemiälyteoria kuitenkin olettaa, että systeemin yhteistoiminta on tavoiteltava asia jo sellaisenaan, sillä toimimalla

⁵⁴ Hämäläinen & Saarinen 2006b, 198.

yhdessä pystyy toimimaan paremmin. Voidaan olettaa, että yhteistoiminnassa on positiivista potentiaalia, joka systeemiälykkään toimijan tulee vapauttaa:

“On löydettävä jäsennyksiä ja hahmotuksia, jotka luovat tilaa emergentisti paremmille yhteistoiminnallisen elämän muodoille ympäristössämme ja elämässämme. Emergentisti, esiinpursuavasti, itseään vahvistavasti ja ylempänasteisesti parempi kanssakäymisen ja yhteiselämän muotomaailma on se taivaanranta, johon systeemiälytutkimus tähyää.”⁵⁵

Tässä kappaleessa olen esitellyt systeemiälyteoriaa koskevan tutkimuksen keskeisimmät näkemykset siitä, mitä systeemiälykäs toiminta on ja mitä systeemiälykäs toiminta tarkoittaa käytännössä. Olennainen osa systeemiälykästä toimintaa on näkemys siitä, mitä pidetään ihmisen älykkyytenä. Systeemiälyteoriassa määriteltyä älykkyyttä käsittelem seuraavassa kappaleessa.

2.7 Systeemiäly ihmisen älykkyyden lajina

Inhimillinen vuorovaikutussysteemi ei ole täydellisesti kontrolloitavissa eikä sen toimintaa pysty täydellisesti ohjaamaan. Ihmisen elämässä tapahtuu paljon asioita, jotka tapahtuvat sattumalta. Voidaan kuitenkin kysyä, onko henkilö antanut aiheita sattumille?⁵⁶ Systeemiällyn kannalta olennainen kysymys on, mikä lopulta on systeemiälykästä toimintaa, milloin toimintaa voidaan sanoa älykkääksi toiminnaksi systeemissä ja milloin kyseessä on vain sattumanvaraisesti onnistunut tapahtuma. Näihin vastaamiseksi esittelen Howard Gardnerin moniälykkyysteoriaan pohjautuvan, systeemiälyteoriaan kuuluvan näkemyksen ihmisen älykkyydestä.⁵⁷

Moniälykkyysteoria sai alkunsa, kun Gardnerin kritisoi perinteistä älykkyysosamäärätestiä eli äo-testiä. Gardnerin mielestä äo-testi tarkastelee ihmisen älykkyyttä määrällisesti mitattavana ominaisuutena ja rinnastaa sen näin ihmisen painoon ja pituuteen. Gardnerin mielestä äo-testi testaa kaikkia ihmisiä tasa-arvoisina ja samoista lähtökohdista. Ongelmana on kuitenkin, että se testaa vain yhdenlaista ihmisen älykkyyden ulottuvuutta, mitä Gardner pitää hyvin kapeana ja abstraktina käsityksenä ihmisen mielen toiminnasta.⁵⁸

⁵⁵ Hämäläinen & Saarinen 2006, 3.

⁵⁶ Saarinen, Luennolla, 27.2.2013.

⁵⁷ Hämäläinen & Saarinen, 2006, 4.

⁵⁸ Gardner 2006, 3–5.

Garnerin mukaan olennaista on ensinnäkin kysyä, onko älykkyys jokin homogeeninen kyky vai mahdollisesti ajasta ja paikasta riippuva monien kykyjen ja kompetenssien summa? Gardnerin mukaan olemme päätyneet muotoilemaan testiksi kysymyksiä, joihin on olemassa jokin oikea vastaus. Testi ei kerro meille mitään näiden kysymysten ulkopuolisista ihmisen kompetensseista. Gardnerin mukaan äo-testissä kohdataan ongelma jo silloin, kun ihminen voi menettää jopa koko aivojen otsalohkon, mutta saada silti loistavan tuloksen testissä. Äo-testi mittaa vain älykkyuden muotoa, jota Gardner kutsuu kiteytyneeksi älykkyudeksi. Gardnerin mukaan loistavaa shakinpelaajaa, huippu-urheilijaa tai vaikka taitavaa viulunsoittajaa voidaan pitää älykkäänä ihmisenä. Shakkimestarilla, huippu-urheilijalla ja taitavalla muusikolla on ominaisuuksia, jotka ovat tavoittelemisen arvoisia asioita kenen tahansa kannalta. Tällaisia ominaisuuksia on kuitenkin mahdotonta mitata perinteisillä älykkyystesteillä. Gardner vetoaa tällaisiin esimerkkeihin perusteena kyseenalaistaa se, mitä me lopulta tarkoitamme älykkyydellä.⁵⁹

Gardner kehitteli 1980-luvun alussa yksilölähtöisen teorian ihmisen älykkyydestä, jonka mukaan ihmisillä on useita erilaisia kognitiivisia kompetensseja. Ihmisen kognitiiviset kompetenssit muodostuvat joukosta kykyjä, lahjakkuuksia tai mentaalisia kyvykkyksiä, joita kutsutaan edelleen älykkyyksiksi. Gardnerin mukaan jokainen ihminen omistaa kaikki nämä älykkyudet jossain määrin, mutta ihmiset poikkeavat toisistaan sen mukaan, missä suhteessa missä suhteessa a kuinka paljon heillä on erilaisia älykkyksiä. Gardnerin kehittämä moniälykkyysteoria pyrkii olemaan yksilölähtöisempi kuin äo-testin mittaama ihmisen kiteytynyt älykkyys.⁶⁰

Moniälykkyysteorian mukaan ihmisellä on useita autonomisesti tarkasteltavia kognitiivisia kompetensseja eli älykkyksiä. Moniälykkyysteorian mukaan ihmisen älykkyksiä voidaan tarkastella sen mukaan, miten ihminen pystyy prosessoimaan tietynlaista informaatiota, joka liittyy tuohon tarkasteltavaan kognitiivisen kompetenssin alueeseen. Gardnerin mukaan tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ihminen pystyy prosessoimaan erilaista tietoa kuin esimerkiksi rotat tai tietokoneet. Ihmisen kyky prosessoida tietoa perustuu ihmispsykologiaan ja ihmisbiologiaan. Moniälykkyysteorian mukaan on

⁵⁹ Gardner 1993, 17–18.

⁶⁰ Gardner 2006, 6. Moniälykkyysteoria eli Theory of Multiple Intelligences, lyhennettynä MI-theory.

mielekäästä tarkastella ihmisen älykkyyttä sellaisilla osa-alueilla, jotka liittyvät erityisesti ihmiselämään.⁶¹

Gardnerin mukaan älykkyys tarkoittaa kahta asiaa. Ensimmäinen älykkyys on ongelmanratkaisukykyä siten, että ihminen pystyy hahmottamaan ratkaisun johonkin ongelmaan ja löytää oikean tavan tämän ratkaisun saavuttamiseksi. Gardnerin mukaan tämä voi olla kykyä viimeistellä keskeneräinen tarina, ennakoita seuraava siirto shakissa tai korjata rikkoutunut esine. Gardnerin mukaan älykkyys on myös jonkin uuden luomista, ihmisen kykyä vangita ja välittää tietoa tai ilmaista joku päätelmä, uskomus tai tunne. Kyseessä voi olla tieteellisen teorian esittäminen, musiikillinen sävellys tai vaikka menestynyt vaalikampanja.⁶²

Koska kaikki älykkyyden lajit toimivat ihmisillä samanaikaisesti, niitä on hankala erotella toisistaan. Mutta Gardnerin mukaan tarkastelemalla poikkeuksellisia yksilöitä erilaisissa yhteyksissä voimme luoda moniälykkyysteorialle pohjan. Evidenssiä Gardnerin moniälykkyysteorian paikkansapitävyydestä tukevat tutkimukset ihmelapsista, lahjakkaista yksilöistä, aivovaurioituneista potilaista, savant-ilmioistä, normaaleista lapsista, normaaleista aikuisista, asiantuntijoista erilaisilla työaloilla ja yksilöistä eri kulttuurikonteksteissa.⁶³

Moniälykkyysteorian mukaan ihmisellä on vähintään seitsemän eri älykkyyden lajia, jotka ovat kielellinen, matemaattis-looginen, musiikillinen, avaruudellinen, liikunnallinen, interpsykykinen ja intrapsyykinen älykkyys. Näiden lisäksi moniälykkyysteoriaan on ehdotettu lisättävän luonnon ymmärtämistä koskevan, eksistentiaalisen sekä moraalisen älykkyyden.⁶⁴

Systeemiäly on systeemiälyteorian mukaan myös yksi ihmisen älykkyyden laji. Gardner ei kuitenkaan ole käsitellyt systeemiälyä omassa älykkyyksilajeja koskevassa jaottelussaan. Systeemiälyteorian esitetty systeemiäly ylittää tietyt perinteiset älykkyyden rakenteelliset rajat ja on myös laajempi käsite kuin mitä Gardner esitti älykkyyden olevan. Systeemiäly on siten systeemiälyteorian lisäys Gardnerin älykkyyksien listaan. Systeemiäly on samalla myös edellytys kaikkien Gardnerin älykkyyden lajien olemassaololle. Lyhyesti sanottuna systeemiälyteoria

⁶¹ Gardner 2006, 6.

⁶² Gardner 2006, 6–7.

⁶³ Gardner 2006, 8–9.

⁶⁴ Gardner 2011, 1–12. Käsitteet älykkyyksien määrästä ovat vaihdelleet vuosien mittaan sen mukaan, kuka teoriaa on tulkinnut. Tähän ei ole kuitenkaan syytä paneutua syvemmin, koska se ei ole relevanttia minun työni kannalta.

linkittää Gardnerin teorian älykkyyden lajista systeemiajattelun käsitykseen siitä, mitä ovat systeemiset rakenteet. Systeemiälyteorian mukaan systeemiäly on ihmisen älykkyyttä hahmottaa systeemisiä rakenteita ja samanaikaisesti toimia niissä menestyksekkäästi.⁶⁵

Systeemiälyteoria hyödyntää Gardnerin käsitystä ihmisen älykkyydestä, mutta lisää siihen, että systeemiäly on ihmisen korkeatasoisin älykkyyden muoto. Systeemiälyteorian mukaan ihminen voi elää menestyvää elämää ilman musiikillista, kielellistä, matemaattista tai muita Gardnerin määrittelemiä älykkyyksien lajeja. Ilman alkeellisintakaan älykkyyttä toimia oman ympäristönsä mukaisesti ja ymmärrystä siitä, miten ihminen itse on kytkeytyneenä erilaisiin systeemiin rakenteisiin, ihminen on systeemiälyteorian mukaan kuitenkin hukassa. Ihminen ei voi saada aikaiseksi yhtään mitään, ellei hänellä ole edes pientä käsitystä siitä, miten hän on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristöönsä. Systeemiälyteorian mukaan ihmiselämä perustuu yksilöä suurempiin kokonaisuuksiin, systeemiin prosesseihin, joissa toimiminen vaatii systeemiälyä. Ihmiset ovat systeemiälykköjä jo syntymästään lähtien, mutta ihminen ei käytä systeemiälykkyyttään niin hyvin kuin hän voisi.⁶⁶

”The success and survival of a human individual, for any significant length of time, calls for systems intelligence.”⁶⁷

Mielestäni systeemiälyteoria sisältää ongelman, sillä systeemiälyteoria ei käsittele kuinka usein ihmisen on mahdollista toimia systeemiälykkäästi. Systeemiälykkään toiminnan käsite vesittyy, jos ihmisen normaali elämä on enemmän tai vähemmän systeemiälykästä. On siis oltava jokin viitekehys, minkä suhteen systeemiälykäs toiminta ilmenee. Toisaalta miksi ei voisi puhua yksinkertaisesti tilanneälystä, kontekstiälystä tai esimerkiksi käytännön älystä? Systeemiälykkyysteoriaan kuuluu käsitys siitä, että ihmisellä on erityinen kognitiivinen kapasiteetti toimia älykkäästi juuri systeemisisissä rakenteissa. Toisaalta tämä perustelu ei onnistu vastaamaan argumentatiivisesti edelliseen kysymykseeni.⁶⁸

Jonkin toiminnan kutsumiselle systeemiälykkääksi toiminnaksi täytyy asettaa joitain selviä kriteereitä, koska muuten olisi mahdollista puhua

⁶⁵ Hämäläinen & Saarinen 2004, 1–2.

⁶⁶ Hämäläinen & Saarinen 2007, 40.

⁶⁷ Hämäläinen & Saarinen 2010, 11.

⁶⁸ Hämäläinen & Saarinen 2010, 10.

sattumanvaraisesti onnistuneista tapahtumista tai esimerkiksi tilanneälystä. Frank Martelan tutkimus systeemiälykkäästä vanhustenhoitotyöstä antaa hyvän mahdollisuuden tarkastella systeemiälykkään toiminnan kriteereitä käytännön tasolla.

2.8 Systeemiälykkyys vanhustenhoitotyössä

Frank Martela tutki hoitajien ja asukkaiden välistä suhdetta vanhainkodissa. Martelan mukaan vanhustenhoitotyö antoi erinomaisen viitekehyksen tutkia kahden ihmisen välistä vuorovaikutustilannetta hyvin moniulotteisesti. Vaikka Martelan tutkimuskohteena oli erityisesti hoitajien ja asukkaiden välinen vuorovaikutussuhde, tutkimuksen perimmäinen fokus ja tarkoitus oli tutkia mahdollisesti syvempiä periaatteita, mitkä ohjaavat mitä tahansa ihmisten välistä vuorovaikutustilannetta. Martelan pyrkimys oli myös tuoda kontribuutio systeemiälyteoriaan yhdistämällä ajatus vanhustenhoitotyöstä systeemiälykkääseen toiminnan teoriaan. Vanhainkoti antoi erinomaisen viitekehyksen hienojakoiseen hoitajan ja asukkaan suhteiden tarkasteluun sekä sen yhdistämiseen yleiseen systeemiälykkään toiminnan teoriaan.⁶⁹

Martelan tutkimuksen kohteena oli hoitotilanne hoitajan ja asukkaan välillä, jossa molemmat osapuolet olivat vapaita tekemään valintoja sen suhteen, miten he suhtautuvat kyseiseen hoitotilanteeseen. Molemmat osapuolet vaikuttivat omalla käytöksellään siihen, millaiseksi hoitotilanne muodostui. Martela esitti neljä tapaa, joiden mukaan hoitotilanteet usein toteutuivat. Ensinnäkin, sekä hoitaja että asukas saattoivat olla tilanteen kannalta joko hyvin sulkeutuneita, jolloin hoitotilanne oli puhtaasti fyysisen hoitotarpeen suorittaminen (instrumental caretaking). Toisekseen, hoitaja saattoi olla tilanteelle positiivisesti avautunut, mutta asukas hylkäsi hoitajan tarjoaman positiivisen energian. Tällöin tilanne jäi myös fyysisen hoidon suorittamisen tasolle (one-sided caregiving). Kolmas tilanne oli, kun asukas kaipasi hoitajalta positiivista energiaa ja läsnäoloa, mutta hoitaja ei sitä hoitotilanteelle antanut (unmet call for caring). Neljäs vaihtoehto oli niin kutsuttu hoivayhteyden saavuttaminen (caring connection), missä hoitaja ja asukas toimivat Martelan mukaan vuorovaikutuksellisesti harmonisena kokonaisuutena.⁷⁰

Martelan mukaan hoivayhteyden muodostumiseksi potilaan piti pystyä luottamaan hoitajaan, kun taas hoitajan täytyi heittäytyä täysillä tilanteeseen, ei

⁶⁹ Martela, F. 2012, 7. Hoivayhteys englanniksi ”caring connection”.

⁷⁰ Martela, F. 2012, 148-156.

ainoastaan professionsa edustajana vaan myös omana itsenään. Hoivayhteyden täydellinen saavuttaminen oli tässä suhteessa hyvin kokonaisvaltainen kahden ihmisen kohtaaminen. Hoivayhteys saavutettiin, kun hoitotilanteen osapuolet olivat avoimia toisilleen ja antoivat tilanteen muovautua vapaasti välillään antamalla positiivisia syötteitä vastavuoroisesti. Positiivisten syötteiden antaminen tilanteeseen edesauttoi sitä mahdollisuutta, että toinen osapuoli vastasi myös positiivisesti takaisin.⁷¹

“Finally, caring connection is the situation in which both participants are open to each other and allow the momentary connection between them to grow deeper. The process that leads to this is reciprocal, it takes place when both participants feed positive engagement with the other in their interaction and thus increases the possibility of a similar response from the other.”⁷²

Hoitajat mainitsivat usein, että heidän kokemansa parhaimmat hetket hoitotyössä oli, kun he saivat olla kahdestaan hoidettavan asukkaan kanssa. Hoivayhteyden toteutuessa hoitajat tietyllä tavalla ylittivät professionsa määrittelemän hoitajan aseman ja olivat sitoutuneet tilanteeseen myös henkilökohtaisella tasolla, täysin ihmisinä tunteineen ja haavoittuvuuksineen. Hoitajat sanoivat, että kyseisissä tilanteissa huokui jotain merkityksellistä ihmisenä olemisessa, mitä he eivät pystyneet sanoiksi pukemaan.⁷³

“As a prototypical example of a caring connection, I observed a nurse feeding a resident whose hands were already too weak for such activity. The atmosphere of the whole scene resembled a mother feeding her baby. Such was the tenderness in her eyes as she looked upon the resident and warmth was in her voice when she asked the resident, “Is it too hot for you?” And such was the satisfaction in the eyes of the resident who received such tender care. Both participants were attuned to each other and fully absorbed in the shared situation. It was not just a professional fulfilling a basic need of her client. It was two human beings in an engaged relationship who cared for each other at that moment.”⁷⁴

Joskus hoivayhteyden saavuttamiseksi ei vaadittu mitään konkreettista tekoa. Hoitajan osalta pelkkä läsnäolo saattoi riittää siihen, että tilanteessa muodostui hoivayhteys. Asukkaan puolelta riitti joskus se, että hän tunsi saada

⁷¹ Martela, F. 2012, 156.

⁷² Martela, F. 2012, 157.

⁷³ Martela, F. 2012, 158.

⁷⁴ Martela, F. 2012, 160.

olevan täysin omana itsenään hoitajan edessä, kaikkine haavoittuvuuksineen ja tunteineen. Hoivasuhteen toteutuessa molemmat osapuolet kokivat olevansa tasavertaisina ihmisinä toistensa rinnalla.⁷⁵

IST:n valossa voidaan Martelan mukaan tunnistaa kuusi tekijää, jotka yhdistivät hoitotilanteita, joissa hoivayhteys muodostui. Hoivayhteys Martelan mukaan tarkoittaa tasavertaista arvostusta, läsnäoloa, itsensä avautumista toiselle, saavuttamalla yhteisen tilan, korkeamman tason tunnetilaa, huolenpidon tarjoamista sekä kiitoksen antamista. Hoivayhteyden muodostumista voidaan pitää näin ollen itsessään jo tavoittelemisen arvoisena päämääränä.⁷⁶

Martelan mukaan hoitajan ja asukkaan on mahdollista kohdata toisensa systeemiälykkäästi toimimalla, jotta tilanne voisi muodostua hoivayhteydeksi. Systeemiälykkään toiminnan käsitteellistämiseksi hoitotilanteessa edellyttää, että hoitajan ja asukkaan välinen suhde hahmotetaan IST:n valossa. Martelan mukaan hoivayhteyden muodostuminen edellytti sitä, että osapuolet hahmottivat erityisesti toistensa mikrokäytöksen ja osasivat tulkita sitä. Mikrokäytös ilmeni esimerkiksi kehonkielestä, jonka välityksellä osapuolet viestittivät toisilleen muun muassa odotuksiaan sekä yhteisymmärrystä.⁷⁷

Esimerkiksi hoitajan sekä asukkaan asettamia odotuksia hoitotilanteelle vaikutti erittäin paljon siihen, minkälaiseksi hoitotilanne muodostui. Jos hoitaja tuli tilanteeseen odottaen asukkaan olevan huonotuulinen ja arveli, ettei hänen kannata sen vuoksi yrittää olla positiivinen asukasta kohtaan, hän saattoi etsiä asukkaan käytöksestä sellaisia piirteitä, jota tukivat tätä odotusta. Tällöin hoitaja itse saattoi käyttäytyä myös negatiivisesti, koska hän ei kokenut mitään velvoitetta olla positiivinen asukasta kohtaan. Seurauksena tilanne saattoi eskaloitua huonotuuliseksi hoitotarpeen fyysiseksi suorittamiseksi. Martelan mukaan odotukset olivat kuitenkin tilanteen implisiittinen piirre ja osapuolien oli täysin mahdollista vaikuttaa omalla asenteellaan ja käytöksellään siihen, millaiseksi tilanne muodostuisi. Kun osapuolet toimivat IST:n mukaisesti, he saattoivat nähdä positiivisen dynamiikan mahdollisuuden siinä, että tuomalla positiivista energiaa ja inhimillistä lämpöä tilanteeseen, tilanne saattaisi muodostua paljon mieluisammaksi hoivayhteydeksi, kuin millaiseksi tilanne negatiivisella asenteella saattaisi muodostua.⁷⁸

⁷⁵ Martela, F. 2012, 158–165.

⁷⁶ Martela, F. 2012, 166–187.

⁷⁷ Martela, F. 2012, 205–206.

⁷⁸ Martela, F. 2012, 207–208.

Martelan mukaan systeemiälykäs toiminta eli systeemi-interventio hoitotilanteessa oli usein hyvin pientä mikrotason toimintaa. Systeemi-interventio ilmeni esimerkiksi hetkellisenä lämpimänä katseena, hellänä kosketuksena, ystävällisenä sanana tai hetkeksi pysähtymisenä ja asukasta silmiin katsomisena ennen huoneesta poistumista tai jotain muuta vastaavaa. Systeemi-interventioita yhdisti juuri se, että ulkopuolisen silmin hoitaja ja asukas kohtasivat toisensa syvällisemmällä tasolla, kuin vain hoitaja professionsa toteuttajana ja asukas palvelun saajana.⁷⁹

Mielenkiintoista minun työni kannalta ovat juuri ne mikrokäytöksen teot, jotka laukaisivat tilanteen ja muuttivat hoitotilanteen dynamiikan siten, että tilanteesta muodostui hoivayhteys. Systeemiälyteoriassa käsitellään usein hymyilemistä esimerkkinä, mikä voi muuttaa monien tilanteiden dynamiikkaa positiivisemmaksi. Saarinen käyttääkin usein hymyn esimerkkiä.⁸⁰ Myös Martela käsittelee tutkimuksessaan, että hoitaja pystyi hymyllään muuttamaan hoitotilanteen dynamiikan positiivisemmaksi, minkä ansiosta tilanne muuttui mahdollisesti hoivayhteydeksi.⁸¹

Kun hoitaja ja asukas kohtasivat, Martelan mukaan tilanne otti jollain selittämättömällä mutta salamannopealla tavalla tietyn suunnan ja tilanne lähti kasvamaan ikään kuin itsestään yhä pidemmälle tuohon suuntaan. Systeemitheorian avulla tilannetta voidaan tulkita takaisinkytkennän käsitteellä. Ajatellaan tilannetta, missä hoitaja hoitaa asukasta ja asukas tuntee hoitajan inhimillisen ja lämpimän läsnäolon. Tämän vuoksi asukas haluaa osoittaa suurta kiitollisuutta hoitajaa kohtaan, mikä voi taas rohkaista hoitajaa antamaan yhä enemmän arvonantoa asukkaalle. Tämän vuoksi asukas saattaa avautua tunteistaan hoitajalle yhä enemmän ja niin edelleen. Martelan mukaan tässä tapauksessa on hoivayhteyden muodostuminen hänen kutsumansa positiivisesti kasvattavan takaisinkytkennän⁸² mukaisesti. Martelan mukaan hoitaja toimi systeemiälykkäästi siinä, että hän osoitti lämmintä läsnäoloa asukkaalle heti hoitotilanteen alussa. Asukas toimi myös systeemiälykkäästi koska hän ymmärsi osoittaa kiitollisuutta hoitajaa kohtaan. Näin ollen systeemiälykäs hoivayhteys muodostui osapuolten välille molempien oman käytöksen vuoksi.⁸³

⁷⁹ Martela, F. 2012, 208–209.

⁸⁰ Handolin & Saarinen 2006, 141.

⁸¹ Martela, F. 2012, 243.

⁸² Martela, F. 2012, 210. Englanniksi: "Self-reinforcing positive gain spirals."

⁸³ Martela, F. 2012, 210-213.

”Nevertheless, when these three conditions are met – the participants remain open to the growth of engagement, they come to the situation with an adequate amount of initial engagement, and they feed enough rapport-building micro-acts into the situation – then the possibility is open for a self-reinforcing loop that will lead them into the rich experience of a caring connection.”⁸⁴

On tärkeää ilmaista se, että Martelan tutkimuksessa hoivayhteyttä pidetään parhaimpana mahdollisena hoitotilanteen muotona, jota Martelan mukaan tulisi tavoitella jo sellaisenaan. Hoivayhteyksien muodostuminen vaati molemmilta osapuolilta sen dikotomian poistamista, että hoitotilannetta voisi ohjata joko kognitiivinen tai emotionaalinen ajattelutapa. Martelan mukaan hoivayhteys vaati sen molemmilta osapuolilta koko ihmisenä olemisen läsnäoloa sen kaikissa muodoissa.. Martelan mukaan pelkkä ulkopuolisen näkemys siitä, mitä kussakin hoitotilanteessa olisi hyvä tehdä, ei riittänyt. Jokainen hoitotilanne oli uniikki tapahtuma, minkä vuoksi osapuolilta vaadittiin systeemiälykkyyttä hoivayhteyksien muodostumiseksi.⁸⁵

Martela esittää yhdeksän tapaa, joiden avulla ennen kaikkea hoitajan olisi mahdollista toimia edesauttaakseen hoivayhteyksien muodostumista. Ensimmäinen hoitajan tulisi olla tilanteessa autenttisesti oma itsensä, kokonaisena ihmisenä. Toiseksi hoitajan asenne tulisi olla asukasta kohtaan kunnioittava. Kolmanneksi hoitajan tulisi olla kaikin puolin positiivinen asukasta ja tilannetta kohtaan. Neljänneksi hänen tulisi virittäytyä itse käsillä olevaan tilanteeseen, mikä tarkoittaa heittäytymistä täysillä tilanteeseen. Martelan mukaan nämä neljä tapaa liittyvät enemmän hoitajan emotionaaliseen puoleen, jotka voidaan tiivistää kyvyksi kuunnella omaa sydäntään. Viidenneksi hoitajan tulisi pyrkiä ymmärtämään asukkaan näkökulma. Kuudenneksi hoitajan tulisi edesauttaa asukkaan aktiivista osallistumista käsillä olevaan hoitotilanteeseen. Seitsemänneksi hoitajan tulisi edesauttaa asukkaan avautumista tilanteen sisältämille positiivisille mahdollisuuksille. Kahdeksanneksi hoitajan tulisi etsiä tilanteesta piilossa olevia positiivisia vipuvaikutuspisteitä, jotka haamusysteemi mahdollisesti kätkee sisälleen. Yhdeksänneksi hoitajan tulisi olla herkkä asukkaan ilmaisemille eleille, joiden avulla asukas mahdollisesti yritti itse hakea

⁸⁴ Martela, F. 2012, 213.

⁸⁵ Martela, F. 2012, 220–222.

hoivayhteyttä hoitajan kanssa. Viimeisten kohtien edesauttamiseksi Martelan mukaan vaaditaan erityisesti hoitajan kognitiivisia kykyjä.⁸⁶

Martelan vanhustenhoitoa koskevassa tutkimuksen valossa on mahdollista hahmottaa paremmin, mistä systeemiälykkäässä toiminnassa on erityisesti hoitotilanteissa kyse. Erityisesti hoitajan tekemät systeemi-interventiot voidaan nähdä tekijöinä, jotka vaikuttivat siihen, että hoitotilanteen dynamiikka muuttui positiivisempaan suuntaan, mikä johti mahdollisesti hoivayhteyden muodostumiselle. Näin ollen, esimerkiksi hoitajan hymy määrittellen hoitotilanteen systeemiälykkääksi teoksi eli systeemi-interventioksi.. Kun systeemiälyteorian sekä systeemiälykkään toiminnan olennaisimmat piirteet on esitetty, on mahdollista purkaa systeemiälykkästä toimintaa osiin käsiteanalyttisin menetelmin.

3 Systeemiälykäs toiminta

3.1 Systeemiälykkään toiminnan minimiehdot

Tähän mennessä olen esitellyt systeemiteorian olennaisimmat piirteet.

Systeemiälykkäänä toimintana käytännössä esittelin Martelan tutkimuksen koskien systeemiälykkästä vanhustenhoitoa. Seuraavaksi selvitän, mitkä ovat systeemiälykkään toiminnan minimiehdot.

Martela tiivistää minkä tahansa systeemiälykkään toiminnan ihmisen yhdeksäksi kyvyksi, joiden tulee toteutua toiminnassa samanaikaisesti, jotta toimintaa voidaan kutsua systeemiälykkääksi:

1. *Systeemisyyden havainnointikyky.* Tilannetajua ja tilanteen ymmärtämistä kun erilaiset ihmiset ja erilaiset elämäntilanteet kohtaavat. Kyky hahmottaa kompleksisissa vuorovaikutuskokonaisuuksissa dynamiikkaa. Tämä voidaan tiivistää systeemiajattelun käsitteeseen ja tapaan havainnoida systeemisyyttä.
2. *Positiivinen asenne.* Kyky lähestyä eri tilanteita, konteksteja ja eteen tulevia mahdollisuuksia monesta eri kulmasta, eikä rajoittua vain siihen, mikä saattaa omasta tottumuksesta vaikuttaa ilmeisimmältä.
3. *Virittäytyminen.* Kykyä jakaa erityisesti tunteita muiden osapuolten kanssa intersubjektiivisessä systeemissä ja heittäytyä tilanteeseen.
4. *Itsensä tiedostaminen.* Kykyä tiedostaa omat motiivit, käyttäytyminen, ajattelu sekä arvot, jotka ohjaavat vahvasti omaa toimintaa.

⁸⁶ Martela, F. 2012, 224–225.

5. *Perspektiivin ottaminen.* Kyky hahmottaa käsillä olevan intersubjektiiivisen systeemin erilaisia tulkintamalleja, eikä rajoittua vain omaan ajattelumalliin. Myös kykyä ymmärtää muiden osapuolien näkemyksiä tilanteeseen.

6. *Pitkäaikainen systeeminen orientoituminen.* Kykyä hahmottaa ja ottaa aktiivisesti osaa sellaisiin tekoihin, joilla on pitkän aikavälin seurauksia.

7. *Systeeminen toiminta itsensä kanssa.* Kyky hahmottaa oma toiminta systeemisesti. Tällä Martela tarkoittaa sitä, että toimijalla on kyky ymmärtää oman toimintansa takaisinkytkentöjä intersubjektiiivisessä systeemissä.

8. *Systeeminen toiminta ihmisten kanssa.* Kyky hahmottaa systeemissä piilevä positiivinen potentiaali ja toimia tuossa systeemissä tavalla, joka nostaa esiin ihmisten positiivista potentiaalia.

9. *Systeeminen toiminta yksittäisissä tilanteissa.* Kyky sopeutua ja toimia menestyksekkäästi erilaisissa tilanteissa, konteksteissa ja monimutkaisissa ympäristöissä.⁸⁷

Saarisen mukaan systeemiälykäs toiminta voidaan kiteyttää olevan insinöörin kaltaista kykyä hahmottaa systeemisiä rakenteita ja samanaikaisesti kykyä toimia niissä omaa herkkyyssajattelua soveltamalla.⁸⁸

Seuraavaksi käsittelen Jaana Hallamaan muotoileman teon teorian avulla sitä, mitä voidaan kutsua moraalisen tarkastelun kannalta systeemiälykkään teon minimiehdoiksi. Käsittelen erityisesti Martelan näkemystä vanhustenhoidosta teon teorian valossa.

Ensinnäkin tehdään tekojen luonnetta koskeva erottelu. Eettisen tarkastelun kannalta mielekkäänä voidaan erotella kolme eri tyyppistä tekemistä. Ensinnäkin positiivisella teolla tarkoitetaan sellaista tekoa, jonka tehdessään ihminen suoranaisesti tuottaa jotain tai pyrkii saamaan aikaan halutun lopputuloksen. Systeemi-interventio pyrkii edesauttamaan positiivisen dynamiikan esiin tuomista käsillä olevassa systeemissä, kuten esimerkiksi hoitotilanteessa. Tämän vuoksi systeemi-interventiota voidaan ajatella positiivisena tekona. Toiseksi Hallamaa käsittelee ei-positiivista tekoa, joka tarkoittaa pidättäytymistä jostain, jonkin voimassa pysyttämistä tai jonkin ehkäisemistä tai varjelemista. Esimerkiksi ruusunostamattomuuden systeemissä ilmeni ei-positiivinen teko, sillä ruusun ostamattomuus oli tiedostettua toimintaa. Erityistilanteena voidaan kutsua jonkun toisen ihmisen teon sallimista. Vanhustenhoitotyön esimerkissä ilmeni, että jopa

⁸⁷ Martela, F. 2012, 223. Systeemiälykkään toiminnan ulottuvuudet on esitetty monissa eri muodoissa, mutta olen valinnut Martelan yhdeksän kyvyn mallin, sillä minusta se on kattavin esitys systeemiälykkäästä toiminnasta. Vrt. Esim. Hämäläinen & Saarinen 2006b, 198.

⁸⁸ Saarinen 2008, 1.

pelkkä läsnäolo riitti saavuttamaan hoivayhteyden, mutta tällöin läsnäolo oli kuitenkin harkittua, tiedostettua ja tavoitteellista toimintaa. Mutta tässä tapauksessa on yksinkertaisempaa keskittyä ennen kaikkea positiiviseen tekoon, selvästi havaittaviin systeemi-interventioihin. Tämä on kaikista yksinkertaisin tapa tarkastella systeemiälykstä tekoa yksilön näkökulmasta.⁸⁹

Hallamaan mukaan teko on helppoa ajatella mielekkääksi vain silloin, kun toimijalla on tarvittava tieto oikeasta keinosta ja mahdollisesta päämäärästä. On kuitenkin olemassa tilanteita, joissa toimijan saatavilla ei ole varmaa tietoa esimerkiksi teon mahdollisista seurauksista tai siitä, onnistuuko teko. Toimija voi ryhtyä toimimaan, vaikkei hän epäilisi teon onnistumista. Epävarmuus siitä, riittääkö jokin teko halutun päämäärän saavuttamiseksi, ei vielä tarkoita, ettei yrittäminen olisi mielekäästä. Olennaista systeemiälykkäeseen toimintaan ryhtyessä näyttää olevan se, että toimijalla tulee olla tarvittava tieto oikeista keinoista halutun päämäärän saavuttamiseksi. Tämä on olennaista systeemiälykkään toiminnan kannalta, sillä systeemiälykäs toiminta on systeemiälykstä toimintaa suhteessa tilanteessa käynnissä olevaan systeemiin. Systeemiälyteorian mukaan systeemiälykäs toiminta perustuukin usein intuitiiviseen tietoon käsillä olevasta tilanteesta.⁹⁰

Epävarmuudesta ei seuraa, että ihmisen kannattaisi luopua päämääriensä tavoittelemisesta. Teon teorian mukaan minimiehtona on, että subjektilla täytyy olla jokin perusteltu syy uskoa, ettei hänen toimintansa ainakaan estä hänen toivomansa asiantilan toteutumista vaan mahdollisesti voi edistää sitä.⁹¹ Systeemiälykkyys on toimintaa tilanteissa, joissa ei ole ennalta määriteltävissä olevaa tietoa lopputuloksesta, mutta systeemiälyteorian mukaan ihminen pystyy toimimaan silti oikein.⁹²

”The human race clearly must have had some form of practical intelligence to have survived as long as it has. That intelligence must have demonstrated itself in action, as humans reacted to, adjusted to, and made use of sometimes rapidly changing circumstances. Insight, knowledge acquisition, judgment, and analysis must have had prominent roles in the

⁸⁹ Hallamaa, luentomateriaali, 6.9.2012. Jatkotutkimuksena voisi tutkia sitä, voidaanko jostain teosta pidättäytymistä pitää systeemiälykkäänä tekona. Hyvin mielenkiintoista olisi myös tutkia toisen ihmisen teon sallimista tai edesauttamista siten, että voisinko ihmisen teon sallimista pitää systeemiälykkäänä tekona. tämän työn puitteissa keskityn kuitenkin ennen kaikkea positiiviseen toimintaan eli systeemi-intervention toteuttamiseen.

⁹⁰ Hämäläinen & Saarinen, 2004, esipuhe.

⁹¹ Hallamaa 2013, 16.

⁹² Hallamaa, luentomateriaali, 6.9.2012. Seuraavassa alaluvussa käsittelem tiedon ja uskomuksen suhdetta toimijan kannalta tekoon ryhtyessä.

success story of the human race, of course, but before them came action - action that must have been intelligent before being acknowledged by a rational subject as intelligent."⁹³

Systeemiälyteorian mukaan systeemiälykäs toiminta perustuu pitkälti siis intuitiiviseen tilanteen hahmotukseen ja intuitiivisen päättelyn perusteella tehtyyn toimintaan. Jos systeemiälykästä toimintaa on mahdollista perustella intuitiivisella tietämyksellä tilanteesta, teorian on vaikea perustella sitä, mikä on systeemiälykkään vastuu. Saako toimijan systeemiälykäs toimija tehdä mitä haluaa sen perusteella, mikä on hänen intuiotensa mukaista? Tämän työn puitteissa en kuitenkaan tarkastele syvemmin systeemiälyteorian käsitystä ihmisen tiedon ja sen perusteella tehdyn toiminnan suhteesta.⁹⁴

Moraaliseen mielessä vastuullisesta teosta voidaan puhua, kun seuraavat kolme ehtoa täyttyvät. Ensinnäkin teoksi voidaan kutsua vain sellaista aktiivisuutta, jolla on tarkoitus saada aikaan jotain. Tätä kutsutaan teon teoriassa intentionaalisuusehdoksi. Intentionaalisuusehto tarkoittaa, että agentin tarkoituksena on saada aikaan haluamansa päämäärä valitsemallaan keinolla. Intention ei tarvitse olla tiedostettua itse tekohetkellä, mutta agentin täytyy pystyä ilmaisemaan se, jos sitä häneltä kysytään.⁹⁵

Toinen ehto on rationaalisuusehto. Siinä missä intentionaalisuus kertoo toimijan halun koskien päämäärää ja hänen valitsemaansa keinoa, rationaalisuusehto koskee sitä vaikutusmekanismia koskevaa ymmärrystä, jonka välityksellä hän pystyy toteuttamaan tekonsa. Kuten edellä selvensin, teon teorian mukaan agentilla täytyy olla tietynlainen ymmärrys siitä, miten maailma toimii ja miten hän pystyy vaikuttamaan siihen. Rationaalisuusehdon täyttymiseksi olennaista on pohtia, minkälainen tietämys teon seurauksista on riittävä kuvaamaan tekoa vastuullisena. Hallamaan mukaan teosta puhuttaessa voidaan sanoa, että yleinen käsitys maailman kausaalisuudesta ja oman toimintansa syy-seuraussuhteiden käsittämisestä riittää toiminnan rationaalisuusehdon täyttämiseksi. Systeemiälykkään toiminnan kannalta tämä on hyvin mielenkiintoinen ehto, sillä systeemiälykkyyden yhtenä ehtona Martela esittää systeemisyyden havainnointikyvyn. Systeemiajattelu pyrki kuvailemaan

⁹³ Hämäläinen & Saarinen 2006b, 191.

⁹⁴ Yhtenä tutkimusaiheena olisi mahdollista tutkia systeemiälyteorian näkemystä siitä, mikä on systeemiälykkään toiminnan suhde tietoon, sekä esim. mikä on systeemiälyteorian mukaan tiedon kriteeri? Onko intuition perustuva tietämys sen mukaista, että se perustelee oikeutetun toiminnan.

⁹⁵ Hallamaa 2013, 4. Intentionaalisuusehtoa olisi mahdollista käsitellä syvemmin kysymällä; voiko ihminen sanoa toimintaan ryhtyessään, että hänen toimintansa tulee olemaan systeemiälykäs vai voidaanko vasta teosta aiheutuneiden vaikutusten jälkeen todeta, että teko oli systeemiälykäs?

kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksia hyvin yksityiskohtaisesti. Mutta olennainen kysymys on, milloin jokin seuraus on teon aiheuttama ja milloin onnistunut toiminnan seuraus on vain sattumanvaraisten tekijöiden tapahtumien vaikutusta. Tähän ongelmaan systeemiälykkyysteoria ei anna suoraa vastausta. Mutta kuten ensimmäisessä kappaleessa esitin, toimijalla ei tarvitse tekoon ryhtyessään olla täydellistä tietoa sen kaikista mahdollisista seurauksista. Systeemiälykkääseen toimintaan riittää se, että ihminen ymmärtää ja hahmottaa systeemin dynamiikkaa ja mahdollisuuden vaikuttaa positiivisesti systeemin dynamiikkaan. Tietoa ei tarvita, mutta uskomusta kyllä. Tätä tarkoittaa juuri se älykkyyden laji, joka systeemiälyteorian tutkimuksessa lisätään Howard Gardnerin älykkyyden lajien listaan.⁹⁶ Mutta tämä on edelleen vaikea ehto selittää, sillä jokainen ihminen havainnoi maailmaa eri tavalla ja näkee omat vaikutusmahdollisuutensa eri tilanteissa eri tavalla.⁹⁷

Kolmantena ehtona Hallamaa esittää kyvykkyusehdon. Toimijalla täytyy olla käsitys siitä, että hän voi toiminnallaan vaikuttaa ulkomaailmaan ja sen asiantiloihin. Systeemiälyteorian mukaan ihmisellä on jo syntymästä lähtien kyky hahmottaa maailman kausaalisia suhteita tällä tavalla. Systeemiälykkääksi toiminnaksi on myös mielekästä ajatella vain sellaisiin systeemeihin vaikuttaminen, joihin ihminen aidosti pystyy vaikuttamaan, jotka tavalla tai toisella sivuavat ihmisen omaa elämää.⁹⁸

”Jos uskot, että yllättäen antamasi lahja piristää vastaanottajaansa tai että innostamalla jotakuta hän suorittaa tehtävän paremmin tai edes että tervehdykseen useimmiten vastataan tervehdyksellä, uskot jo siihen, että sosiaalinen maailmamme on ainakin jossain määrin systeeminen.”⁹⁹

Tässä kappaleessa on selvitetty yleisellä tasolla systeemiälykkään teon eli systeemi-intervention minimiehdot. Seuraavassa kappaleessa tarkastelen teon teorian avulla sitä, mitkä toimijan sisäiset tekijät voivat ohjata toimijan yksittäistä tekoa systeemiälykkäessä toiminnassa.

⁹⁶ Hämäläinen & Saarinen 2004, 1–2.

⁹⁷ Hallamaa 2013, 5.

⁹⁸ Hallamaa 2013, 6. Kun systeemiälyteorian minimiehdot on selvitetty tässä työssä, voisi olla mahdollista tutkia systeemiälykkästä toimintaa globaalissa mittakaavassa ja testata, miten toiminnan ehdot sopivat globaalin mittakaavan toimintaan.

⁹⁹ Martela, M 2005, 15. Koska systeemiäly on ihmisen synnynnäinen kyky, mielenkiintoinen tutkimusaihe olisi pohtia vauvan kyvykkyyttä ja sitä, miten lapsi kokee oman vaikutusmahdollisuutensa ulkomaailmaan. Kyvykkyytensä voidaan esimerkiksi pitää jo sitä, että lapsi kokee saavansa itkuunsa vastauksen hellittelyn muodossa. Systeemiälyteorian mukaan jo vauvat ovat systeemiälykkäitä, mutta vaatisi lisää perusteluja.

3.2 *Systemi-interventiota ohjaavat toimijan sisäiset tekijät*

Tässä kappaleessa tarkastelen Jaana Hallamaan muotoileman teon teorian avulla niitä toimijan sisäisiä tekijöitä, jotka ohjaavat tekoa. Tarkoitukseni on tutkia, voisiko toimijan sisäisten tekijöiden käsitteellistämisen avulla selittää paremmin systemi-intervention tavoitetta. Edelleen on tärkeää tiedostaa se, että puhumme yksittäisistä teoista. Vasta yksittäisen teon käsitteellisten ehtojen selvennettyä voimme puhua ihmisen toiminnasta yleisellä tasolla.

Filosofian historiassa ihmisen luonne on saanut suurta huomiota. Ihmisen luonteen on nähty olevan tottumus tehdä asioita tietyllä tavalla, ottaa vastaan ja ratkaista erilaisia pulmatilanteita. Joidenkin teorioiden mukaan, tekojen seuraukset määrittävät ihmisen luonteenlaatua. Teon hyvät seuraukset liitetään luonteenhyveisiin ja huonot seuraukset taas paheisiin. Esimerkiksi kasvatuksella ja koulutuksella on katsottu olevan suuri merkitys luonteenpiirteiden muodostumiselle, minkälaisia tottumuksia ja toimintatapoja ihmiselle yleisesti muodostuu. Muun muassa Aristoteleen filosofiassa ihmisen luonne saa merkittävää huomiota. Tänä päivänä filosofiassa annetaan yhä enemmän tilaa tilanteessa vallitseville rakenteellisille ja tilannesidonnaisille tekijöille, sillä ihmisen nähdään usein käyttäytyvän eri tavalla eri tilanteissa. Myös teon teoria keskittyy kuvailemaan yksittäisiä tekoja sellaisenaan, eikä tarkastelemaan niitä sen kautta, minkälainen on ihmisen luonne yleisesti ja tai miten ihminen toimii yleensä luonteensa ohjaamana. Seuraavassa erottelen neljä olennaisinta piirrettä, joka teon teorian mukaan ohjaavat sisäisesti ihmisen toimintaa yksittäisissä teoissa.¹⁰⁰

Tarkastellaan ensiksi teon motiivia. Motiivi on teon teorian mukaan halu tai tarve, joka saa subjektin toimimaan tavalla, jolla hän toimii. Motiivi on toimijan sisäinen, psyykkinen voima ja syy, joka panee toiminnan liikkeelle. Vahva motiivi auttaa selvästi pitkäjänteisen toiminnan loppuun viemisessä. Esimerkiksi työpaikalla pitkäkestoisen ja laajan projektin loppuun vieminen voi vaatia toimijaltaan vahvaa motiivia. Motiivin auki selittäminen vastaa usein kysymykseen; miksi?¹⁰¹

Toiseksi, toimijan tieto ja uskomukset vaikuttavat toiminnan päämäärän asettamiseen. Aiemmassa alaluvussa, jossa käsittelin teon vastuullisuutta esitin kysymyksen: minkälaista tietoa vastuulliseksi mielletty toiminta edellyttää? Yksi

¹⁰⁰ Hallamaa 2013, 7.

¹⁰¹ Hallamaa 2013, 8.

tapa on hahmottaa asia niin, että se, mitä pidämme tänä päivänä vastuullisena toimintana saattaa muuttua tulevaisuudessa hyvinkin radikaalisti. Esimerkiksi lääketieteen käsitys siitä, mikä on oikea tapa hoitaa mitään sairautta, on muuttunut hyvin paljon ajan kuluessa. Siksi on myös relevanttia esittää kysymys, mikä on riittävä tieto systeemiälykkään toiminnan toteuttamiseksi. Onko tänä päivänä systeemiälykäs toiminta myös huomenna systeemiälykäs toimintaa? Systeemiälyteorian mukaa systeemiäly on ihmisen synnynnäinen kyky toimia älykkäästi systeemeissä, eikä toimija tarvitse ulkopuolisen tietoa siitä, mikä on oikea toimintatapa. Tiedon lisäksi myös toimijan uskomukset vaikuttavat siihen, millä tavoin toimija toimii. Uskomus vaikuttaa myös siihen, miten toimija suhtautuu käsillä olevaan tietoon suhteessa tekoon. Hallamaan mukaan uskomukset muodostavat myös suuren osan asenteista, toimintatavoista ja käytänteistä, joita ihminen pitää yllä jokapäiväisissä toimissaan. Niin tiedon kuin uskomustenkin suhteen haasteellista on se, että ne ovat usein normatiivisesti latautuneita eivätkä siten automaattisesti tosia. Erityisesti totuttujen tapojen ja omaksutun tiedon kyseenalaistaminen vaatii toimijalta suuria ponnisteluja. Systeemiälykkyyden yhtenä edellytyksenä esitettiin positiivinen asenne kykynä hahmottaa eri tilanteita ja niissä piileviä mahdollisuuksia. Systeemiälykäs toiminta näyttää edellyttävän omien uskomusten jatkuvaa kyseenalaistamista. Vain siten ihminen voi yhä uudestaan nähdä eri tilanteisiin liittyvät positiiviset mahdollisuudet. Hallamaa perustelee, miksi inhimillinen toiminta vaatii uskomuksia:

”Toiminta ei olisi lainkaan mahdollista ilman erilaisia uskomuksia, jotka olemme omaksuneet elämämme varrella. Käsitteemme tapahtumien välisistä kausaalisuhteista, ihmisten käyttäytymisestä, vuorovaikutuksesta, omasta paikastamme sosiaalisessa yhteisössä sekä minäkuvamme perustuvat pitkälti niihin.”¹⁰²

Systeemit ovat ennen kaikkea mentaalisia malleja, ihmisten itsensä muodostamia ajatusrakennelmia. Nuo rakenteet koostuvat ihmisen omista uskomuksista ja niille annetuista merkityksistä. Uskomukset ovat ihmisten itsensä rakentamia käsityksiä todellisuudesta, joten ne saattavat olla myös vääristyneitä käsityksiä todellisuudesta. Koska uskomuksemme erilaisista tapahtumien välisistä kausaalisuhteista ohjaavat toimintaamme aina johonkin suuntaan, ne eivät ole

¹⁰² Hallamaa 2013, 9.

välttämättä toiminnan kannalta suotuisia. Ääripään esimerkkinä voidaan esittää haamusysteemi ja systeemidiktatuuri. Systeemidiktatuuri perustuu ennen kaikkea kyseisessä systeemissä toimivien ihmisten uskomuksiin siitä, mitä systeemissä tapahtuu ja miten systeemi toimii. Haamusysteemi ja systeemidiktatuuri vaikuttavat systeemin ihmisiin näennäistodellisuutena. Vääristynyt näennäistodellisuus vaikuttaa ensinnäkin yksittäisten ihmisten toimintaan, mutta siten myös koko systeemin kokonaistoimintaan. Hallamaan mukaan ihmisen uskomukset muodostuvat aina suhteessa sosiaalisiin yhteenliittymiin, joissa ihminen elää. Yhteisössä vallitsee vahvoja käsityksiä ja piiloarvoja, jotka vaikuttavat ihmisiin odotuksina ja ne myös määrittelevät paljon yhteisön roolit. Nämä käsitykset ja piiloarvot määrittävät merkittävästi sitä, mitä kaikkia toimintamahdollisuuksia ihmisillä on.¹⁰³ Hallamaan käsitys yhteisössä vallitsevista uskomuksista, odotuksista ja piiloarvoista liittyy vahvasti haamusysteemin käsitteeseen.

Systeemiälykkään toiminnan kannalta on siis syytä miettiä, olisiko erityisesti kiinnitettävä huomiota toimijan uskomuksiin ja sen lisäksi, minkälaiset olisivat hyvää systeemiälykstä toimintaa ohjaavia uskomuksia systeemin sisällä. Koska uskomukset ovat rakentuneet usein pitkällä aikavälillä ja niiden varaan voidaan sanoa rakentuvan erittäin vahvasti koko inhimillinen mielekäs toiminta, uskomusten muokkaaminen on erittäin vaikeaa. Toisekseen, usein yhden väärän uskomuksen korjaaminen ei riitä koska uskomukset linkittyvät toisiinsa niin vahvasti. Mielestäni ei ole mielekästä edellyttää, että toimiakseen systeemiälykkäästi ihmisen tulisi rakentaa uudestaan koko uskomusjärjestelmänsä. Olisiko mahdollisesti olemassa jokin uskomusten fundamentti, johon toimija pystyy toiminnassaan luottamaan ja jonka mukaan toiminta olisi systeemiälykstä? Hallamaan mukaan toiminnan käsitteen kannalta erityisen tärkeitä ovat toimijan itsestään muodostamat käsitykset ja uskomukset. Toimijan kyky nähdä oma paikka sosiaalisessa yhteisössä, kaikki hänen itselleen asettamat toiminnan mahdollisuudet ja usko omiin kykyihinsä vaikuttavat siihen, minkälaisia tavoitteita toimija asettaa ja minkälaisia keinoja hän uskaltaa valita.¹⁰⁴ Systeemiälyteorian mukaan erityisesti uskomusten kyseenalaistaminen ja uudelleenarviointi ovat lähtökohta sille, että toimija hahmotta systeemin dynamiikan positiivisen potentiaali, jota kohti hän voi tavoitella:

¹⁰³ Hallamaa 2013, 9.

¹⁰⁴ Hallamaa 2013, 9

”Personally perceived choice resulting in taking an action is a key idea in systems intelligence. The point is to highlight choice in order to pave the way to an empowered practice of change. It is essential to discuss behaviors in which the agent indisputably does have a choice, even when judged by his own perhaps distorted and biased internal belief system.”¹⁰⁵

Yksi tapa ajatella ihmisen uskomuksia voisi olla liittää ne ihmisen luonteeseen. Edellä esitin, että ihmisen luonteen tarkasteleminen on saanut merkittävän aseman filosofian historiassa, mutta nykyään ihmisen toimintaa tarkastellaan yhä enemmän tilanne- ja rakennesidonnaisena toimintana. Voidaan sanoa, että ihmisen luonne vaikuttaa varmasti tavalla tai toisella ihmisen toimintaan, mutta tämä väite ei vastaa siihen, miten nuo uskomukset ovat muodostuneet. systeemiälykkään toiminnan tarkastelussa olemme erityisesti kiinnostuneita uskomusten muodostumisesta. Intersubjektiiivinen systeemiteorian mukaan ihmisen uskomukset ovat rakentuneet vuorovaikutusprosessien yhteydessä, eikä vain tyhjiössä. IST:n valossa voidaan sanoa, että koska ihmisen uskomukset ovat rakentuneet vuorovaikutusprosessien yhteydessä ja ihmisellä on mahdollisuus itse vaikuttaa siihen, miten tuo vuorovaikutusprosessi muodostuu, ihminen pystyy itse vaikuttamaan omien uskomustensa muodostumiseen omalla toiminnallaan. Se tapa, miten ihminen toimii, muokkaa paitsi intersubjektiiivista tilannetta, myös takaisinkytkennän valossa ihmistä itseään.

Minkä tahansa toiminnan tarkastelemisessa moraaliseettiseltä kannalta on mielekästä pohtia, milloin toimintaa voidaan kutsua moraalisesti vastuulliseksi toiminnaksi ja mitkä ovat vastuullisuuden kriteerit. Jotta toimintaa voidaan pitää moraalisesti vastuullisena, sen täytyy perustua toimijan päätökseen valita joku toimintatapa ja tuo valinta perustuu subjektiiviseen uskomukseen siitä, mitä toimija pitää oikeana ja hyvänä tapana. Mielestäni olisi järjetöntä ajatella, että kun tilanteessa ei ole varmaa tietoa siitä, mikä olisi oikea tapa toimia, ihminen voisi välttää vastuuta. Systeemiälyteorian mukaan ihminen kohtaa jatkuvasti tilanteita, joissa päätöksenteko on epävarmaa, eikä objektiivista tietoa ei ole saatavilla. Päätös on silti tehtävä subjektiivisten uskomusten pohjalta:

”We must all act, because reality does not wait, that system is in full swing – as a situation, as a work environment, as a supervisor-worker-relationship, as the infusion after merger, as a product development process, as an undoing of a knot in a customer relationship, as an ongoing

¹⁰⁵ Hämäläinen & Saarinen 2006b, 198.

negotiation, as a challenge in parenting, as a tug-of-war in marriage. Life does not wait, and the challenge is to live it better, improving the act on the spur of the moment.”¹⁰⁶

Vaikka päätöksenteko perustuu subjektin uskomuksiin, sen on oltava tietoista sekä moraalisesti vastuullista toimintaa. Saarinen soveltaa systeemiälyteoriassa Søren Kierkegaardin käsitystä subjektista, jonka avulla voimme hahmottaa systeemiälykkään toiminnan vastuun ottamista. Systeemiälykkään toimijan vastuuta Saarinen havainnollistaa käsitteellä ”Kierkegaardia sengeläisittäin”¹⁰⁷. Kierkegaardin näkemystä subjektin vastuusta voidaan liittää systeemiälykkään toimijan vastuuseen siten, että systeemiälykkään toiminnan: ”...*valinnan on oltava tietoinen, sen on noustava ihmisestä itsestään – sen on oltava intohimon kyllästävä. Siitä on riipputtava kaiken.*”¹⁰⁸ Esimerkiksi vanhustenhoitotyössä asukkaan kohtaaminen on aina uniikki tilanne, minkä vuoksi ei ole olemassa täsmällistä tietoa siitä, miten tulisi toimia jotta hoitotilanne voisi systeemiälykkäällä toiminnalla muodostua hoivayhteydeksi. On silti syytä miettiä, minkä periaatteen mukaan hoivayhteyden olisi mahdollista muodostua. Martelan mukaan hoivayhteyksien muodostumista ei voida taata, mutta sen muodostumiseen on mahdollista vaikuttaa, kun osapuolet toimivat systeemiälykkäästi. Ensinnäkin, kun sekä hoitaja että asukas ovat avoimia tilanteen laajentumisen mahdollisuudelle, he astuvat tilanteeseen sitoutumalla siihen sekä antavat molemmat itsestään tarpeeksi positiivista mikrotason käytöstä. Tilanne on avoin ja sen vuoksi vuorovaikutuksella on hyvät edellytykset luoda hoivayhteys. On selvää, että hoivayhteyden muodostuminen perustuu subjektiivisille uskomuksille enemmän kuin objektiiviselle tiedolle siitä, mihin hoitotilanne voisi kehittyä. Mutta tämä vaatii osapuolilta heidän omien uskomustensa tiedostamista ja niiden jatkuvaa kyseenalaistamista.¹⁰⁹ Saarinen tiivistää ajatuksen systeemiälykkästä toiminnasta, että se vaatii:

”...Kierkegaardilaisen subjektiviteetin huomioimista...Tämä edellyttää työtä mentaalimallien suhteen...missä yhteydessä (systeemiajattelu) on syytä huomioida...ja itseäni vahvistaa, jos toiset toimivat samoin (yhdessä

¹⁰⁶ Saarinen 2008, 16.

¹⁰⁷ Saarinen, Luennon kurssimateriaali, 22.3.2006.

¹⁰⁸ Saarinen 1985, 318.

¹⁰⁹ Martela, F. 2012, 213.

oppiminen)...varsinkin, jos tämä kaikki tapahtuu yhteisen (päämäärän vuoksi). ”¹¹⁰

Teon teorian mukaan vain sellaista toimintaa voidaan pitää vastuullisena ja moraalisesti mielekkäänä, jonka päämäärää toimija haluaa. Teon teorian mukaan vasta haluaminen panee toiminnan liikkeelle. Mutta on syytä pohtia, mitä päämäärien toteutumista systeemiälykkään toimijan tulisi haluta. Systeemiälykkäät teot perustuvat aina käsillä olevaan uniikkiin tilanteeseen, joten tekojen päämäärät ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi vanhustenhoitotyössä itsessään tavoittelemisen arvoisena päämääränä pidettiin hoivayhteyksien muodostumista. Martela kuitenkin esittää, että hoivayhteys on vain alatyypin yleisestä korkeatasoisesta inhimillisestä kohtaamisesta. Martelan mukaan samankaltaisia korkeatasoisia yhteyksiä on tutkittu esimerkiksi terapeutin ja potilaan välillä, joita kutsutaan termillä ”moment of meeting”. Samoja piirteitä on tunnistettu myös äidin ja vauvan välisessä yhteydessä. Systeemiälyteorian mukaan yleisesti sanottuna systeemiälykkään toiminnan perimmäinen päämäärä on inhimillinen kukoistus. Martelan mukaan inhimillinen kukoistus näkyi vahvasti myös vanhustenhoitotyössä.¹¹¹

“My investigations made me convinced that caring connections are highly significant moments for both the nurse and the resident alike. These moments themselves are examples of interpersonal flourishing and therefore valuable in themselves. In addition, they are able to improve the well-being of both participants and also to deepen their mutual relationship. In addition, it can be argued that they potentially contribute to human growth, meaningfulness, and other constituent parts of human flourishing.”¹¹²

Kolmanneksi teon teorian mukaan toimintaa ohjaavat toimijan emootiot. Filosofian historiassa emootioiden tarkastelu on jäänyt usein taka-alalle järjen korostamisen rinnalla. Viime vuosikymmeninä etenkin psykologiassa emootioista on kiinnostuttu yhä enemmän ja niillä on nähty olevan vahva vaikutus esimerkiksi tekoa ohjaavaan motivaatioon. Systeemiälyteoria korostaa sitä, että subjektiivinen toiminta perustuu hyvin paljon toimijan tunteisiin, sillä tunteet vaikuttavat vahvasti intuitiiviseen ajatteluamme. Systeemiälykkyysteorian mukaan meidän ei tarvitse hahmottaa systeemien kompleksisia vuorovaikutuskokonaisuuksien

¹¹⁰ Saarinen 22.3.2006. Kurssimateriaali. Lainausta esitetään siinä muodossa, kuin Saarinen sen esittää kurssimateriaalissaan.

¹¹¹ Hallamaa 2013, 14. Termi ”moment of meeting” katso Martela, F. 2012 193.

¹¹² Martela, F. 2012, 189.

rakenteita aukottomasti, vaan ainoastaan tunnistaa niissä piilevä dynamiikka. Systeemiä ohjaava dynamiikka perustuu myös paljon ihmisten tunteisiin. Martela esittääkin, että intuitiivinen virittäytyminen kykynä jakaa tunteita systeemisissä tilanteissa on yksi systeemiällyn kyvyistä.¹¹³

Tässä näyttäisi olevan myös yksi tekijä, jonka vuoksi systeemiällyn näkemys siitä, mitä on inhimillinen kukoistus, ei ole yhtenäinen. Kuten aiemmin esitin, hoivayhteys saattoi olla pelkkää tilanteessa vallitsevaa kiitollisuuden ja arvonannon osoittamista, mutta tällöin voidaan sanoa, että kyseessä on periaatteessa vain tunnelatautunut tilanne. Mutta on ristiriitaista sanoa, että positiivista tunnetta huokuva hoivayhteys liittyisi syvällisesti inhimilliseen kukoistukseen. Tämän luvun lopussa keskityn selvittämään systeemiällyn mahdollisesti tavoittelemaa laajempaa käsitystä inhimillisestä kukoistuksesta.

Viimeinen toimintaa ohjaava ulottuvuus teon teorian mukaan on toiminnan intressit ja preferenssit. Suppeassa mielessä intressi tarkoittaa sitä, että agentilla on jokin peruste toimia jonkun asian eteen. Intressi muistuttaa motiivia, mutta siinä missä motiivi on toiminnan liikkeelle paneva sisäinen voima, intressi on asiantila, johon toive tai tarve kohdistuu. Toiminnan intressinä voi olla joko maailmassa vallitseviin asiantiloihin vaikuttaminen omien, muiden tai yhteisten etujen mukaisesti. Toimintaa ohjaava preferenssi taas on asiantila, jota agentti pitää käsillä olevista vaihtoehdoista itselleen suotuisimpana, parhaana tai jollain tavalla edullisena tai mieluisana.¹¹⁴

Laajassa mielessä teon teorian mukaan preferenssit liittyvät enemmän mieltymyksiin, kun taas intressit ovat asiantiloja joita agentti tarvitsee koska ne täydellistävät häntä ja edistävät hänen hyvinvointiaan. Intressit ja preferenssit saattavat olla myös keskenään ristiriidassa, sillä pitkien aikavälien intressien mukaista ei ole aina suotuisaa toteuttaa preferenssejä. Ajatellaan tilannetta, että ihminen haluaa opiskella, mutta joka päivä luennon väliin jättäminen nukkumisen vuoksi ei auta opiskelijaa toteuttamaan hänen intressiään. Toiminnan kannalta intressit herättävät teleologisen kysymyksen siten, että missä suhteessa ihmisen kannattaa harjaannuttaa itseään ja toteuttaa intressejään, jotta hänen elämästään tulisi hyvä ja onnistunut kokonaisuus.

Saarinen esittää kolme mallia, jotka usein ohjaavat ihmisten elämää ja joiden mukaan ihmiset usein toimivat. Mallit ovat enemmänkin suuntaa antavia

¹¹³ Martela, F. 2012, 223. Systeemisen dynamiikan pidempi selittäminen ei ole tarpeellista tämän työn kannalta.

¹¹⁴ Hallamaa 2013, 12.

kuin täsmällisiä kuvauksia siitä, miten ihmiset toimivat jokaisessa tilanteessa. Mutta näitä tarkastelemalla voimme mielestäni hahmottaa paremmin kysymystä siitä, missä suhteessa ihmisen tulisi toteuttaa intressejään sekä preferenssejään.¹¹⁵

Ensimmäinen malli Saarisen mukaan on eläminen niin kutsutun uomaelämän mukaisesti. Uomaelämässä ihminen toteuttaa usein sitä, mikä on keskinkertaista ja tavanmukaista. Ihminen voi suorittaa sisällöllisesti hyviä tekoja, mutta korkeiden ja pitkien aikavälien päämäärien toteuttaminen ei useinkaan ole uomaelämän mukaista. Tähän saattaa olla monia syitä, yhtenä esimerkiksi systeemin luomat käyttäytymisen mallit. Saarisen mukaan esimerkiksi yrityksissä tapahtuu uomaelämän mukaisia päätöksiä hyvin paljon. Jos esimerkiksi yritys haluaa kasvattaa tehokkuuttaan, tehokkuuden lisäys typistyy yleensä ajatukseen siitä, että: ”...aina voidaan kipittää samassa uomassa hiukan rivakammin”¹¹⁶. Tämä tarkoittaa sitä, että vanhoja uskomuksia ei osata murtaa, vaan ainoa tapa lisätä tehokkuutta on kiristää tahtia siinä, mitä aiemmin on tehty. Toisekseen Saarisen mukaan miten tahansa ihminen toimiikin, hän kirjoittaa jatkuvasti omaa historiaansa. Ihmisenä olemisesta? voidaan esittää hyvin fundamentaalinen kysymys: eläinkö tällä hetkellä sellaista elämää, jota oikeasti haluan elää ja jonka haluan jättää itsestäni historiaan? Kannattaisiko minun tehdä jotain muuta mitä nyt teen, jolla voisi olla enemmän hyötyä pitkällä aikavälillä? On selvää, ettei ole mitään järkeä pohtia jokaisessa hetkessä tekojen syvempiä merkityksiä, vaan ihmisen täytyy välillä myös tehdä suorituksenomaisia tekoja. Kolmas malli Saarisen mukaan on vaihtotalouden logiikan mukaan eläminen. Saarisen mukaan ihminen voi toimia siten, että hän laskelmoi jokaisessa tilanteessa tilanteen maksimaalisen hyödyn antamalla tilanteeseen mahdollisimman minimaalisen syötteen itsestään. Ihminen saattaa jopa laskea aritmeettisesti, mistä asioista hän saisi maksimaalisen hyödyn suhteessa annettuun panokseen. Saarisen mukaan ihminen toimii systeemisissä tilanteissa siksi usein vain oman etunsa mukaisesti. On selvää, että joissain tilanteissa ihmisellä olisi mahdollista toimia yhteisen edun hyväksi, vaikka siitä koituisi hänelle pieniä kustannuksia.¹¹⁷

Kaikki edellä mainitut liittyvät mielestäni tapaan ajatella ihmisen elämässä avautuvia tilanteita eri tavoin, preferenssien ja intressien kannalta. Uomaelämä ja vaihtotalouden logiikka näyttävät olevan ennen kaikkea preferenssien toteuttamista, ei intressien.

¹¹⁵ Hallamaa 2013, 12.

¹¹⁶ Handolin & Hämäläinen & Saarinen, 2004. 9.

¹¹⁷ Saarinen, Luennolla, 15.3.2013.

Saarisen mukaan systeemiälykstä toimintaa voidaan kutsua toimimisella sydämen äänen logiikan¹¹⁸ mukaan. Toimiessaan sydämen äänen logiikalla ihminen lähestyy jokaista inhimillistä kohtaamista kysymällä itseltään; miten minun tulisi toimia, jotta voisin saada parhaan mahdollisen lopputuloksen tästä tilanteesta? Näin ollen jokaista systeemistä tilannetta on mahdollista lähestyä sen hyödyn näkökulmasta. Olennaista on siis pohtia, mikä on tuo mahdollinen hyöty, mitä kannattaisi tavoitella sydämen äänen logiikan avulla. Se, miten tuo tilanteen mahdollinen hyöty voidaan saavuttaa, käytän apuna Aristoteleen muotoilemaa teoriaa toiminnasta käytännöllisenä päättelynä.

3.3 Systeemi-interventio käytännöllisenä päättelynä

Teon teorialla käsitteellistettiin yksittäinen systeemiälykäs teko. Mutta jos haluamme tutkia ihmisen pitkän aikavälin toimintaa, sitä ei ole järkeä tutkia vain yksittäisten tekojen jatkumona. Ihmisen toiminta voidaan sanoa koostuvan laajasta joukosta erilaisia tekoja. Mutta kaikki yksittäistä tekoa koskevat käsitteelliset ehdot on mahdollista soveltaa koskien laajempaa ihmisen toimintaa. Teon teoria täytyy pukea käytännöllisen päättelyketjun muotoon, jossa sovellamme aristoteelista praktista syllogismia. Praktisen syllogismin avulla voimme tutkia muun muassa toimintaa ensimmäisen tai kolmannen persoonan näkökulmasta, jotain tulevaa tai aikaisemmin tapahtunutta toimintaa, yksittäistä tekoa tai pitkän aikavälin toimintaa. Mutta käytännöllisen päättelyn rakenteellinen muoto säilyttää saman muodon, minkä avulla toiminnan kuvaaminen on yksinkertaisempaa. Aristoteleen praktinen syllogismi noudattaa seuraavaa kaavaa¹¹⁹;

Modus ponens

1. *Päämääräpremissi*

A tahtoo/haluaa, että q.

2. *Keinopremissi*

A tietää/uskoo/toivoo, että jos p niin q.

Johtopäätös

A alkaa toimia p.

Modus tollens

1. *Päämääräpremissi*

A tahtoo/haluaa, että q.

2. *Keinopremissi*

A tietää/uskoo/toivoo, ettei q, ellei p.

Johtopäätös

A alkaa tehdä p.

Missä A on agentti, q on asiantila jonka A tietää/uskoo olevan hänen intressinsä mukaista ja jonka toteutumista A siksi toivoo. p on teko tai toiminta, jonka A tietää/uskoo/toivoo voivansa suorittaa ja jonka A lisäksi tietää/uskoo/toivoo saavansa aikaan q.

¹¹⁸ Saarinen, Luennolla, 15.3.2013

¹¹⁹ Hallamaa 2013, 15. Praktisen syllogismin muoto, toimijoiden nimeäminen sekä tekeminen relaatiassa ovat Hallamaan esimerkin mukaisia.

Päämääräpremissi ilmaisee toimijan haluamisen¹²⁰, eli kohteena olevan päämäärän. Päämääränä pidetään toimijan tahdon tai toiveen sisältöä, eli miten toimija toivoo muuttavansa maailmassa vallitsevia asiantiloja. Tällöin voidaan tarkastella sitä, mitä toimija pitää toivottuna ja ennen kaikkea hyvänä. Mielekkääseen toimintaan ryhtymisen kannalta ja siten praktisen syllogismin muotoilemiseksi vähimmäisehtona voidaan pitää sitä, mitä toimija pitää suotuisana asiana ja siksi toiminnan kannalta tavoittelemisen arvoisena. Systeemiälykkään toiminnan yleisenä päämääränä on edistää inhimillistä kukoistusta missä tahansa ihmisen elämää sivuavissa systeemeissä, mutta Aristoteelisessa filosofiassa inhimillisen kukoistuksen asettaminen toiminnan päämääräksi on hieman ongelmallista. Kuten edellisessä kappaleessa totesin preferenssien ja intressien toimimisen suhteesta, systeemiälykäs toiminta on ennen kaikkea hyvien intressien toteuttamista. Mutta jatkuva intressien toteuttaminen voi tehdä elämästä myös tylsää. Jatkuva pitkien aikavälin päämäärien kurinalainen tavoittelu estäisi ympärillä tapahtuvien asioiden nauttimisen ja elämä saattaisi muodostua jatkuvaksi kilvoittelemiseksi. Tämän vuoksi on syytä tutkia tarkemmin sitä, missä suhteessa olisi hyvä tai edes mahdollista asettaa toiminnan päämääräksi systeemiälyteorian mukainen inhimillinen kukoistus.¹²¹

Keinopremissi ilmaisee toimijan episteemisen asenteen suhteessa haluttuun päämäärään. Episteeminen asenne tarkoittaa toimijan tietoa, uskoa tai toivoa siitä, mikä on välttämätön tai riittävä keino saavuttaa haluttu päämäärä. Voidaan sanoa, että keinopremissi ilmaisee käsityksen siitä, mikä on päämäärän saavuttamisen kannalta tehokas keino. Hoivayhteyden muodostumiseksi ei ole olemassa ennalta määrättyä yksittäistä keinoa, vaan hoivayhteys on aina uniikki tilanne ja riippuvainen systeemisestä rakenteestaan ja käsillä olevasta tilanteesta. Keinopremissinä voi olla joko toimijan tieto tai uskomus käsillä olevasta tilanteesta.¹²² Näillä ehdoilla voidaan muotoilla hoivayhteyden muodostuminen käytännöllisenä päättelynä seuraavalla tavalla.

Päämääräpremissi: Hoitaja tahtoo edesauttaa hoivayhteyden muodostumista käsillä olevassa hoitotilanteessa.

¹²⁰ Lat. *volitio*

¹²¹ Hallamaa 2013, 21.

¹²² Hallamaa 2013, 16.

Keinopremissi: Hoitaja uskoo, että hymyilemällä ystävällisesti asukkaalle hän saattaa edesauttaa hoivayhteyden muodostumista.

Johtopäätös: Hoitaja hymyilee ystävällisesti asukkaalle.

Kun systeemiälykäs toiminta on muotoiltu käytännöllisen päättelyn muotoon, voidaan tarkastella niitä ehtoja, joiden toteutuessa systeemiälykästä toimintaa voidaan sanoa onnistuneeksi. Onnistunutta tekoa voidaan tarkastella teon intention kautta. Intentio ei ole toiminnan päämäärä tai tavoiteltu asiantila, vaan se on toimijan tarkoitus saada aikaan haluamansa päämäärä valitsemallaan keinolla. Intentio yhdistää toisiinsa praktisen syllogismin ensimmäisen ja toisen premissin. Esimerkiksi teon moraalisen arvioinnin kannalta pelkän päämäärän toteutumisen kautta tekoa ei voida pitää vastuullisena, koska päämäärä on saattanut tapahtua myös jonkun toisen teon ansiosta. Moraalisella toiminnalla tarkoitetaan tässä sitä, että toimija on saavuttanut haluamansa päämäärän valitsemallaan keinolla. Onnistunutta tekoa arvioidaan siten sen mukaan, miten teon jälkeen maailman asiantilat vastaavat agentin alkuperäistä pyrkimystä vaikuttaa noihin asiantiloihin. Jos esimerkiksi päätän siivota asuntoni, mutta puolisoni on tehnyt sen jo ennen kuin minä ryhdyn toimeen, tällöin haluamani päämäärä on toteutunut, jota tavoittelin, mutta toisen teon ansiosta. Tapahtunut päämäärä ei ole siis intentioni mukaista, eikä tapahtuma ole sen vuoksi onnistunut.¹²³

Praktisen syllogismin avulla inhimillistä tekoa voidaan arvioida myös sen mukaan, onko se välineellistä vai itsetarkoituksellista. Teon luonne voidaan jakaa kolmeen luokkaan sen suhteen, miten tekeminen ja päämäärä suhteutuvat toisiinsa. Ensinnäkin teko voi olla väline saavuttaa jokin haluttu päämäärä. Jos haluan esimerkiksi päästä kauppaan ja pääsen sinne kävelemällä, silloin kauppaan käveleminen on välineellinen teko saavuttaa haluamani päämäärä eli kauppaan pääseminen. Tällaista tekemistä voidaan kutsua myös valmistamiseksi tai tuottamiseksi (*poiesis*), jossa keino ja päämäärä ovat selvästi erotettavissa. Tekeminen voi olla myös osittain itsetarkoituksellista. Voin esimerkiksi lukea kirjaa siitä syystä, että se on mielekästä toimintaa, eikä puhtaasti sen takia, että tavoittelisin viisastuvani lukemalla kirjaa. Intressini kuitenkin on lukea kirja loppuun, joten kirjan lukeminen on osittain keino saavuttaa päämääräni, mutta se

¹²³ Hallamaa 2013, 16–17.

on osittain itsetarkoituksellista toimintaa (*praksis*). Kolmanneksi, toiminta voi olla puhtaasti itsetarkoituksellista kuten ajattelua tai mietiskelyä. Tällöin päämäärä sisältyy kokonaan itse tekemiseen ja teko on puhtaasti itsetarkoituksellista (*contemplatio*).¹²⁴

Aristoteles ylisti ihmisen teoreettista ajattelua eli tekemistä kontemplaationa ylitse muiden, mutta tässä kohtaa olemme kiinnostuneita käytännössä tapahtuvasta aktiivisesta toiminnasta. Systeemiälykäs toiminta on ennen kaikkea toimintaa käytännössä, vaikuttamista maailmassa vallitseviin asiantiloihin. Mielenkiintoista siis on, tähtääkö systeemiälykäs toiminta tuotannolliseen poiesis-tyyppiseen asioiden menestyksekkääseen toteuttamiseen vai osittain itsetarkoitukselliseen praksis-tyyppiseen toimintaan. Esimerkiksi vanhustenhoitotyö voidaan tulkita praktisen syllogismin mukaan kahdesta eri näkökulmasta. Tämä erottelu sisältää ongelman, johon joudun palaamaan työni viimeisessä luvussa.

Praksis-tyyppiseen toimintaan voimme sisällyttää paljon eri merkitystasoja, toisin kuin tuotannolliseen toimintaan. Käytäntöjen muodostumisessa olennaista on se, että kun käytännöt sisältävät paljon merkitystasoja, niillä on itseisarvoa jo sellaisenaan ja ne mahdollistavat monimuotoisen vuorovaikutuksen. Tämä on erityisen tärkeä näkökulma niissä tilanteissa, kun ihminen toimii muiden ihmisten kanssa. Esimerkiksi kulttuurisidonnaiset käytöstavat sisältävät paljon merkitystasoja, joka voi rikastuttaa ihmisten toimintaa. Monia merkitystasoja sisältävä toiminta herättää kiinnostuksen siitä, olisiko kaikkeen poiesis-tyyppiseen toimintaan mahdollista liittää uusia ja syvempiä merkitystasoja. Voidaan esittää kysymys, että kannattaisiko kaiken ihmisen toiminnan olla praksis-tyyppistä, sisällöllisesti mahdollisimman monimerkityksellistä toimintaa. Jos praksis-toiminta levitetään kaikkialle ihmisen tekemiseen, lähestymme luostarielämän kaltaista kilvoittelua. Ääripään tilanteessa jokainen ihmisen toiminta sisältäisi enemmän merkitystasoja kuin mitä päällepäin näyttää ja kaikki toiminta olisi itsetarkoituksellista. Teoriassa tämä on mahdollista, mutta se saattaa sisältää myös paradoksin. Olisiko kaikki ihmisen toiminta mahdollista mieltää itsetarkoitukselliseksi, vai täytyisikö ihmisen aika ajoin toteuttaa myös

¹²⁴ Hallamaa, 2013, 19. Filosofiasa ja etiikassa klassinen kysymys on, pystyykö ihminen asettamaan itselleen lopullisia päämääriä. Esimerkiksi yksi uskonnolliseen näkemykseen perustuva vastaus voisi olla, että ihmisen lopullinen päämäärä toteutuu vasta tuonpuoleisessa elämässä. Tässä olen kiinnostunut kuitenkin vain systeemiälykkään toiminnan tavoittelemasta päämäärästä, inhimillisestä kukoistuksesta systeemissä.

tuotannollista toimintaa, jotta jotain toista toimintaa olisi taas mahdollista arvostaa sen syvemmässä merkityksessä?¹²⁵

Sama kysymys on mahdollista esittää myös systeemiälykkään toiminnan kannalta. Ajatellaan systeemiälykkyyttä tässä ennen kaikkea toimijan omien mentaalisten mallien uudelleenarviointina ja uusien toimintatapojen mukaan toimimisena siten, että systeemiälykkäästi toimimisella voidaan saavuttaa inhimillistä kukoistusta ja uusia merkitystasoja. Olisiko ihmisen mahdollista toimia jatkuvasti, jokaisessa mahdollisessa tilanteessa systeemiälykkäästi? Teoriassa, ihminen voi lähestyä jokaista tilannetta kysymällä itseltään, miten saisi parhaan mahdollisen lopputuloksen tästä tilanteesta. Väitän, että käytännössä se on kuitenkin mahdotonta. Kuten Hallamaa esittää, ihmisen uskomukset ohjaavat jatkuvasti hänen toimintaansa, mutta ihmisellä on välttämättä oltava omia uskomuksia, jotta mikään inhimillinen toiminta olisi ylipäänsä mahdollista. Muuten ihmisellä ei ole minkäänlaisia suodattimia, joiden avulla hän toimii eri tilanteissa. Jos ihminen murtaisi jokaisessa tilanteessa rakentamansa uskomukset ja kaikki suodattimensa minkä mukaan hän toimii, ympäriltä tuleva informaatio olisi liikaa käsiteltäväksi ja kaikki mielekäs toiminta menettäisi merkityksensä. Voiko ihminen siis toimia jatkuvasti sydämen äänen logiikalla, vai täytyykö ihmisen osittain toimia myös vaihtotalouden logiikalla ja uomaelämän mukaisesti? Ensi kädessä näyttää siltä, että täytyy. Ihmisen toiminta ei yllä jatkuvaan systeemiälykkääseen toimintaan. Toisekseen uomaelämä ja vaihtotalouden logiikka saattavat tehdä elämästä helpompaa ja edullisempaa, joten miksi se ei voisi olla myös tavoittelemisen arvoista? Systeemiälyteoria ei anna tähän ainakaan suoraa vastausta.

Kun tarkastellaan uudestaan praksis- ja poiesis-toiminnan suhdetta, voidaan kysyä, saako praksis-tyyppinen toiminta merkityksellisyyttä vain silloin, kun samaa toimintaa toteutetaan myös poiesis-toimintana. Ajatellaan esimerkiksi vanhustenhoitotyötä hoitotilanteiden suorittamisena ikään kuin tuotannollisena toimintana. Onko hoivayhteyksien muodostuminen mahdollista vasta silloin, kun osapuolet tietävät huonommasta? Ja toisekseen, onko hoivayhteyksien merkityksellisyyden saavuttaminen mahdollista vain silloin, kun hoitotarpeiden fyysistä suorittamista tapahtuu, vaikka silloin tällöin? Näin ollen voidaan

¹²⁵ Hallamaa 2013, 20–21.

päätelmänä esittää kysymys: Saako sydämen äänen logiikka merkityksensä sen takia tai sen kautta, että on olemassa uomaelämää ja vaihtotalouden logiikkaa?¹²⁶

On syytä tarkastella systeemiällyn mahdollisen hyödyn tavoittelua yksittäisen tilanteen kannalta eikä koko ihmiselämää ohjaavana toiminnan muotona kuten edellisissä kysymyksissä. Systeemiälykäs toiminta tähtää systeemin piilossa oleviin potentiaaliisiin hyötyihin, joten palaan tarkastelemaan yksittäistä tekoa, jonka avulla voimme tutkia paremmin systeemiälykkään teon mahdollisia hyötyjä. Tässä kappaleessa olen käsitellyt systeemiälykkään toimintaa käytännöllisenä päättelynä ja näin ollen on mahdollista tutkia tarkemmin teon tuloksia, seurauksia ja vaikutuksia. Nämä avaavat mahdollisuuden tutkia lopulta systeemiälykkään toiminnan hyvän sekä oikeudenmukaisuuden käsitettä.

3.4 Systeemi-intervention tuloksen, seurauksen ja vaikutusten arviointi

Praktisessa syllogismissa, minkä tahansa teon tulos on se, joka saavutetaan kun teko on onnistuneesti suoritettu. Kun haluan keittää kattilassa vettä, onnistuneen teon tuloksena on kattilassa kiehuva vesi. Teon seurauksena taas on tuloksesta johtuvat kausaalisen välttämättömyyden mukaiset asiantilat kuten se, että kiehuessa vesi höyrystyy sekä kattilan reunat ovat kuumat. Teon ja seurauksen suhde ei ole siis käsitteellinen suhde vaan fysikaalisista säännönmukaisuuksista johtuva välttämätön suhde. Näin ollen voimme päätellä, että toimijan intentio sitoo toisiinsa teon ja päämäärän, kun taas teon tulos sisältyy onnistuneen teon käsitteeseen.¹²⁷

Kun teko on onnistunut ja se on tehty intention mukaisesti, se ei vielä riitä että teon päämäärä olisi onnistunut. Sillä vasta oikeanlaisten teon seurausten voimaan astuminen tarkoittaa sitä, että toimija on suorittanut teon oikean tuloksen mukaisesti:

”Teon tuloksen ja teon seurausten suhde riippuu faktuaalis-kausalisista seikoista. Voidakseen saavuttaa asettamansa päämäärät, toisin sanoen valitsemaan tehokkaat keinot tavoitteensa toteuttamiseksi, agentilla on oltava monenlaista tietoa siitä, millainen todellisuus on, miten se toimii ja kuinka ilmiöihin voidaan vaikuttaa.”¹²⁸

¹²⁶ Tässä tutkimuksessa en keskity käsittelemään systeemiälykkyyttä koko elämää ohjaavana elämänfilosofiana, keskityn edelleen yksittäiseen systeemi-intervention vähimmäisehtojen määrittelyyn.

¹²⁷ Hallamaa 2013, 21.

¹²⁸ Hallamaa 2013, 22.

Halutun päämäärän saavuttaminen edellyttää siis kykyä hahmottaa todellisuutta monelta eri kannalta. Etenkin niissä tilanteissa, missä ihminen on vuorovaikutuksessa muiden ihmisen kanssa, teon seuraukset ovat hyvin monimuotoisia ja niillä voi olla pitkänkin aikavälin seurauksia. Joissain tapauksissa teon seurauksia on jopa miltei mahdoton arvioida. Agentin on hyvin vaikea tunnistaa kaikkia mahdollisia kausaalisia vaikutusmekanismeja, minkä välityksellä hänen tekonsa vaikuttaa maailman asiantiloihin. Hoivayhteyden muodostumisessa hoitaja saattaa tuntea melko hyvin tekojensa vuorovaikutusmekanismien, koska hoitaja on yhteydessä asukkaisiin päivittäin. Mutta esimerkiksi poliittisten päätösten seurauksia on hyvin vaikea ennalta ennustaa, koska niiden seuraukset ovat hyvin monimuotoisia ja päätökset vaikuttavat eri tavalla eri aikavälillä tarkasteltuna.

Teon seurauksista puhuminen ja niiden arviointi on usein hankalaa siitä syystä, että ne riippuvat siitä, kuka seurauksia tulkitsee. Monimuotoisten vuorovaikutusmekanismien kautta jonkin teon seurausten ulottuvuuksia on hankala selittää auki. Kun teon seuraukset vaativat tulkintaa, näitä kutsutaan teon vaikutuksiksi. Etenkin inhimillisellä toiminnalla aikaansaatuja, kausaalisia vaikutusmekanismeihin perustuvien seurausten arviointi, joka edellyttää niiden prosessien tulkintaa, kutsutaan teon vaikutuksiksi.¹²⁹

Systeemiälykkään toiminnan ensimmäisenä kykynä Martela esitti systeemisyyden havainnointikyvyn. Systeemiälykkään toimijan täytyy kyetä hahmottamaan monimerkityksellistä vuorovaikutuksen kenttää ja siinä piilevää dynamiikkaa. Teon teoriassa tätä samaa asiaa kutsutaan vaikutusanalyysin tekemiseksi. Vaikutusanalyysillä ihminen pyrkii tarkastelemaan ja arvioimaan tekonsa mahdollisia vaikutuksia ennen, kun hän ryhtyy toimeen.¹³⁰ Mutta tämä sisältää saman ongelman, minkä esitin systeemitieteiden yleisenä ongelmana. Vaikutusanalyysi on tietynlainen ideologinen kannanotto siitä, miten vaikutusmekanismi toimii, koska tulkinta on riippuvainen aina tulkinnan esittäjästä. Kun tarkastellaan mitä tahansa vuorovaikutustilannetta, jokainen ihminen tulkitsee tuon tilanteen jossain määrin omista lähtökohdistaan ja antaa tilanteelle subjektiivisen tulkinnan. Sen vuoksi näkemykset siitä, kuinka laajat ja missä suhteessa jonkin teon vaikutukset ovat, vaihtelevat näkökulmasta riippuen.

¹²⁹ Hallamaa 2013, 22.

¹³⁰ Hallamaa 2013, 23.

Samaten systeemiälykkään toiminnan arviointi riippuu siitä, kuka on toimija ja kuka taas toiminnan arvioija. Annan esimerkin hoitotilanteen muodostumisesta seurausten perusteella.

Päämääräpremissi: Hoitaja tahtoo saavuttaa inhimillisen kukoistuksen käsillä olevassa hoitotilanteessa.

Keinopremissi: Hoitaja uskoo, että hymyilemällä ystävällisesti asukkaalle hän saattaa edesauttaa hoivayhteyden muodostumista.

Johtopäätös: Hoitaja hymyilee ystävällisesti asukkaalle.

Teon tulos: Asukas huomaa hoitajan vilpittömän ja aidon hymyn ja hän ilahtuu hoitajan eleestä.

Teon seuraukset: Asukas osoittaa kiitollisuutta hoitajaa kohtaan ja kehuu hänen tapaansa tehdä työtä hyvin lämpimästi ja ihmislähtöisesti. Hoivayhteys on onnistuneesti muodostunut.

Teon vaikutukset: (1) Hoitaja huomaa, että hymyillessään kaikille asukkaille he tulevat usein hyvälle tuulelle ja sanovat lämpimiä sanoja takaisin hoitajalle. Hoitaja saa uutta merkitystä työlleen ja kokee olevansa tyytyväisempi ammattiinsa. (2) Asukas tuntee kykenevänsä olemaan oma itsensä hoitajan läsnä ollessa ja tuntee syvää tyytyväisyyttä saamastaan hoitotyöstä.

Hoivayhteydellä voidaan sanoa olevan monia erilaisia vaikutuksia riippuen siitä, kuka tilannetta tulkitsee. Teon teoriassa Hallamaa esittää, että teon tuloksella on pääosin kolme eri suuntaista vaikutusta. Ensinnäkin, teolla on vahva vaikutus asukkaaseen. Voidaan sanoa, että hoitotyön yksi keskeinen perusperiaate on asukkaan hyvinvoinnin edistäminen ja hoitajan tehtävä on siksi asukkaan hyvinvoinnin edistäminen. Se, millä tavalla hoitaja suorittaa työnsä, vaikuttaa suoraan tavalla tai toisella asukkaaseen ja hänen hyvinvointiinsa.¹³¹

Toiseksi teolla on vaikutusta myös hoitajaan itseensä. Edellinen esimerkki kuvaa Martelan näkemystä siitä, että systeemiälykkäs hoivayhteys ei muodostu onnistuneesti, ellei asukas osoita kiitollisuuttaan takaisin hoitajalle. On selvää, että inhimillisessä vuorovaikutustilanteessa toiminta vaikuttaa aina tavalla tai toisella tekijään itseensä eikä ainoastaan teon kohteeseen.¹³²

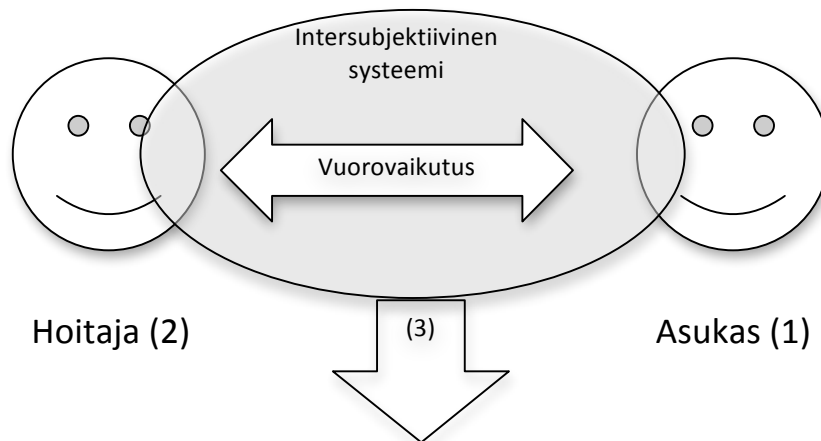
Kolmanneksi, teko vaikuttaa aina tavalla tai toisella toiminnan tuleviin edellytyksiin. Jos hoitaja käyttäytyy välinpitämättömästi asukasta kohtaan ja asukas ei tunne saavansa olla oma itsensä hoitotilanteessa, asukas voi käyttäytyä hoitajaa kohtaan vastentahtoisesti tulevissa hoitotilanteissa. Yhtenä toiminnan

¹³¹ Hallamaa 2014, 14.

¹³² Hallamaa 2014, 14.

arvioimisen näkökulmana voidaan pohtia juuri tulevien hoivayhteyksien muodostumista. Jos hoitajan ja asukkaan välille muodostuu hoivayhteys, mutta jos se ei edesauta sitä, että hoivayhteys muodostuisi helpommin heidän välilleen huomenna, onko hoivayhteys tällöin todella onnistunut? Jos hypoteettisesti sekä hoitaja että asukas joutuvat näkemään yhtä paljon vaivaa joka kerta hoivayhteyden muodostumiselle, hoivayhteys vaatii suunnatonta ponnistelua molemmilta osapuolilta joka kerta onnistuakseen. Näin ollen voidaan esittää ajatus, että hoivayhteyden yhtenä kriteerinä tulisi olla sen tulevien edellytysten parantaminen. Peter Senge mainitsi systeemiajattelun teoriassaan, että monet tämän päivän ongelmista ovat niiden päätösten seurauksia, jota olemme menneisyydessämme tehneet.¹³³

Kolmen toiminnan tuloksen vaikutuksen suuntaa voidaan mielestäni hahmottaa myös intersubjektiiivisen systeemitheorian valossa takaisinkytkennän käsitteen kautta. Takaisinkytkennällä tarkoitetaan minkä tahansa toiminnasta aiheutuvaa seurausta, joka palautuu systeemiin. Seurausten hahmottaminen edellisten kolmen ulottuvuuden kautta antaa mielestäni hyvän lähtökohdan sen arvioimiselle, mitä systeemiälykkäässä toiminnassa tapahtuu ja miten sen erilaisia vaikutuksia voidaan arvioida ja tarkastella. Seuraava kuvaaja esittää teon tulosten seurausten hahmottamista intersubjektiiivisessä systeemitheoriassa hoitajan ja asukkaan välillä.

Kuva 7: Toiminnan tuloksen vaikutukset. Hoitotilanteessa jokainen teko vaikuttaa (1) asukkaaseen, (2) hoitajaan sekä (3) toiminnan tuleviin edellytyksiin.

Kyseisen esimerkin valossa on syytä pohtia hoivayhteyden onnistumista. Millä perusteilla hoivayhteys on onnistunut? Tähän vastaamiseksi tulee pohtia

¹³³ Senge 1993, 57.

sitä, mitä systeemiälyteorian mukaan pidetään hyvänä. Mitä ovat ne hyvät, joita systeemiälykäs toiminta tavoittelee hoitotyössä sekä yleisellä tasolla?

3.5 Systeemiälyteorian hyvät

Olen esitellyt monia toisistaan poikkeavia esimerkkejä siitä, mitä systeemiälyteorian mukaan voidaan pitää systeemiälykkäänä toimintana. Teon teorian avulla voidaan eritellä systeemiälykkään teon miniehdot, mutta edelleen on jäänyt tutkimatta tarkemmin, millä perustein systeemiälykkästä toimintaa voidaan pitää systeemiälykkäästi onnistuneena ja hyvänä toimintana. Jotta toimintaa voidaan kutsua vähimmäisehtojen mukaisesti systeemiälykkääksi toiminnaksi, sen tulee heijastaa tavalla tai toisella jotain yleistä käsitystä siitä, mitä systeemiälyteorian mukaan pidetään hyvänä. Systeemiälyteorialla on siis oltava joitain taustaoletuksia siitä, mitä systeemiälykkään toiminnan tulisi tavoitella.

Tähän vastaamiseksi, yksinkertaisinta voisi olla luoda jokin mittaristo, minkä avulla systeemi-intervention seurauksia voidaan mitata ja todeta, kuinka systeemiälykäs teko oli. Mutta tämä edellyttäisi sitä, että systeemiälykäs toiminta olisi objektiivisten perusteiden ulkopuolelta mitattavissa. Tämän tapainen toiminnan hyveellisyyden tarkastelu tarkoittaisi toiminnan empiiristä tarkastelua, missä toimintaa arvioitaisiin jonkun taustalle rakennetun moraalisen kriteerien mukaisesti.¹³⁴ Tämänkaltaista menetelmää voidaan kutsua preferenssiutilitaristiseksi näkökulmaksi arvioida systeemiälykkästä toimintaa. Systeemiälykkyyden normatiivinen tutkiminen mielihyvän tuottamisen näkökulmasta sisältää kuitenkin ongelmia.

Yhtenä ongelmana esitän näkemyksen systeemiteorian luonteesta. Systeemiteorian mukaan on mahdoton ymmärtää toimintaan ryhtyessä kaikkia mahdollisia seurauksia, joita toiminnasta seuraa. Näin ollen, on siis mahdoton hahmottaa maailmaa täydellisesti syy-seuraussuhteiden kausaaliverkkona. Sen lisäksi jos ajatellaan, että toimija pystyisi määrittelemään täsmällisesti sen, mikä on toisen ihmisen hyvää, hänen olisi mahdollista toimia tuon edesauttamiseksi. Tällöin toimija pystyisi ennalta kalkyloimaan toimintansa mahdollisia seurauksia ja esimerkiksi valitsemaan toimintatavoista sellaisen, joka tuottaisi mahdollisimman paljon mielihyvää dyadin eli kahden ihmisen muodostaman systeemin toiselle osapuolelle. Tällaista tarkastelutapaa voidaan kutsua

¹³⁴ Wright 2001, 28.

kolmannen persoonan näkökulmaksi. Kolmannen persoonan näkökulma sisältää edelleen kaksi ongelmaa, jotka ovat ristiriidassa systeemiälyteorian kanssa. Ensinnäkin minulla tulisi olla täydellinen tieto maailman tapahtumien kausaalisuhteista, jotta voisin ryhtyä toimintaan. Mutta systeemiälyteorian mukaan systeeminen vuorovaikutuskokonaisuus on niin kompleksinen, että sen toimintaa on mahdoton ymmärtää täydellisesti toimintaan ryhtyessä. Toisekseen minulla tulisi olla täydellinen näkemys siitä, mikä on tuon toisen ihmisen hyvänä pitämä asia, jonka avulla voisin kohdistaa toimintani tuon hyvän tavoittelemiseksi. Tässä tapauksessa esittäisin arvostelman sen tiedon pohjalta, joka minulla on saatavilla siitä, mitä pidän toisen ihmisen hyvänä. Mutta onko tuo hyvä todella juuri sitä, mitä toinen pitää itse hyvänä? Jos minä määrittelen sen, mitä pidän toisen ihmisen hyvänä ja toimin sen asian edesauttamiseksi, tällöin en pidä toista ihmistä autonomisena toimijana. Rajoitan toiminnallani hänen valinnan vapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan koska en anna toisen toimijan määrittää itse toiminnalla tavoittelemiaan hyviä.¹³⁵

Voidaan siis sanoa, että jos hoitaja pitää hymyä ehdottomasti asukkaan hyvänä, jota hoitajan tulisi systeemiälykkäällä toiminnallaan toteuttaa, tällöin asukasta ei pidetä täysivaltaisena toimijana. Mutta systeemiälyteoria esittää kuitenkin hymyn universaalisti tavoiteltavaksi asiaksi. Saarinen sanoo seuraavaa:

”Olettama on kaiken aikaa, että on olemassa asioita, jotka ovat ihmiselle hyväksi. Tällaisia asioita ovat useimmassa tapauksessa esimerkiksi hymyn tuottaminen tai toisen ihmisen kuunteleminen. Neutraalissa tilanteessa jokainen ihminen valitsisi nämä mutta lähes aina on olemassa erillistekijöitä, jotka saavat ihmisen hyötymielessä päättelemään, että juuri nyt hymyilemättömyys kannattaa. Tilanne eli systeemi siis ei ole neutraali, vaan puolueellinen inhimillisessä mielessä negatiivisen hyötykalkyylin suuntaan.”¹³⁶

Jos olisin hoitaja ja ajattelisin, että asukkaan hyvänä pitämä asia on hymyn saaminen hoitotilanteessa, tällöin en pidä asukasta täysivaltaisena toimijana. En anna asukkaalle mahdollisuutta määritellä sitä, mitä hän pitää itse hyvänä. Näillä perusteilla voidaan sanoa, että hymyn asettaminen toiminnan päämääräksi on teon teorian valossa asukkaan autonomisuuden vastaista. Vaikka hymy on sinänsä kategorisesti jo hyvä asia ja ihmisiä ehkä voisi kehottaa hymyilemään enemmän missä ja milloin tahansa. Mutta hymy sinänsä ei tee teosta systeemiälykästä.

¹³⁵ Wright 2001, 180–183.

¹³⁶ Saarinen & Slotte 2005, 229.

Georg Henrik von Wrightin mukaan yksittäinen teko sisältää kaksi ulottuvuutta sen mukaan, mitkä ovat teon tulos ja seuraus. Wrightin mukaan teon ja tuloksen suhde on toiminnan sisäinen suhde. Ajatellaan, että teon tuloksena on asukkaan ilahtuminen hoitajan hymystä. Toisaalta taas teon ja seurauksen suhde on ulkoinen. Seuraukset ovat asiantiloja, jotka astuvat voimaan kausaalisen välttämättömyyden mukaan. Voidaan sanoa, että hymy on universaalisti hyvä asia, sillä se ainakin useimmiten ilahduttaa toista osapuolta. Jos teon seurauksen hyvänä asiana pidetään asukkaan kiitoksen antamista hoitajalle, tällöin hoitaja tavoittelee kuitenkin jotain sellaista, mitä hän itse pitää hyvänä. Jos hoitaja oli määritellyt, että hymy olisi asia, jota asukas arvostaa, hoitaja määrittelee itse sen, mikä on asukkaan hyvänä pitämä asia. Hymyn antaminen on siis universaalisti sinänsä hyvä asia, mutta se päämäärä, minkä takia hymy annetaan, on moraaliseettisesti ongelmallinen. Sillä se, mitä hoitaja tavoittelee hymyllä, määrittää sen, onko teko systeemiälykstä toimintaa vai ei.¹³⁷

Systeemiälykkään toiminnan hyveellisyyden määrittelemisen jo sinänsä sisältää haasteen, koska systeemiälykstä toimintaa voidaan systeemiälyteorian mukaan tehdä periaatteessa missä yhteydessä tahansa. Vaikka systeemiälykkyys on suhteellisen uusi käsite, eikä se ole löytänyt vielä vakiintunutta muotoaan, tämä ei tee teoriasta vielä epämääräistä. Systeemiälyteorian mukaisen systeemiälykkään toiminnan voidaan sanoa olevan ennemminkin hyvin moniselitteinen. Mutta se ei kuitenkaan kumoa sitä, etteikö systeemiälykstä toimintaa voisi tutkia joidenkin sille asetettujen yleisten periaatteiden mukaisesti.¹³⁸

Jos systeemiälykkäälle toiminnalle on mahdoton luoda mitään universaaleja normeja, mitä toteuttamalla ja edistämällä teko olisi väistämättä systeemiälykäs, tämä ei tarkoita sitä, etteikö toimintaa voisi kuitenkin arvioida sellaisenaan yksittäistapauksena. Edellisessä kappaleessa esitin systeemi-intervention minimiehdot. Kyseisten minimiehtojen avulla voidaan asettaa jotain mittapuita sille, minkä perusteella jotain tekoa voidaan kutsua systeemiälykkääksi ja mahdollisesti myös hyväksi systeemiälykkääksi teoksi.

Martelan mukaan hoivayhteys voidaan esittää systeemiälykkääksi toiminnaksi, jos hoitotilanne täyttää Martelan määrittelemät tilanteen kuusi ulottuvuutta. Hoivayhteydellisiä tilanteita yhdisti se, että niissä huokui (1)

¹³⁷ Wright 2001, 193.

¹³⁸ Wright 2001, 29–30.

tasavertaista arvostusta, (2) läsnäoloa, (3) itsensä avautumista toiselle, (4) saavuttamalla yhteisen tilan, (5) korkeamman tason tunnetilaa, (6) huolenpidon tarjoamista sekä kiitoksen antamista. Nämä piirteet ovat selvästi tavoittelemisen arvoisia hoitotilanteen kannalta, mutta ne liittyvät yksittäistapaukseen siitä, mitä pidetään systeemiälykkäänä hoivayhteytenä.¹³⁹

Martela ei nosta esille kyseisessä hoivayhteyden määrittelyssään kovinkaan tarkasti esille sitä tavoitetta, että systeemiälyteorian mukaan systeemi-intervention tulisi vapauttaa systeemissä toimivien ihmisten potentiaali. Systeemiälyteorian taustaoletuksena kuitenkin oletetaan, että ihmisissä piilee väistämättä positiivisuutta, joka odottaa vapautumistaan. Systeemiälyteoria esittääkin, että;

”Ihmisissä on kätkeytyä voimavaroja, jotka nykysysteemi peittää. Ihmisissä on kätkeytyä anteliaisuutta, arvonantoa ja innostusta, joka odottaa vapautumistaan. Ihmisten välisellä keskinäisellä innostavuudella ei ole ylärajaa.”¹⁴⁰

Ensinnäkin, Martelan kuusi määritelmää saattavat sivuta kyseistä systeemiälyn perimmäistä tavoitetta, mutta Martela ei nosta sitä olennaiseksi osaksi esille. Systeemiälykkään toiminnan onnistumisen mittapuuksi voidaan asettaa kuitenkin se, mitä systeemiälyteoria itse sanoo; ihmisen kätkeytyä voimavaran vapauttaminen. Systeemiälyteoriassa tuo ihmisen positiivinen potentiaali eli kätkeytyä voimavara jää kuitenkin hieman epäselväksi käsitteeksi. Seuraavaksi esitän systeemiälyteoriaa koskevaa kirjallisuutta, jossa aihetta kuitenkin sivutaan.

Ensimmäiseksi, ihmisen positiivinen potentiaali voidaan esittää olevan Peter Sengen teorian mukaista jotain tiettyä asiaa koskevaa ”henkilökohtaista mestaruutta”. Sengen mukaan jokainen ihminen on henkilökohtainen mestari jollakin elämänsä osa-alueella, mikä tulee ilmi tilanteissa, joissa ihmiset todella tuntuvat syttyvän jonkun asian innostamana. Sillä asialla, johon ihmisen henkilökohtainen mestaruus liittyy, on ihmiselle itseisarvoa. Tämä asia on sellainen, jota koskien ihmisellä on syvää asiantuntemusta. Hän haluaa aidosti myös kehittyä siinä, koska sen kautta ihminen pystyy hyödyntämään ja käyttämään omaa täyttä kapasiteettiaan. Henkilökohtainen mestaruus ei ole Sengen mukaan mikään tietty kyky. Se on prosessi, johon ihminen on sitoutunut

¹³⁹ Martela, F.2012, 166–168.

¹⁴⁰ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 3.

vahvasti ja jossa hän haluaa kehittää itseään. Henkilökohtainen mestaruus ei siten liity niinkään ihmisen omaan intellektuaaliseen tai johonkin ulkoisesti mitattavaan materiaaliseen kasvuun, vaikka se saattaa ilmentyä niiden muodossa.

Henkilökohtainen mestaruus ilmenee Sengen mukaan tilanteessa, jossa ihminen on todellinen menestyjä, täysin suvereeni verrattuna kanssakilpailijoihinsa.¹⁴¹

Mutta puhuttaessa ihmisen henkilökohtaisesta mestaruudesta suhteessa johonkin tiettyyn asiaan, tuo on välttämättä oltava kykyä johonkin määriteltävissä olevaan asiaan. Voi olla, että henkilökohtaista mestaruutta on vaikeasti käsitteellisesti määrittää jokaisessa ihmisessä. Sengen mukaan henkilökohtainen mestaruus huokuu ihmisen kaikessa toiminnassaan, mutta tälle hän ei esitä kattavia perusteita.¹⁴² Sengen määritelmä henkilökohtaista mestaruutta koskeva määritelmä kuulostaa hienolta, mutta se jää kuitenkin kelluvaksi käsitteeksi vailla perusteellista määritelmää.

Systeemiälyteorian mukaan Senge ei saanut kuvattua omassa systeemiajattelun teoriassaan sitä olennaista linkkiä, mikä on ihmisen henkilökohtaisella mestaruudella sekä systeemisellä rakenteella. Systeemiälyteorian mukaan jotta ihmisen henkilökohtainen mestaruus pääsisi esiin, ihminen tarvitsee systeemin, jossa toimia. Sillä *”ihmiset tarvitsevat yhteyttä toisiinsa ja omaa elämäänsä suurempiin merkityksiin innostuakseen toden teolla.”*¹⁴³ Tällöin systeemiälykäs toiminta liittyy siihen, mikä nostaa henkilökohtaisen mestaruuden eli ihmisen kätketyn voimavaran esiin. Saarinen esittää, että vaikka ihmisellä saattaisikin olla mahdollisuus ja vapaus toimia oman positiivisen potentiaalinsa esiin nostamiseksi, hän silti tarvitsee systeemistä rakennetta ja toista ihmistä avuksi siinä, että hänen potentiaali saadaan nostettua esiin.¹⁴⁴

Kun pohdimme hoivayhteyttä systeemiälykkäänä tilanteena, mikä on tällöin ihmisen henkilökohtainen mestaruus, joka huokuu tilanteesta? Voidaan ajatella, että hoitaja toteutti omaa henkilökohtaista mestaruutta tuomalla oman positiivisen energiansa hoitotilanteeseen. Mutta hoitotyön hyvän arvioimista hoitajan näkökulmasta on epäoikeudenmukaista asukasta kohtaan. Näin ollen täytyy tarkastella, tulisiko hoitotyön systeemiälykkyyden kriteeriä arvioida asukkaan

¹⁴¹ Senge 1993, 7–8. Kts. myös Senge 1993, 143. Systeemiälyteoriassa puhutaan innovaatioiden läpimurtoajattelusta, millä saattaisi olla käsitteellinen yhteys Sengen henkilökohtaiseen mestaruuden käsitteeseen.

¹⁴² Senge 1993, 141–143.

¹⁴³ Handolin & Hämäläinen & Saarinen 2004, 3.

¹⁴⁴ Saarinen, Luennolla, 15.3.2013.

näkökulmasta. Martela esittää systeemiälykkään hoivayhteyden piirteinä seuraavaa:

”Thus the systems intelligent nurse should aim to first identify the remaining capabilities of the resident and then to help the residents themselves to recognize their capabilities and aid them in leveraging those capabilities. Through these interventions, she makes the resident more capable of being the active participant in interaction, which in turn makes it more possible for them to find a way to establish a caring connection between them.”¹⁴⁵

Tämä huomio nostaa esiin mielestäni sen ulottuvuuden, mitä systeemiälykkyys pitää pohjimmiltaan hyvänä. Hoitotilanteessa kyseessä on asukkaan, eli systeemin toisen osapuolen kyvykkyyksien tunnistaminen ja hänen voimaannuttamisensa siten, että hänen on mahdollista hyödyntää kyvykkyyksiään. Tässä asukkaan kyvykkyyksiä voidaan päätellä hänen henkilökohtaiseksi mestaruudeksi. Sillä jos asukas on esimerkiksi niin huonossa fyysisessä kunnossa, ettei pysty liikuttamaan omia käsiään syödäkseen, tällöin kaikki pienimmätkin eleet ja toiminnot, joita asukas pystyy tekemään, ovat parasta, mitä hän pystyy tekemään. Näin ollen, ne kyvyt ja kyvykkyydet, joita asukkaalla on, ovat ikään kuin avaintekijä sille, mihin hoitajan tulisi kiinnittää huomionsa ja voimaannuttaa asukasta niiden toteuttamiseksi, jotta tilannetta voisi pitää systeemiälykkäästi onnistuneena ja hyvänä.¹⁴⁶

Edellisessä kappaleessa esittämäni käytännöllistä päättelyketjua hoitajan näkökulmasta ei siis voida pitää systeemiälykkäänä toimintana sen suhteen, jos systeemiälykkään toiminnan ehdoksi asetetaan hoitajan näkemys siitä, mikä on asukkaan hyvänä pitämä asia. Se, että jos hoitaja kokee suurta tyytyväisyyttä työtään kohtaan sen kiitoksen kautta mitä asukas osoittaa, ei ole oikeudenmukainen näkemys systeemiälykkäästä toiminnasta. Koska se ei kerro siitä mitään, mitä asukkaalle todellisuudessa on tapahtunut. Voisi sanoa, että jos hymyn antaminen vaikuttaa ensi kädessä hyvältä teolta jota kannattaisi tavoitella, olennaisempaa on kuitenkin se, mitä asukkaalle todellisuudessa tapahtuu. Systeemiälykkään toiminnan yhtenä kriteerinä voidaan siksi toisen ihmisen määrittelemä käsitys siitä, mitä hän pitää hyvänä, sillä vain sitä edistääkseen, edistetään hänen henkilökohtaista mestaruuttaan.

¹⁴⁵ Martela, F. 2012, 238.

¹⁴⁶ Martela, F. 2012, 214–215.

Johanneksen evankeliumissa kuvataan hyvin ajatusta siitä että se, mikä ensikädessä voisi olla hyvä ja tavoiteltava asia kuten hymyn antaminen, saattaakin olla vain minun tulkintani siitä, mitä pidän toisen ihmisen hyvänä. Näin ollen yhtenä määritelmänä oikeudenmukaiselle systeemiälykkäälle toiminnalle voidaan esittää se, että ”*Hänen tulee kasvaa, mutta minun vähetä*”¹⁴⁷.

Martelan määrittelemä hoivayhteyden käsite poikkeaa monissa määrin aiemmista hoivayhteyksiä käsittelevistä tutkimuksista siinä, että Martela nostaa esiin asukkaan aseman hoitotilanteessa.¹⁴⁸ Martela ei kuitenkaan käsitellyt asukkaan asemaa hoitotilanteesta siltä kannalta, että asukkaan autonominen toimijuus olisi ensisijaisesti toteuduttava tai että se olisi hoivayhteyden olennainen kriteeri.

Tämän perusteella voidaan esittää ajatus, että jos systeemiälykäs toiminta edellyttää osapuolten henkilökohtaisten mestaruuksien voimaannuttaminen, kyseessä vaikuttaa olevan ennen kaikkea niiden asioiden voimaannuttaminen, mitkä ovat osapuolten intressien mukaisia. Teon teorian avulla esitin, että intressit ovat asioita, mitä ihminen tarvitsee, sillä ne täydellistävät häntä ja edistävät hänen hyvinvointiaan. Näin ollen esimerkiksi asukkaan intressinä saattaa olla jokin asia, jonka hän on kykeneväinen toteuttamaan. Kyseessä ei ole välttämättä kovin iso asia tai teko, mutta kuitenkin sellainen, jonka saavuttamalla tai tekemällä asukas toteuttaa itseään ja omaa toimijuuttaan. Samaten hoitajan intressinä saattaa olla pyrkimys olla mahdollisimman hyvä hoitaja asukkaita varten tai muuta sellaista, mitä voidaan pitää hyvänä intressinä hoivayhteyden muodostumisten edesauttamiseksi.

Hoivayhteydeksi ei voida kutsua vain preferenssien tyydyttämistä, pelkkänä tilanteena josta jää mielihyvän tunne sen osapuolille. Sillä teon teorian mukaan preferenssit tarkoittavat eri asiaa kuin intressit. Intressien voidaan sanoa liittyvän siihen, mitä pidetään ihmisen henkilökohtaiseen mestaruuteen liittyvänä, kyseessä ei voi olla pelkkä tilanne, joka tuottaa mielihyvää. Hoivayhteys on kuitenkin ongelmallinen tilanne tarkastella siksi, että on vaikea sanoa, mitkä ovat tarkalleen ottaen asukkaan intressejä ja mitkä taas preferenssejä. Voidaan kuitenkin sanoa, että kaikki se, mitä asukas on kykeneväinen tekemään, tuota kykyä tulisi

¹⁴⁷ Raamattu 1933. Joh. 3:30.

¹⁴⁸ Martela, F. 2012, 166. Seuraavassa kappaleessa käsitellen tarkemmin Martha Nussbaumin kyvykkyysteoriaa, minkä avulla voidaan paremmin käsitellä sitä, miten mitä tahansa systeemiälykästä tilannetta voidaan pitää mahdollisesti hyvänä.

edesauttaa hoitotilanteissa, jotta tilannetta voidaan kutsua systeemiälykkääksi hoivayhteydeksi.

3.6 Systeemiälykäs toiminta vaikuttamisena

Tähän asti sanotun perusteella voidaan sanoa, että hoivayhteyden muodostuminen on mahdollista vain, jos se on molempien osapuolten yhteisesti jakama intressi. Heidän tulee haluta sen muodostumista jo hoitotilanteen alussa tai vaihtoehtoisesti toinen osapuoli voi vaikuttaa siihen, että hoivayhteys muodostuu toisen osapuolen intressiksi hoitotilanteen aikana. Jos molemmat osapuolet haluaisivat automaattisesti hoivayhteyden muodostumista jokaisessa hoitotilanteessa, tämä olisi loistava tilanne, mutta ei realistinen, eikä se sisällä sinänsä mitään mielekästä tarkasteltavaa ulottuvuutta. Kyseessä olisi siis sattumanvaraisesti onnistunut tapahtuma. Tämä edellyttäisi sitä, että hoitotilanteen molemmat osapuolet astuisivat jokaiseen hoitotilanteeseen kysymällä itseltään Saarisen esimerkin mukaisesti; miten minun tulisi toimia, jotta voisin saada parhaan mahdollisen lopputuloksen tästä tilanteesta? Kiinnostavampi tilanne on se, missä hoitaja tai asukas pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa siten, että molempien osapuolten intressiksi muodostuu hoitotilanteen aikana hoivayhteyden yhteinen tavoittelemineen. Tämä edellyttää toisen osapuolen tekemää systeemi-interventiota.¹⁴⁹ Tällä tavoin, tilanne voidaan nähdä kahtena sisäkkäisenä toimijoiden autonomisena toimintana. Hallamaa kutsuu tätä toimintaa yhteen kietoutuneiksi intresseiksi, joka voidaan esittää seuraavalla tavalla hoitotilanteessa¹⁵⁰;

Lähtötilanteeksi ajatellaan, että hoitotilannetta hallitsee ”haamusysteemi”, eikä hoitotilanne pysty muodostumaan sellaiseksi, mitä se hoitajan näkökulmasta parhaimmillaan voisi olla. Hoitaja havaitsee tilanteen piilossa olevan potentiaalin ja havaitsee systeemi-intervention mahdollisuuden, millä tuo asukkaan potentiaali (henkilökohtainen mestaruus) saadaan vapautettua.

Päämääräpremissi: Hoitaja tahtoo hoitotilanteen muodostuvan hoivayhteydeksi.

1. Keinopremissi: Hoitaja uskoo, että hoivayhteyden muodostumiseksi hänen tulee hymyillä asukkaalle.

¹⁴⁹ Martela, F. 2012, 208.

¹⁵⁰ Hallamaa 2013, 55.

Koska hoitaja uskoo sen saavan aikaa sen, että asukas tuntee kykenevänsä olemaan täydellisesti oma itsensä hoitotilanteessa.

2. Keinopremissi: Hoitaja uskoo, että Asukas uskoo, ettei hän tunne olevansa kykenevä olemaan täydellisesti oma itsensä tilanteessa, ellei hän kerro avoimesti omista tunteistaan hoitajalle.

Johtopäätös: Hoitaja hymyilee ystävällisesti asukkaalle. Asukas kertoo avoimesti omista tunteistaan hoitajalle.

Teon tulos: Hoivayhteys on muodostunut.

Teon seuraukset: Hoitotilanteen jälkeen asukas osoittaa kiitollisuuttaan hoitajaa kohtaan ja kehuu hänen tapaansa tehdä työtä hyvin lämpimästi ja ihmislähtöisesti.

Teon vaikutukset: (1) Hoitaja huomaa, että hymyillessään kaikille asukkaille he tulevat usein hyvälle tuulelle ja sanovat lämpimiä sanoja takaisin hoitajalle. Hoitaja saa uutta merkitystä työlleen ja kokee olevansa tyytyväisempi ammattiinsa. (2) Asukas tuntee kykenevänsä olla oma itsensä hoitajan läsnä ollessa ja tuntee syvää tyytyväisyyttä saamalleen hoitotyölle.

Voidaan päätellä, että kun molemmat osapuolet ovat toimineet tilanteessa omia intressejään toteuttaen, tilannetta voidaan kutsua systeemiälykkääksi hoivayhteydeksi. Systeemiälykkään toiminnan ehtona voidaan sanoa olevan toimijan vapauden ja ihmiselämän arvokkuuden kunnioittaminen. Edellisessä tapauksessa hoitaja edisti sekä omaa, että asukkaan toimijuuden vapautta sekä ihmiselämän arvokkuutta. Esitän, että vasta näiden ehtojen täytyessä, toimintaa voidaan kutsua systeemiälykkäästi onnistuneeksi.

Toisen toimijuuteen vaikuttamisessa yksi ongelma on siinä, millä tavalla toinen osapuoli pyrkii vaikuttamaan toisen osapuolen intressien muodostumiseen. Kyseessä on tietty vallan ja vaikuttamisen suhteen haaste, jota Hallamaa käsittelee teon teoriassaan. Voidaan sanoa, että systeemi-intervention tekijä on tilanteessa vallankäyttäjäksi, sillä hän panee alulle tapahtuman omasta aloitteestaan. Valta ajatellaan usein negatiivisena vallankäyttönä, mutta valta on hyvin moniselitteinen termi. Ensinnäkin, vallankäyttäjäksi voi sivuuttaa toisen osapuolen intressit ja käyttää erilaisia keinoja vain omien intressien toteutumiseksi. Tällöin henkilö käyttää sanktiovaltaa, mikä usein yhdistetäänkin puhekielessä vallan käsitteeseen. Toinen vallankäytön tapa on resurssivallan käyttäminen, missä toimija huomioi toisen osapuolen intressit ja pitäytyy tekemästä sen kaltaisia tekoja, mitkä ovat toisen osapuolen intressien vastaisia. Hoivayhteyttä voidaan kutsua hoitajan

resurssivallan käyttämiseksi, koska hoitaja huomioi asukkaan intressien toteutumisen.¹⁵¹

Kuten edellä esitin, mitään normitettua ja tarkkaa teoriaa siitä, mikä olisi systeemiälykkäästi oikein, on mahdoton rakentaa., jos teon onnistumisen edellytyksenä on osapuolten valinnan vapauden ja ihmiselämän arvokkuuden edistäminen¹⁵², tämän perusteella voidaan asettaa teoreettiset minimiehdot sille, mitä tarkoittaa systeemiälykäs toiminta. Tähän kysymykseen kytkeytyy hyvin vahvasti myös käsitys siitä, millä perustein systeemiälykäs toiminta on oikeudenmukaista, jota käsittelem seuraavassa kappaleessa.

3.7 Kyvykkyysteoria ja oikeudenmukaisuus

Kyvykkyysteoriaa on esitetty monissa eri muodoissa ja eri yhteyksissä, mutta tässä esittelen erityisesti Martha Nussbaumin määrittelemän kyvykkyysteorian. Nussbaumin kyvykkyysteoria on keskeiseltä ajatukseltaan yhteiskuntateoria. Mutta kyvykkyysteoria on myös perustavanlaatuinen teoria oikeudenmukaisuudesta sekä siitä, mitkä ovat hyvän elämän toteutumisen vähimmäisehtoja. Nussbaumin kyvykkyysteoria lähtee liikkeelle kysymyksestä, mitä ihmiset ovat aidosti kykeneväisiä tekemään ja mitä he ovat kykeneväisiä olemaan.¹⁵³ Tämän kysymyksen avulla voidaan tarkastella myös oikeudenmukaisuuden piirteitä niin hoivayhteyden muodostumisessa kuin yleisesti systeemiälykkäässä toiminnassa.

Nussbaumin mukaan ihmisen kyvykkyys tarkoittaa niin sanottua yhdistynyttä kyvykkyyttä (combined capabilities). Tämä tarkoittaa, että ihmisillä on ensinnäkin sisäisiä kyvykkyksiä (internal capabilities), jotka ovat sosiaalisen kanssakäymisen tuotoksena muodostuneita erilaisia taitoja ja osaamisia, kuten kykyä nauttia musiikista, kykyä kirjoittaa tieteellistä tekstiä, kykyä harrastaa erilaisia asioita ja muuta sellaista. Nussbaumin teoriassa valtio voi tukea sisäisten kyvykkyyksien kehittämistä esim. tarjoamalla koulutusta ja tukemalla ihmisten fyysistä ja mentaalista kasvua eri elämän aloilla. valtio saattaa kuitenkin myös estää sisäisten kyvykkyyksien toteutumista esimerkiksi rajoittamalla ihmisen sananvapautta. Sisäinen kyvykkyys siis aktualisoituu vasta kun ulkomaailma

¹⁵¹ Hallamaa 2014, kpl 7.2. s. 3.

¹⁵² Saarinen, 2008, 7.

¹⁵³ Nussbaum 2011, 18–19.

edesauttaa tai ei ainakaan estä sisäisen kyvykkyyden esiin nousemista.

Ulkomaailmalla Nussbaum tarkoittaa teoriassaan erityisesti valtiota.¹⁵⁴

Sisäisten kyvykkyyksien voidaan ajatella olevan ihmisten intressien mukaisia. Ne voidaan myös ajatella asioiksi, jotka ovat Sengen kuvaamia tiettyjä asioita koskevia henkilökohtaisen mestaruuden kykyjä. Kyvykkyysteorian valossa ja pienemmässä mittakaavassa voidaan sanoa, että systeemin tulisi suosia sekä tukea ihmisten henkilökohtaisten mestaruuksien kehittämistä. Toisekseen, systeemillä on suuri riski siinä, että se ei salli henkilökohtaisen mestaruuden todellista esiin nostamista. Tähän voidaan liittää ajatus edellisestä kappaleesta, että ihminen tarvitsee systeemin, jonka avulla hänen henkilökohtainen mestaruutensa voisi nousta esiin. Voidaan ajatella, että asukas tarvitsee hoitajan apua siinä, että hän pystyy toteuttamaan omia kyvykkyyksiään parhaansa mukaan. Sillä ilman hoitajaa ja hoitotilanteen systeemiä, asukkaan henkilökohtaisten mestaruuksien eli hänen intressiensä ei välttämättä olisi mahdollista toteutua.¹⁵⁵ Kyvykkyysteorian kysymyksellä voidaan lähestyä myös siis hoivayhteyden arvioimista. Mitä asukas on kykeneväinen tekemään ja mitä asukas on kykeneväinen olemaan?

Kyvykkyysteoria pitää sisällään siis toiminnan kaksi ulottuvuutta siitä, että ihmisellä on jokin sisäinen kyvykkyys, tässä tapauksessa henkilökohtainen mestaruus, mikä tulee toteutua todellisuudessa. Mutta asian tapahtuminen todellisuudessa on ongelmallinen käsite. Nussbaumin mukaan ihminen saattaa paastota tai toisessa tapauksessa nähdä nälkää. Molemmissa tapauksissa tapahtuu ulkoisesti määriteltynä sama asia eli ”ei-syödä-ruokaa” ja molemmat tapahtumat liittyvät ravitsemukseen. Mutta ensimmäisessä tapauksessa ihminen ei syö, koska hänellä on valinnan vapaus olla syömättä. Toisessa tapauksessa ihminen ei syö, koska hänellä ei ole ruokaa, hänellä ei ole siis vaihtoehtoa. Kyseessä on praktisen syllogismin onnistumisen edellytys, että päämäärä täytyy tapahtua oikean intressin mukaisesti, muuten teko ei ole onnistunut. Hieman karkean esimerkin avulla voidaan osoittaa, että toiminnan vapaus on lähtökohtaisesti se, minkä kautta ihmisen onnellisuus ja hyvinvointi rakentuvat. Nussbaumin kyvykkyysteoriassa

¹⁵⁴ Nussbaum 2011, 21–22.

¹⁵⁵ Nussbaum sivuaa aihetta, että sisäiset kyvykkyydet liittyvät tietyllä tavalla ajatukseen siitä, mitä John Stuart Mill puhui inhimillisestä kukoistuksesta ”...a very tender plant, easily killed...” Kts. lisää esim. Mill, 2006.

valinnan vapaudella jo sinänsä on itseisarvoa, jota tulisi tavoitella. Se, päättääkö ihminen hyödyntää tuota valinnan vapautta, on toissijaista.¹⁵⁶

Nussbaumin mukaan on perustavalaatuisesti eri asia, korostaako valtio ihmiselämän hyvinvoinnin edistämistä, vai ainoastaan hyvinvoinnin mahdollistavien kyvykkyyksien eli valinnan vapauksien edistämistä. Edellisessä luvussa esittelemälläni hymyilemistä koskevalla esimerkillä on yhtymäkohta Nussbaumin käsitykseen siitä, että hyvinvoinnin saavuttamiseksi on edistettävä nimenomaan kyvykkyyksien toteutumista. Hymyä voidaan pitää sinänsä hyvänä ja tavoiteltavana asiana. Näyttää kuitenkin siltä, että systeemiälyteoriassa hymyn kohteena oleminen eli hymyn näkeminen on väistämättä aina hyvä ja tavoittelemisen arvoinen asia, jonka vuoksi sitä kutsutaan systeemiälykkääksi. Mutta olennaista on pohtia, mitä hymyn vastaanottajalle todellisuudessa tapahtuu? Näin ollen voidaan sanoa, että jos hymyä pidetään systeemiälykkäänä tavoittelemisen arvoisena tekona, systeemiälykkyys ei edistä toisen ihmisen toimijuutta. Systeemiälyteorian tavoitteena kuitenkin on juuri valinnan vapauden edistäminen, mikä voidaan yhdistää toimijuuden vahvistamiseen. Vaikka hymy voisi murtaa haamusysteemin, se ei sinänsä edistä toisen ihmisen toimijuutta.¹⁵⁷

Kun ajatellaan, että toiminnan tavoitteena olisi toisen ihmisen kyvykkyyksien edesauttaminen ja toimijuuden voimaannuttaminen, ongelmaksi nousee, mitä kyvykkyyksiä tulisi edistää ja toisaalta, mitä edes sallia? Esimerkiksi koulutusta pidetään hyvänä asiana, mutta kuinka moni lapsi todellisuudessa omaehtoisesti menisi Suomessa kouluun ilman vanhempien valvontaa? Toisaalta radikaalisti sanottuna, jos jollekulle huumeiden käyttö on häntä itseään voimaannuttava asia, tulisiko se hänelle sallia? Näin ollen valtio joutuu tekemään päätöksiä siitä, kuinka paljon se saa ihmisten toimintaa rajoittaa ja mihin valtio saa käyttää valtaansa. Koulutus on selvästi asia, jota valtion tulisi tukea ja huumeet sellaista, mitä kenenkään ei tulisi sallia. Näin ollen valtiolla on siis oltava joku käsitys siitä, mitä se pitää hyvänä, mutta mikä on tällöin valtion määrittelemää hyvää?¹⁵⁸

Kyvykkyysteoria ei ota normatiivista kantaa sen suhteen, mitä pidetään yleisellä tasolla tavoittelemisen arvoisena asiana. Kyvykkyysteoria on

¹⁵⁶ Nussbaum 2011, 25. Nussbaum esittää kysymyksen omalle teorialleen, että jos valtio antaa yksilölle vapauksia, mutta yksilö ei käytä vapauksia hyödykseen missään vaiheessa elämänsä aikana, voiko valtion sanoa olevan hyvä valtio, jos ihminen on täysin tekemättä mitään, tavoittelematta sisäisiä kyvykkyyksiään?

¹⁵⁷ Nussbaum 2011, 26.

¹⁵⁸ Nussbaum 2011, 26–28.

enemminkin deskriptiivinen sen suhteen, mitä on hyvä. Nussbaumin mukaan kuitenkin kaiken toiminnan perimmäisenä ajatuksena on ihmisen arvokkuuden (human dignity) edistäminen. Ihmisen arvokkuus tarkoittaa kyvykkyysteorian valossa ennen kaikkea ihmisen toimijuuden ja valinnan vapauden kunnioittamista sellaisenaan. Ihminen ei ole vain passiivinen mielihyvän nauttija ja pelkkä hyödyn vastaanottaja, vaan ennen kaikkea aktiivinen toimija. Nussbaumin mukaan ihmisen arvokkuus on suoraan yhteydessä siihen, mitkä ovat ihmisen sisäiset kyvykkyytensä. Näin ollen ihmisen arvokkuus liittyy vahvasti siihen, mitä aitoja mahdollisuuksia ihmisellä on toteuttaa sisäisiä kyvykkyksiään, henkilökohtaista mestaruuttaan. Ihmisen arvokkuus liittyy siis intressien mukaiseen aktiiviseen ponnisteluun sellaisten asioiden toteuttamiseksi, jotka täydellistävät häntä. Kyvykkyysteoria ei ota kantaa siihen, mitä kyvykkyksiä tulisi edistää, vaan että mitä kyvykkyksiä ilman ihmiselämän arvokkuus kärsisi. Heti, jos haluamme määritellä tarkemmin, mitä kyvykkyksiä tulisi edistää, teemme normatiivisen kannanoton sen suhteen, mitä pidämme hyvänä. En takerru tässä hoitotyön näkemykseen siitä, mitä nimenomaan hoitotyön hyväksi määritellyt asiat olisivat. Tässä tapauksessa olen kiinnostunut vain niistä kyvykkyyksien vähimmäisehdoista, joita ilman ihmiselämän arvokkuus kärsisi. Voidaan olettaa, että ilman kyvykkyyksien vähimmäisehtojen toteutumista systeemiälykäs toiminta ei ole oikeudenmukaista, eikä sitä siksi voisi kutsua hyväksi systeemiälykkääksi toiminnaksi.¹⁵⁹

Nussbaum esittää listan kymmenestä keskeisestä kyvykkyydestä (central capabilities), jotka ovat hänen mukaansa ihmisen arvokkuuden ja siten myös inhimillisen kukoistuksen kannalta kategorisia kyvykkyksiä:¹⁶⁰

1. *Elämä*
2. *Kehollinen terveys. Oikeus sellaiseen terveyteen, mikä ei estä elämää.*
3. *Kehollinen koskemattomuus. Vapaus liikkua missä haluaa, vapaus pahoinpitelystä, vapaus seksuaalisuuteen, vapaus lisääntymiseen jne.*
4. *Aistit, kuvitelmat ja ajatukset.*
5. *Tunteet.*
6. *Käytännöllinen päättely vapautena ajatella sitä, mitä pitää hyvänä ja vapaus tavoitella sitä.*
7. *Olla yhteydessä; (A) muihin ihmisiin, (B) säilyttäen oman toiminnan vapauden.*
8. *Olla yhteydessä muihin lajeihin, kuten eläimiin.*
9. *vapaus leikkiä, sisältäen esim. lain turvaamaa lomaa töistä.*

¹⁵⁹ Nussbaum 2011, 30–31.

¹⁶⁰ Nussbaum 2011, 33–34.

10. Oman ympäristön hallinta; (A) poliittisesti, esim. osallistua päätöksentekoon, sekä (B) materiaalisesti, kuten omistaa asioita. Tähän liittyy myös ajatus siitä, että saa tehdä töitä tavalla, mikä ei rajoita toimijuuden vapautta.

Nussbaumin lista kymmennestä keskeisestä kyvykkyydestä ovat ikään kuin vähimmäisehdot sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi. Lista ei ota siis kantaa esimerkiksi siihen, mikä olisi ihmiselle hyvä tai sopiva palkkataso tai kuinka paljon materiaalia olisi hyvä omistaa. Lista ei anna siis normatiivista ohjetta sen suhteen, mitä on hyvä elämä, vaan kyseessä on ennemminkin minimiehdot hyvän elämän perustalle. Nussbaumin mukaan kaikkia kyvykkyyksiä tulisi edistää sen verran, että ne palvelevat arvokasta ihmiselämää. Mutta tämä on hankala määritelmä, eikä siihen toisaalta ole mielekästä tässäkään tutkimuksessa ottaa kantaa. Tarkoituksena on esittää vain vähimmäisehdot arvokkaalle ihmiselämälle.¹⁶¹

Yhdistämällä kyvykkyysteorian ajatus ihmisen valinnan vapaudesta systeemiälykkääseen toimintaan hoitotilanteessa voidaan esittää seuraava käytännöllinen päättely:

Lähtötilanteeksi ajatellaan asukkaan pukeutumiseen liittyvää hoitotilanne. Hoitaja tietää, asukas pystyy sekä haluaisi itse pukea itsensä, mutta asukasta ei huvita pukea ilman avustusta. Näin ollen, tilannetta ohjaa asukkaan pukeutumista estävä haamusysteemi, jota ruokkii asukkaan motivaation puute.

Päämääräpremissi: Hoitaja haluaa edesauttaa asukkaan inhimillistä arvokkuutta sekä perustavanlaatuisia kyvykkyyksiä käsillä olevassa hoitotilanteessa, mikä tarkoittaa tässä tilanteessa asukkaan itsensä pukemista.

Keinopremissi: Hoitajan täytyy murtaa haamusysteemi, mikä on mahdollista vain, jos hoitaja voimaannuttaa asukkaan toimijuutta kannustamalla ja motivoimalla asukasta pukeutumaan itse.

Johtopäätös: Hoitaja kannustaa ja motivoi asukasta pukeutumaan itse.¹⁶²

Ihmiselämän arvokkuus on monitulkintainen käsite. Nussbaum siteeraa Adam Smithin ajatusta ihmiselämän arvokkuudesta siten, että ympäristön tulisi tukea ihmisen henkistä kasvua sekä fyysistä terveyttä, jotta ihmisen

¹⁶¹ Nussbaum 2011, 40–42.

¹⁶² Martela, F. 2012, 199. Martelan mukaan hoivayhteys nosti esiin inhimillistä arvokkuutta (human dignity).

arvokkuudesta voi kasvaa parasta, mitä se mahdollisesti voi olla. Nussbaumin mukaan valtiolla on suuri vastuu tukea ihmistä tässä kasvussa, koska toisaalta valtio voi myös estää tuota kasvua.¹⁶³ Pienemmässä mittakaavassa kuten hoitotyössä voidaan sanoa, että hoitajalla on suuri vastuu asukkaan arvokkuudesta. Ihmiselämän arvokkuuden edistäminen on kuitenkin tehtävä, josta systeemiälykäs toimija on lopulta henkilökohtaisessa vastuussa, oli kyseessä mikä tahansa systeemi.¹⁶⁴ Erityisesti hoitotilanteessa, ihmiselämän arvokkuuden edistäminen liittyy vahvasti auttamisen käsitteeseen, jota tarkastelen syvemmin seuraavassa kappaleessa.

3.8 Resurssivaltasuhteessa professio määrittää hyvää

Tähän mennessä on todettu, että hoivayhteyden oikeudenmukaisuuden olennainen kriteeri on asukkaan toimijuuden voimaannuttaminen. Sama voidaan yhdistää mihin tahansa systeemiälykkääseen toimintaan; systeemiälykäs toiminta edellyttää toisen tai muiden osapuolten intressien huomioimista siten, että jokainen osapuoli säilyttää oman toimijuutensa, koska tätä voidaan pitää inhimillisen arvokkuuden perustana. Kuten aiemmin nostin esille, systeemiälykkään toiminnan toteutumisen yksi hankala ulottuvuus on se, miten toimija saa varmuuden päämääränsä toteutumisesta. Systeemiälykäs toimija joutuu turvautumaan resurssivallankäyttöön, mutta toimintaa ei voida kutsua systeemiälykkääksi, jos toimija käyttää sanktiovaltaa. Resurssivaltaa käyttämällä vastapuolen toimijuuden minimiehdot eivät toteudu. Edellisessä kappaleessa käsittelin oikeudenmukaisuuden kautta määräytyvää hyvän minimiehtoa, mutta edelleen voidaan määritellä tarkemmin, mitä hyvä tarkoittaa hoitotyössä.

Hoitotyö on professio, jonka ehdot määritellään hoitotyön ammatin mukaisesti. Hoitotyö tulee järjestää siten, että se palvelee hoitokodin yhteistä päämäärää sekä hoitajien ja asukkaiden palvelussuhteita. Näin ollen hoitajan toimenkuva on määritelty ammatin mukaisesti ja tähän kuvaukseen myös sitoutuu

¹⁶³ Nussbaum 2011, 137.

¹⁶⁴ Saarinen siteeraa Matteuksen evankeliumia systeemiälyä käsittelevällä luennollaan kuvatakseen sitä, että systeemiälykäs toimija on vastuussa toisen ihmisen arvokkuudesta seuraavasti: Mat. 18:1-6: (1) Kohta sen jälkeen opetuslapset tulivat Jeesuksen luo ja kysyivät: "Kuka on suurin taivasten valtakunnassa?"(2) Silloin Jeesus kutsui luokseen lapsen, asetti hänet heidän keskelleen (3) ja sanoi: "Totisesti: ellette käänny ja tule lasten kaltaisiksi, te ette pääse taivasten valtakuntaan. (4) Se, joka nöyrytyy tämän lapsen kaltaiseksi, on suurin taivasten valtakunnassa. (5) Ja joka minun nimessäni ottaa luokseen yhdenkin tällaisen lapsen, se ottaa luokseen minut. (6) Mutta jos joku johdattaa lankeemukseen yhdenkin näistä vähäisistä, jotka uskovat minuun, hänelle olisi parempi, että hänen kaulaansa pantaisiin myllynkivi ja hänet upotettaisiin meren syvyyteen." Saarinen viittaa jollain tavalla ajatukseen siitä, että systeemiälykäs toimija on vastuussa toisen ihmisen kasvusta. Yhteys systeemiälykkään toimijan vastuuseen jää kuitenkin heikoksi. Saarinen. Kurssimateriaalissa 22.3.2006.

hoitajan työntekoon perustuvat intressit. On siis selvää, että mistä tahansa lähtökohdista hoitaja on hoitokodissa hoitajana, hänen tulee toteuttaa hoitajan toimenkuvan määrittelemiä intressejä. Oikeudenmukaisuuden kannalta olennaista onkin siis, miten hoitaja toteuttaa resurssivaltaa käyttämällä professionsa intressejä siten, että asukkaan toimijuus säilyy ja intressit toteutuvat. Tämä voidaan kiteyttää Hallamaan määrittelemään auttamisen käsitteeseen.¹⁶⁵

Auttamisen keskeisin ehto on toisen toimijuuden vahvistaminen. Tämä voi tapahtua ensinnäkin siten, että hoitaja estää jotain pahaa tapahtumasta asukkaalle. Sairauden aiheuttamassa hätätilanteessa hoitaja voi suorittaa tarvittavat toimenpiteet, jotta mitään pahaa ei tapahtuisi asukkaalle. Toisekseen, hoitaja voi toimia tavalla, joka säilyttää tai ylläpitää asukkaan toimijuutta. Esimerkiksi jos asukas on fyysisesti niin heikossa kunnossa, ettei pysty yksin ruokkimaan itseään, tällöin ruokkiminen on asukkaan toimijuuden säilyttämistä ja ylläpitämistä. Toimijuuden vahvistaminen voidaan nähdä toisaalta ulkoisiin edellytyksiin vaikuttamisena. Asukkaalle voidaan antaa esimerkiksi rollaattori, jotta asukas pystyy liikkumaan itsekseen paremmin. Toimijuutta voidaan vahvistaa myös sisäisiin edellytyksiin vaikuttamalla. Asukasta voidaan pyrkiä motivoimaan, jotta hän tekisi itse mahdollisimman paljon asioita eikä hoitaja vain palvelisi asukasta kaikessa.¹⁶⁶

Auttamisen käsitteen avulla huomataan, että profession sisällä toiminta tarkoittaa siis ainoastaan kyseisen profession määrittelemien hyvien toteuttamista. Hoitajan on mahdoton kantaa asukkaan kaikkia murheita ja huolia henkilökohtaisesti. Muuten hoitotyö olisi liian raskasta ja mahdollisesti liian henkilökohtaista, jolloin hoitosuhde saattaisi kärsiä. Hoitotyön tulisi palvella siis ennen kaikkea molempien integriteetin säilymistä.¹⁶⁷

Martela esittää, että systeemiälykäs hoitotyö edellyttää sitä, että hoitaja toimii professionsa sisällä ja asukas nähdään hoidon saajana, mutta hoivayhteyden saavuttamiseksi hoitajan ja asukkaan tulee ”ylittää” heidän roolinsa tuossa tilanteessa. Martelan määritelmä sopii lähtökohtaisesti Hallamaan profession määrittelemän auttamisen käsitteeseen. Toisaalta on ristiriitaista edellyttää toimimalla profession sisällä, mutta samalla tuon profession ”ylitse”. On selvää, että hoitajan sekä asukkaan henkilökohtaiset ominaispiirteet ovat olennainen osa hoivayhteyden saavuttamista, mutta on myös selvää, että hoitajalta ei voi odottaa

¹⁶⁵ Hallamaa 2014, kpl 7.4.1. s.11–13.

¹⁶⁶ Hallamaa 2014, kpl 7.4.1. s. 11–13

¹⁶⁷ Hallamaa 2014, kpl 7.4.1. s. 11–13

enempää kuin toimintaa professionsa rajojen sisällä. Martela kuitenkin täsmentää, että hoitajan tulee toimia professionsa rajojen sisällä eikä tulla liian lähelle asukasta. Muutoin hän voi menettää vastuuntuntonsa professiotaan kohtaan ja hoitotyö rakentuu liiaksi osapuolten persoonallisille ominaisuuksille.¹⁶⁸

On syytä täsmentää, mitä Martela tarkoittaa profession ja persoonan yhteydellä hoivayhteydessä. Hoitotyö edellyttää Martelan mukaan hoitajan pitäytymistä profession määrittämässä roolissaan. Mutta systeemiälykäs hoitoyö ja hoivayhteyden saavuttaminen edellyttävät sitä, että hoitajan persoonallisuus sulautuu yhteen hänen professionsa kanssa. Systeemiälykkäässä hoitotyössä siis Martelan mukaan persoonan integriteetti sekä profession määrittelemä integriteetti toimivat yhtaikaisesti. Tällä Martela tarkoittaa autenttista läsnäoloa tilanteessa, mikä on yksi systeemiälykkään hoitotyön edellytys.¹⁶⁹

Tämä sisältää kuitenkin suuren riskin siitä, että hoitaja menettää otteensa professionsa määrittelemistä rajoista ja toimii liikaa oman persoonansa kautta. Hallamaan mukaan lääkäri voi välittää potilailleen sympatiaa ja myötätunutta myös toimiessaan puhtaasti profession kautta. Jos lääkäri ei pitäydy vahvasti ammattiroolinsa sisällä, hän tuskin kestää työssään kauan palamatta loppuun. Vaikka ajatus hyvin henkilökohtaisesta suhteesta asukkaahan kanssa voi kuulostaa hyvältä ajatukselta, sillä on kuitenkin vaaransa. Molempien osapuolten tulisi voida pitäytyä selvästi hoitosuhteen määrittelemisissä omissa rooleissaan, sillä hoitotyö perustuu profession määrittämälle hoitosuhteelle, eikä henkilökohtaiselle suhteelle kuten esimerkiksi ystävyydelle.¹⁷⁰

Hoitajan työtä koskevien intressien tulisi perustua profession määrittämään hyvän käsitteeseen eikä henkilökohtaisiin näkemyksiin. Hoitajan tulee kuitenkin huomioida asukkaahan intressit ja toteuttaa niitä resurssivaltaa käyttämällä auttamisen määritelmän valossa, jotta hoitotyö olisi oikeudenmukaista ja siten myös systeemiälykkästä.

Tähän mennessä tehdyn tarkastelun perusteella voidaan sanoa, että systeemiälykkään toiminnan minimiehtona on toisen ihmisen toimijuuden voimaannuttaminen. Tätä näkemystä voidaan testata systeemiälyteorian tavoittelemaan kukoistavan organisaation käsitteeseen ja tarkastella, millä perustein kukoistavan organisaation idea on mahdollinen.

¹⁶⁸ Martela, F. 2012, 55–56.

¹⁶⁹ Martela, F. 2012, 227.

¹⁷⁰ Hallamaa 2014, kpl 7.4.1. s. 11-13.

4 Systeemiälykkyys organisaatiossa

4.1 Kukoistava organisaatio

Tutkimuksen alussa esittelin yleisen systeemiteorian taustaa ja sitä, miten systeemiteoria linkittyy vahvasti organisaatiokäyttäytymisen ja organisaatiomallien hahmottamiseen. Yhtenä systeemiteorian tarkoituksena on ollut olla apukeino hahmottamaan hyvän ja toimivan organisaatiomallin rakentamisessa ja parantamisessa. Systeemiälyteoria pyrkii olemaan näkemys siitä, mikä olisi hyvä ja toimiva organisaatio sekä auttaa ymmärtämään, miten ihmisten tulisi organisaatiossa toimia, jotta organisaatio toimisi paremmin. Systeemiälyteoria pyrkii olemaan yksi tapa vastata klassiseen organisaation dilemmaan; miten suunnitella ja rakentaa organisaatioita, jotka ovat kokonaisuudessaan kannattavia mutta samalla toteuttavat mahdollisimman hyvin työntekijöidensä tarpeita?¹⁷¹ Systeemiälyteoria haluaa tuoda kontribuutionsa ennen kaikkea suomalaiseen yritysmaailmaan. Tämän ajatuksen edistämiseksi Saarinen on toiminut usean vuosikymmenten ajan pyrkien vapauttamaan ihmisissä heidän positiivinen potentiaalinsa yritysmaailman keskellä. Systeemiälyteoria pohjautuukin pitkälti Saarisen omaan filosofiseen ajatteluun johtajuudesta.

Saarinen pyrkii edesauttamaan ajatusta ”kukoistavasta organisaatiosta”¹⁷², jossa jokaisella yksilöllä on tilaa kukoistaa. Lähtökohtana on ajatus, että suomalaisessa yritysmaailmassa keskitytään vahvasti teknisesti rakennettuihin johtamismenetelmiin sekä Excel-taulukoiden perusteella tehtyihin päätöksentekoihin. Päätöksenteko perustuu pitkälti sen vuoksi tuloskeskeiseen ajatteluun, minkä takia usein ajaudutaan päättelemään, että hyvä tulos tarkoittaa ahkeria työtätekeviä ihmisiä. Vaikka päätöksentekoa tehdään tuloskeskeisen ajattelun pohjalta, on Saarisen mukaan muistettava, että tämän kaiken keskellä on kuitenkin ihminen. Johtajuus olisi muutettava siten, että ihminen nostettaisiin päätöksenteon keskelle, eikä ihmistä poljettaisi alas numeroiden muotoon. Tämä on yrityksen kannalta hyvä asia seuraavilla kahdella oletuksella, mihin voidaan kiteyttää Saarisen johtajuusfilosofian keskeisimmät ajatukset:

1. *Oikeissa olosuhteissa jokainen meistä voi kukoistaa.*
2. *Johtajan tärkein tehtävä on luoda tällaiset olosuhteet yhteisön jokaiselle jäsenelle.*¹⁷³

¹⁷¹ Buchanan & Huczynski 2010, 11.

¹⁷² Martela, F. 2013, 268.

¹⁷³ Martela, F. 2013, 267.

Edelliset oletukset voidaan tiivistää siihen ajatukseen, että systeemiälyteorian mukaan ihmiset haluavat pohjimmiltaan kukoistaa, mutta systeeminen rakenne kätkee tuon potentiaalin sisälleen haamusysteemin takia. Jälkimmäinen oletus voidaan yhdistää Nussbaumin teoriaan siitä, että jos valtiolla on suuri mahdollisuus joko toteuttaa ihmisen sisäistä kyvykkyyttä tai myös estää sitä toteutumasta, pienemmässä mittakaavassa johtajalla on myös vastuu organisaation työntekijöiden kukoistamisesta. Tämä on kuitenkin normatiivisesti latautunut ja lähtökohdiltaan jo ongelmallinen oletus. Millä perustein joku organisaatio tai organisaation johtaja olisi vastuussa työntekijöidensä kukoistuksesta? Edellisessä luvussa esitin joitain huomioita systeemiälykkään toimijan vastuun ottamisesta, mutta voidaanko samaa henkilökohtaisen vastuun ottamista soveltaa jonkun yrityksen toimintaan? Systeemiälyteorian mukaan: *”...Olennaista kukoistuksessa on halu kasvaa ja kehittyä, mikä on suuri mahdollisuus niin jokaiselle ihmiselle kuin tätä kautta koko yritykselle.”*¹⁷⁴

Systeemiälyteoria esittää, että koska johtajalla on vastuu yrityksen tuloksesta, johtajan tulisi ottaa vastuu työntekijöidensä mahdollisuudesta kukoistaa, sillä työntekijöiden kukoistaminen on lopulta myös koko yrityksen etu. Mutta todellisuudessa ihmisen kukoistamisen tai henkilökohtaisen mestaruuden edistäminen sisältää haasteen yrityksen kannalta. Edellä määritellyn oikeudenmukaisuuden ehdon perusteella tämä edellyttää työntekijän toimijuuden voimaannuttamista. Tämä on johtajan haaste juuri vallan käsitteen näkökulmasta; milloin johtaminen on oikeudenmukaista? Sillä jos työntekijän toiminta kohdistetaan vain organisaation tavoitteleman päämäärän hyväksi, ihmisen valinnanvapaus ja siten myös autonomisuus mahdollisesti rajoittuvat.

Mutta toimijuuden voimaannuttaminen ei tarkoita myöskään sitä, että ihminen automaattisesti kukoistaisi. Mutta yrityksen tuloksen kannalta systeemiäly ikään kuin olettaa, että kukoistuksen täytyy todellisuudessa toteutua, koska yrityksen on lopulta varmistuttava siitä, että liiketoiminta on kannattavaa. Tämä edellyttää suurta vastuun ottamista siinä tehtävässä, mitä työntekijä itse toteuttaa. *”jos kukoistuksen mahdollisuus on totta, olemme yhdessä vastuussa sen toteutumisesta – sekä itsellemme että muille.”*¹⁷⁵

¹⁷⁴ Martela, F. 2013, 267. Lainauksen on sanonut Matti Alahuhta artikkelin haastattelussa.

¹⁷⁵ Martela, F. 2013, 268.

Systeemillä voidaan määritellä olevan kolmenlaisia vaikutuksia, jotka estävät ihmistä kukoistamasta työssään. Ensinnäkin ihminen asettaa itselleen ”kavennuksen silmälaput”, mitkä rajoittavat hänen näkemystä asioista. Ihminen ajattelee asioita syy-seuraussuhteiden lailla, vaikka systeemiälyteorian mukaan parempi tapa olisi ajatella systeemiajattelun mukaisesti. Systeemiajattelun avulla ihminen hahmottaa lisää toimintamahdollisuuksia ja systeemiälyteorian mukaan ihminen onkin usein itse keskeinen este omalle kukoistukselleen. Toisekseen, työilmapiiri voi joko tukea tai kannustaa ihmisen kukoistusta. Tähän voidaan liittää Nussbaumin teoria yhdistyneistä kyvykkyyksistä. Ennen kaikkea työpaikalla muodostuneet systeemiset vuorovaikutustavat ovat niitä, jotka joko voivat latistaa kukoistuksen tai kohottaa sen esiin. Kolmanneksi johtajalla on suuri vaikutusmahdollisuus ja vastuu jokaisen työntekijän kukoistuksesta. Omalla esimerkillään johtaja voi raivata tietä kukoistuksen mahdollisuudelle. Mutta johtajalla on kyky myös pelkällä negatiivisella läsnäolollaan lannistaa ihmisiä.¹⁷⁶

Systeemiälyteorian tutkimus näyttää perustuvan kukoistavan organisaation edellytysten kehittämiseksi ja perustelemiseksi. Mutta on syytä pohtia mihin kukoistava organisaatio lopulta tähtää. Edellä esitin, että työntekijöiden kukoistus on lopulta koko yrityksen etu ja tässä voidaan olettaa, että yritys on kiinnostunut paremman tuloksen tekemisestä. Kukoistava organisaatio on ensinnäkin kannattavaa kaikkien ihmisten näkökulmasta, mutta lopulta myös puhtaasta bisnes-näkökulmasta. J.T. Bergqvist esitti teorian kukoistavan organisaation mahdollisuudesta olla ”supertuottava”. Supertuottavuus tarkoittaa sitä, että ihmisistä saadaan enemmän irti ensinnäkin laadullisessa mielessä, mitä he ensikädessä voisivat antaa tai mitä he tähän mennessä ovat antaneet. Ajatellaan tilannetta, että johtaja ei kannusta alaisiaan, vaan kapeakatseisesti johtaa yrityksen toimintaa vanhalla uomaelämän mukaisella tyylillään. Bergqvistin mukaan johtajan suoritustasoksi voidaan antaa 0,8-kertainen suorite, joka se voisi mahdollisesti neutraalissa tilanteessa olla. Kun alaiset eivät saa tukea ja mahdollisuutta kukoistaa työssään, jokaisen alaisen suoritustaso laskee myös tasolle 0,8. Bergqvistin laskuopin mukaan jos yrityksessä on johtaja ja kaksi alaista, koko yrityksen suoritustaso on¹⁷⁷;

$$0.8 \times 0.8 \times 0.8 = 0.512$$

¹⁷⁶ Martela, F. 2013, 271.

¹⁷⁷ Bergqvist 2007, 98. Esittelemäni laskujen kaavat on esittänyt Bergqvist, mutta esitän ne tässä lyhyemmässä muodossa kuin Bergqvist itse. Laskukaava on kuitenkin sama.

Supertuottavuus tarkoittaa sitä, että jokainen työntekijä ottaa vastuun omasta kukoistuksen mahdollisuudesta. Johtajalla on erityinen vastuu tästä, sillä hänellä on tärkein asema sen suhteen, että hän voi tukea alaisiaan kukoistamisessa tai jopa käynnistää kukoistuksen kierteen. Kuvitellaan tilanne, jossa johtaja avartaa katsettaan uusille mahdollisuuksille ja hänen suoritustasonsa nousee tasolle 1,2. Alaiset kokevat pystyvänsä toteuttamaan omaa henkilökohtaista mestaruutta työssään ja heidän suorituksensa nousee myös tasolle 1,2. Bergqvistin laskuopin mukaan koko yrityksen suoritus taso nousee huomattavasti;

$$1.2 \times 1.2 \times 1.2 = 1.728$$

4.2 Kukoistavan organisaation edellytykset ja ongelmat

*”Where the imperatives of renewal, growth and innovation are taken as fundamental, the space of possibilities that relate to freedom becomes a necessity”.*¹⁷⁸

Kukoistava organisaatio kuulostaa houkuttelevalta ajatukselta, mutta se edellyttää työntekijöiltään vahvaa sitoutumista ja suuren panoksen antamista yrityksen hyväksi. Systemiajattelun teoria haaveilee käsityksestä, missä ihmiset eivät tekisi työtään vain välineenä vaan että työnteko olisi jopa itsetarkoituksellista työntekijöille. Senge esitti systemiajattelussaan, että kaikista ihanteellisinta olisi, jos ihmiset haluaisivat työtä vain sen itsensä vuoksi, ikään kuin että työnteko olisi pyhää sosiaalisessa mielessä.¹⁷⁹

Tämä edellyttäisi sitä, että ihmiset löytäisivät työstään niin paljon merkityksellisyyttä ja sisältöä, että se olisi puhdasta Aristoteelista praksis-tyyppistä toimintaa. Vaikuttaa siltä, että sitä kohti kukoistava organisaatio pyrkii, mutta idea on toisaalta absurdi. On mahdoton ajatella, että suuressa yrityksessä kaikki haluaisivat tehdä työtään sen itsensä vuoksi eikä vain välineenä saadakseen rahaa, jotta voisivat toteuttaa paremmin esimerkiksi niitä asioita, joita arvostavat työn ulkopuolella kuten harrastuksia ja muuta sellaista. Määrittelin, että hoitotyön tulee perustua ennen kaikkea profession määrittämille rajoille työstä. Jos hoitaja

¹⁷⁸ Saarinen 2008, 14.

¹⁷⁹ Senge 1993, 144.

suhtautuu työhönsä liian henkilökohtaisesti, hän saattaa menettää otteen ja vastuun asemastaan.

Näkemys siitä, että työntekijöiden vapautta lisättäisiin, voidaan liittää Adam Smithin teoriaan näkymättömän käden ideasta. Smithin mukaan yhteiskunnan ei tulisi rajoittaa tai säädellä ihmisten harjoittamaa kaupankäyntiä, sillä jos markkinat vapautettaisiin täydellisesti, ihmiset toimisivat oman etunsa mukaisesti. Mutta tuo oma edun tavoittelun hyöty palautuu lopulta Smithin mukaan yhteisön edun hyväksi. Jos ihmisen toimintaa ei ohjailta markkinoiden säännöillä, ihmisen toimintaa alkaa ohjata näkymätön käsi. Jos yksilön annetaan toteuttaa omia halujaan ja tavoitteitaan täydellisen vapaasti, se koituu Smithin mukaan lopulta koko yhteisön hyväksi. Vaikuttaa siltä, että systeemiälyteorian ihmisenäkemys on liitettävissä osittain Smithin ihmiskäsitykseen.¹⁸⁰

Toisaalta, Smithin kattavaa ajattelua ei ole mahdollista kiteyttää kyseisen yksiulotteiseksi eikä systeemiälyteorian kukoistavan organisaation ideaa voida liittää siihen näin yksiselitteisesti. Systeemin rajojen rikkominen ja ihmisen vapauttaminen systeemin kahleista liittyy systeemiälyteoriaan, mutta vielä enemmän Peter Sengen systeemiajattelun teoriaan. Kuten Nussbaum esitti teorian yhdistyneestä kyvykkyydestä, valtion ei ole mitään järkeä antaa ihmisille tiettyjä vapauksia, mutta ei tukea niiden kyseisten vapauksien todellisessa toteutumisessa. Smith esittää myös samantyyppisen päättelyn, että ihminen ei syntymästään lähtien tahdo automaattisesti tiettyjä hyviä asioita vaan ihminen oppii haluamaan niitä elämänsä varrella. Vastasyntynyt vauva on vasta aluillaan oleva ihminen, jonka kasvun vapautta valtio voi joko tukea tai estää. Se, mikä on ihmisen arvokkuuden mukaista, on hyvin herkästi rakentunut asia, mikä tarvitsee myös yhteisön tukea. Myös Smith siis olettaa, että ihminen tarvitsee tietyn systeemin ja systeemin tukea, jotta hän voi kukoistaa.¹⁸¹

Systeemiälyteoria esittää, että systeemiälykäs toiminta on mahdollista, jos systeemin jokainen osapuoli ottaa omasta toiminnastaan, omasta ja muiden kukoistamisen mahdollisuudesta henkilökohtaisen vastuun. Jos halutaan edistää kukoistavaa organisaatiota, se edellyttää radikaalia uudelleen arviointia siitä, mikä on jokaisen henkilökohtainen vastuu omassa asemassaan, jotta kukoistava organisaatio olisi mahdollinen.¹⁸²

¹⁸⁰ Saastamoinen 1998, 38-40.

¹⁸¹ Nussbaum 2011, 135-137.

¹⁸² Handolin & Hämäläinen & Saarinen, 2004, 2.

Tähän asti esitettyjen systeemiälykkään toiminnan minimiehtojen perusteella on mahdollista luoda periaatteet, joidenka perusteella toimintaa voidaan kutsua systeemiälykkääksi. Se, mitä tähän asti on esitetty systeemiälykkäästä toiminnan minimiehdosta, voidaan tehdä seuraava päättely:

Toimintaa voidaan kutsua systeemiälykkääksi toiminnaksi sillä perusteella, jos toiminta edesauttaa omien sekä systeemin muiden osapuolten intressejä/sisäisiä kyvykkyyksiä/henkilökohtaista mestaruutta/inhimillistä kukoistusta auttamisen periaatteiden mukaisesti siten, että intressien/sisäisten kyvykkyyksien/henkilökohtaisen mestaruuden/inhimillisen kukoistuksen toteutuminen ei haittaa systeemin kokonaistoimintaa vaan mahdollisesti parantaa sitä.

Kyseiset systeemiälykstä toimintaa koskevat ehdot voidaan pukea relaatioksi kahden toimijan välille¹⁸³;

$\forall [SI \Leftrightarrow (A(i) \wedge B(i))]$

Relaatio luetaan seuraavasti; ”Toiminta on systeemiälykstä (SI) jos ja vain jos molempien osapuolten (A:n ja B:n) intressit toteutuvat.”¹⁸⁴

Lauseke voidaan esittää vielä totuustaulun avulla todeksi:

SI	\Leftrightarrow	(A(i)	\wedge	B(i))
T	T	T	T	T
T	E	T	E	E
T	E	E	E	T
T	E	E	E	E
E	E	T	T	T
E	T	T	E	E
E	T	E	E	T
E	T	E	E	E

Kuva 8: Totuustaulu osoittaa, että toiminta on systeemiälykstä silloin, kun A:n intressit ovat tosi (intressit toteutuvat) ja B:n intressit ovat tosi (intressit toteutuvat). Voidaan myös osoittaa, että toiminta ei ole systeemiälykstä, jos vain toisen osapuolen intressit toteutuvat.

Tämän perusteella voidaan esittää esimerkki kukoistavan organisaation systeemiälykäs toiminta yhteen kietoutuneiden intressien mukaisesti, kahden praktisten syllogismien muodossa. Ajatellaan hypoteettisesti dyadin eli kahden henkilön muodostamaa organisaatiota:

¹⁸³ Kahden toimijan muodostama dyadi täyttää inhimillisen systeemin vähimmäisehdot.

¹⁸⁴ Käytän lyhennettä SI englannin kielen termistä systems intelligence.

Päämääräpremissi: Johtaja haluaa yrityksensä olevan kannattava ja edistävän sekä omia että työntekijän intressejä/sisäisiä kyvykkyyksiä/henkilökohtaista mestaruutta/inhimillistä kukoistusta.

1. Keinopremissi: Johtaja uskoo, että yrityksen kannattavuus riippuu siitä, tekevätkö hänen alaisensa laadukasta työtä.

2. Keinopremissi: Johtaja uskoo, että alainen tekisi laadukasta työtä, jos johtaja kannustaa alaistaan työssään. Johtaja uskoo kannustamisen vaikuttavan alaiseen niin, että alainen tuntee toteuttavansa omia intressejään/sisäisiä kyvykkyyksiään/henkilökohtaista mestaruuttaan/inhimillistä kukoistustaan työtehtävänsä kautta.

3. Keinopremissi: Johtaja uskoo, että alainen uskoo, ettei hän tunne voivansa toteuttaa omia intressejä/sisäisiä kyvykkyyksiä/henkilökohtaista mestaruutta/inhimillistä kukoistusta työssään, ellei hän koe saavansa johtajalta kannustusta työlleen.

Johtopäätös: Johtaja kannustaa alaistaan työssään.

Teon tulos: Johtaja on kannustanut alaista.

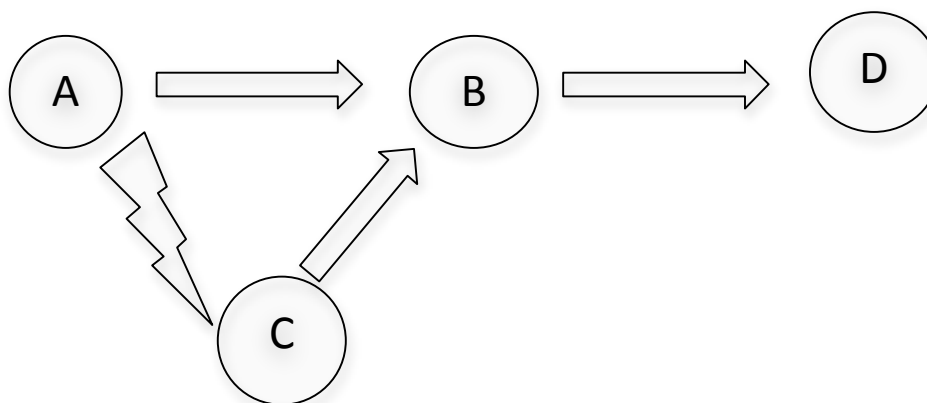
Teon seuraus: Alainen tuntee voimaantuvansa työssään ja tekee laadukasta työtä. Yritys tekee kannattavaa liiketoimintaa.

Teon vaikutukset: (1) Johtaja huomaa, että kannustamalla alaistaan toteuttaakseen omia intressejä/sisäisiä kyvykkyyksiä/henkilökohtaista mestaruutta/inhimillistä kukoistusta työssään hän tuntee myös itse kukoistavansa johtajuudessaan. (2) Alainen kokee, että johtaja arvostaa hänen työnsä jälkeä ja hän kokee kukoistavansa työtehtävässään. (3) Johtajan ja alaisen välille syntyy vahva luottamussuhde ja heidän yhteistoimintansa tulevat edellytykset paranevat.

Päätelmä: *Systeemiälykkään toiminnan minimiehdot ovat täyttyneet työsuhteessa joten kyseisessä tapauksessa on kyseessä kukoistava organisaatio.*

Saarisen ajatus kukoistavasta organisaatiosta lähtee liikkeelle siitä yksinkertaisesta ajatuksesta, että riippumatta siitä, miten asiat tällä hetkellä ovat, ne voivat olla paremmin. Vaaditaan siis systeemi-interventiota, joka käynnistää muutoksen. Muutosprosessia tutkitaan runsaasti organisaatiokäyttäytymisen oppialalla, mutta tämän tutkimuksen puitteissa en syvenny vertailemaan systeemiälykstä toimintaa muihin organisaatiokäyttäytymisen oppialalla käsiteltäviin muutoksen prosessien malleihin. Systeemi-interventio kukoistavan organisaation toteutumiseksi voidaan esittää vielä prosessikaavion avulla, maailmantilojen muutoksena. Kuvaaja poikkeaa edellisistä kuvaajista siinä, että nyt kaavion komponentteina esitän mahdolliset maailmantilat enkä systeemin

osapuolia. Kukoistavan organisaation toteutumista voidaan hahmottaa ajallisena tapahtumana, tapahtumien kulkuna seuraavasti:¹⁸⁵

Kuva 9: Systeemi-interventio kukoistavan organisaation toteutumiseksi.

A: Organisaation tila tällä hetkellä

B: Organisaatio, missä luovuus, innovatiivisuus ja inhimilliset tekijät ovat avainasemassa.¹⁸⁶

C: Haamusysteemi, joka systeemi-intervention kautta murtamalla työntekijöiden henkilökohtainen mestaruus saadaan nostettua esiin.

D: Kukoistava organisaatio, jossa ihmiset toteuttavat henkilökohtaista mestaruuttaan organisaation yhteisen päämäärän hyväksi.

Systeemiälykkään toimijan on mahdollista toimintansa kautta luoda minimiehdot sille, että kukoistava organisaatio voisi olla toiminnan seuraus. Näin ollen on esitelty systeemiälykkään toimintaa koskevat minimiehdot kukoistavan organisaation mahdollisuuden edesauttamiseksi.

5 Loppukatsaus

Työssäni olen tarkastellut systeemiälykkästä inhimillistä toimintaa systeemiälyteoriaa käsittelevän tutkimuksen ja kirjallisuuden avulla. Hypoteesiksi asetin systeemiälyteoriaan sisältyvän käsityksen, jonka mukaan systeemiälykkäs toiminta edesauttaa inhimillistä kukoistusta sekä kukoistavan organisaation mahdollisuutta. Tämän vuoksi ensinnäkin jäsensin mahdollisimman perusteellisesti, mitä systeemiälykkäällä toiminnalla oikeastaan tarkoitetaan. Apunani käytin erityisesti Hallamaan muotoileman teon teorian tarjoamia käsittevälineitä sen määrittelemiseksi, mitkä ovat systeemiälykkään toiminnan minimiehdot. Kun olin määritellyt systeemiälykkään toiminnan minimiehdot, siirryin tarkemmin käsittelemään mahdollista näkemystä siitä, mitä inhimillisellä kukoistuksella systeemiälyteoriassa mahdollisesti tarkoitetaan. Vaikka

¹⁸⁵ Muutoksen prosessista yleisesti organisaatiokäyttäytymisessä lisää esim. Buchanan & Huczynski 2010, 561-594.

¹⁸⁶ Handolin & Hämäläinen & Saarinen, 2004, 3.

systemiälyteoria on ihmisen toimintatutkimusta, systemiälykkästä toiminnasta ihmisen näkökulmasta ei ole aiemmin tehty yhtä kattavaa ja perusteellista tutkimusta. Työni olen jäsennellyt vastaamaan pääosin neljään tutkimuskysymykseen; (1) Mitä systemiälykkäs toiminta tarkoittaa inhimillisenä toimintana? (2) Mitkä ovat systemiälykkään toiminnan minimiehdot? (3) Minkä ehtojen perusteella systemiälyteorian mukainen inhimillinen kukoistus sekä kukoistava organisaatio on mahdollista toteutua? (4) Mitä hyötyä kukoistavasta organisaatiosta on ja toisaalta, mitä hyötyä systemiälykkästä toiminnasta koituu?

Johdantoa seuraavassa luvussa esittelin systemiälyteorian taustat ja vahvimmat vaikuttajat, joiden perustalle systemiälyteoria on rakentunut. Yleinen systemitiede sekä erityisesti Peter Sengen systemiajattelu ovat vaikuttaneet systemiälyteorian muotoutumiseen antamalla sille joitain käsitteellisiä ehtoja. Peruseriaatteiden esittelyn jälkeen esitin kattavimman saatavilla olevan käytännön sovellutuksen systemiälykkästä toiminnasta, nimittäin Frank Martelan tutkimuksen vanhustenhoitotyöstä. Martelan tutkimustyö antoi minun työlleni erinomaisen lähtökohdan tutkia systemiälykkästä toimintaa, sillä olin työni alusta lähtien keskittynyt tarkastelemaan vain inhimillisen systeemin minimiehdot täyttävää dyadia. Hoitajan ja asukkaan välinen suhde hoitotilanteessa antoi muutenkin hyvän lähtökohdan tarkastella kahden ihmisen välissä tapahtuvaa rikasta ja merkityksellistä vuorovaikutustilannetta.

Työni varsinaisessa analyysiosiossa tarkastelin systemiälykkästä toimintaa käsiteanalyttisesti teon teorian avulla. Teon teorian käsitevälineillä sain purettua systemiälyteorian esittelemää systemiälykkästä toimintaa pienempiin osiin, jonka avulla toimintaa oli yksinkertaisempaa hahmottaa. Systemiälykkään toiminnan esittäminen aristoteelisen praktisen syllogismin muodossa antoi mahdollisuuden tarkastella toimintaa syvemmin sen moraaliseettiseltä kannalta. Erityisesti systemiälykkään toimijan intressit sekä toiminnan kohteen intressit osoittautuivat hyvin olennaisiksi käsitteiksi toiminnan arvioinnin kannalta. Toimijan sekä toiminnan kohteen intressien toteutumisen ehdot herättivät kysymyksen systemiälykkään toiminnan oikeudenmukaisuudesta. Oikeudenmukaisuuden vaatimuksien määrittelemiseksi esittelin Martha Nussbaumin kyvykkyysteorian ja sovelsin vanhustenhoitotyöstä saatujen toiminnan minimiehtoja teoriaan. Oikeudenmukaisuuden vaatimusten täyttymiseksi, toiminnan kohteen toimijuuden

voimaannuttamisen totesin olevan ehdoton edellytys toiminnan kutsumista systeemiälykkääksi toiminnaksi.

Neljännessä luvussa tarkastelin systeemiälyteorian käsitystä yhdestä systeemiälyteorian esittämästä systeemiälykkään toiminnan huipusta, ajatuksesta kukoistavasta organisaatiosta. Kukoistava organisaatio sisälsi haasteita erityisesti sen suhteen, miten työntekijän intressit ovat yhtenevät yrityksen päämäärän kannalta. Kukoistavassa organisaatiossa myös vallan käsite nousi keskeiseksi. Vallan käsitteeseen en kiinnittänyt kuitenkaan erityistä huomiota. Voidaan kuitenkin sanoa, että systeemiälykäs toiminta on aina toisiin ihmisiin vaikuttamista, tällöin vallan käsite on hyvin keskeistä. Mutta tätä näkökulmaa tulisi tutkia syvemmin. Edeltävästä luvusta saaduista päätelmistä osoitin, että toimiessaan jokaisen työntekijän intressejä toteuttamalla ja toimijuutta voimaannuttamalla organisaatio toimii oikeudenmukaisuuden periaatteiden mukaisesti, mikä on systeemiälykkään toiminnan minimiehto.

Työni edetessä huomasin, että kaikki esittämäni tutkimuskysymykset linkittyivät erittäin vahvasti toisiinsa, minkä vuoksi käsittelin kysymyksiä enemmän kokonaisuutena, enkä niinkään keskittynyt hakemaan yksittäisiä vastauksia kysymyksiini. Koska systeemiälykkäälle toiminnalle on mahdoton antaa mitään yleistä määritelmää systeemien uniikkien luonteensa takia, päädyin esittämään systeemiälykkään toiminnan minimiehdot mille tahansa tilanteelle. Lopulta todistin, että systeemiälykkään toiminnasta koitua hyöty, eli mahdollisuus auttaa toisen ihmisen inhimillisessä kukoistuksessa ja ihmiselämän arvokkuudessa antoivat riittävät perusteet sille, että systeemiälykkääseen toimintaan on perusteet ryhtyä.

Tämän lisäksi esitin systeemiälyteoriaan viitaten, että kukoistavalla organisaatiolla saattaa olla hyötyä systeemiälykkäästä toiminnasta myös puhtaasta bisnes-näkökulmasta, mutta tähän näkemykseen en kiinnittänyt suurta huomiota. Ajatus kukoistavan organisaation tuottavuuden tarkastelusta vaatisi huomattavasti laajempaa tarkastelua. Systeemiälyteoria esittää, että systeemiälykäs toiminta auttaa organisaatiota jos organisaatio haluaa uusiutua, kasvaa ja kehittyä. Tämän työn tulosten pohjalta on kuitenkin mahdollista luoda teoreettista perustaa kukoistavan organisaation mahdollisuudelle uusiutua, kasvaa ja kehittyä. Työni pohjalta luotu teoreettinen perusta voisi tarjota esimerkiksi mahdollisuuden kukoistavan organisaation empiiriselle tutkimukselle, mikä voisi avata näkemystä esimerkiksi systeemiälykkyyden suhteesta organisaation tuottavuuteen.

Työni keskeisin tutkimustulos on se, että systeemiälyteoriassa ei ole käsitelty eksplisiittisesti dyadin toisen osapuolen intressejä systeemiälykstä toimintaa ohjaavana tekijänä tai toiminnan kriteerinä. Esimerkiksi Martela esitti kehittelemänsä luettelon ihmisen yhdeksästä kyvystä systeemiälykkään toiminnan periaatteiksi. Kaikki kyvyt, jotka luetaan osaksi systeemiälykstä toimintaa, liittyvät tavalla tai toisella systeemisyyden ymmärtämiseen ja systeemin muiden osapuolien huomioimiseen. Tutkimustulokseni kuitenkin osoittaa, että systeemiälyteoria ei ole onnistunut kuvailemaan ja perustelevaan argumentatiivisesti systeemiälykkään toiminnan minimiehtoja eikä siten myös toiminnan tavoittelemaa päämäärää.

Esitin, että Martelan tutkimuksessa asukkaan osallistuminen hoitotilanteeseen oli nostettu esille, mikä poikkesi aiemmista hoivayhteyksiä käsittelevästä tutkimuksesta. Martela ei kuitenkaan käsitellyt sitä, että asukkaan toimijuuden autonomisuus olisi kriteeri hoivayhteyden muodostumiselle. Esimerkiksi Martela esitteli näkemyksen siitä, miten hoitajan hymy saattoi murtaa hoitotilanteen haamusysteemin ja tilanne saattoi muodostua hoivayhteydeksi. Osoitin, että tässä tapauksessa tilanne saattoi ilmentyä pelkkänä hyvänä tunnelmana tai sattumanvaraisesti onnistuneena hoivayhteyden kriteerit täyttävänä tilanteena. Kuitenkaan, hymyn antaminen ei tehnyt toiminnasta itsessään systeemiälykstä, sillä asukkaan autonomisuus ei ollut tässä tapauksessa toimintaan ryhtymisen kriteerinä.

Samalla osoitin, että systeemiälyteoriassa usein Saarisen käsittelemä ajatus ruusun antamisesta ei täytä systeemiälykkään toiminnan oikeudenmukaisuuden periaatetta. Tässä apuna käytin Nussbaumin kyvykkyysteorian käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Ruusun antaminen vaikuttaa olevan enemmän esimerkki siitä, mitä Saarinen kutsuu voimaannuttavaksi energiaksi, kuin systeemiälykkään toiminnan kriteerit täyttävä esimerkki. Ruusun antaminen voisi olla tavoiteltava asia monessa avioliitossa – niin kuin Saarinen itse usein esittää - mutta esimerkki ei kuitenkaan täytä systeemiälykkään toiminnan kriteereitä oikeudenmukaisuudesta ja toisen ihmisen toimijuuden voimaannuttamisesta, minkä takia sitä ei voi kutsua systeemiälykkääksi sellaisenaan.

Tähän asti julkaistun systeemiälyteoriaa koskevan tutkimusten ja kirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, että systeemiälykstä toimintaa pyritään hahmottamaan erittäin laajasti monella toisistaan hyvin poikkeavilla elämän osa-alueella. Työssäni käsitelin systeemiälykstä toimintaa muun muassa avioliitossa,

työsuhteessa sekä vanhustenhoitotyössä. Systeemiälyteorian mukaan mikä tahansa jo kahden ihmisen joukko on systeeminen tilanne. Systeemiälyteorian mukaan ihmisen on mahdollista lähestyä mitä tahansa systeemistä tilannetta kysymällä itseltään; miten minun tulisi toimia, jotta voisin saada parhaan mahdollisen lopputuloksen tästä tilanteesta? Mutta systeemiälyteoriaa koskevan tutkimusten ja kirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, että jokainen tilanne, jossa esiintyy positiivisuutta, arvonantoa tai myötätuntoa toisia ihmisiä kohtaan, halutaan kuvata systeemiälykkääksi toiminnaksi. Tämän tyyppinen lähestymistapa kuitenkin vesittää systeemiälykkään toiminnan idean ja teoria menettää merkityksensä.

Tämän työn tutkimustulosten perusteella voidaan sanoa, että inhimillisen vuorovaikutuksellisen toiminnan määrittelemistä systeemiälykkääksi voidaan lähestyä kysymällä, mitä toiselle osapuolelle todellisuudessa tapahtuu? Tämä kysymys asettaa toimijan siihen asemaan, että hänen tulee tarkastella käsillä olevaa tilannetta systeemisenä, oma asemansa tuossa systeemissä sekä pyrkiä hahmottamaan tilanne toisen osapuolen silmin. Tästä lähtökohdasta toimijan on helpompi huomioida toisen osapuolen intressien toteuttaminen. Toisen osapuolen intressien tunnistaminen auttaa säilyttämään osapuolen autonomisen toimijuuden. Huomioimalla tämä toimijan on mahdollista voimaannuttaa toisen osapuolen henkilökohtaista mestaruutta, intressejä, sisäisiä kyvykkyyksiä tai inhimillistä kukoistusta – mitä termiä käytetäänkin – ja tukea sen toteutumista systeemissä rakenteessa. Kriteerinä on myös se, että toisen ihmisen henkilökohtainen mestaruus tulee mieltää positiiviseksi asiaksi koko systeemin kannalta eikä haitaksi systeemin kokonaistoiminnalle. Vain silloin toimintaa voidaan kutsua systeemiälykkään toiminnan minimiehdot täyttäväksi toiminnaksi.

6 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Hallamaa, Jaana

2013 Yhteistoiminnan etiikka. Julkaisematon käsikirjoitus.

2014 Yhteistoiminnan etiikka. Julkaisematon käsikirjoitus.

Lähteet ja apuneuvot

Bertalanffy, Ludwig von

1971 General Systems Theory. Allen Lane the Penguin Press. London. 1971.

- Checkland, Peter
1981 Systems Thinking, Systems Practice. The Pitman Press. Bath.
- Gardner, Howard
2011 Multiple Intelligences; The First Thirty Years. Harvard Graduate School of Education. Nähtävissä osoitteessa:
http://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/intro-frames-of-mind_30-years.pdf (katsottu 30.4.2014)
- 2006 Multiple intelligences: new horizons. Basic Books. New York.
- 1993 Creating Minds: an Anatomy of Creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi. Basic Books. New York.
- Handolin, Ville-Valtteri & Hämäläinen, Raimo P. & Saarinen, Esa
2004 Systeemiäly vastaan systeemidiktatuuri – 50 kiteytystä. Teoksessa Systeemiäly – Näkökulmia vuorovaikutukseen ja kokonaisuuksien hallintaan. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B24. 2004.
- Handolin, Ville-Valtteri
2005 Työyhteisöjen systeemiäly ja superuottavuus. Teoksessa: Systeemiäly 2005. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B25. Helsinki.
- Handolin, Ville-Valtteri & Saarinen, Esa
2006 Palkitsevuus ja systeemiäly. Teoksessa: Systeemiäly 2006. Helsinki University of Technology. Systems Analysis Laboratory Research Reports B26, 2006.
- Hämäläinen, Raimo P. & Saarinen, Esa
2010 The Originality of Systems Intelligence. Teoksessa Essays on Systems Intelligence. Systems Analysis Laboratory. Aalto University School of Engineering and Technology.
- 2006 Systeemiäly 2006. Helsinki University of Technology. Systems Analysis Laboratory Research Reports B26, 2006.
- 2006b Systems Intelligence: A Key Competence in Human Action and Organizational Life. Reflections: The SoL Journal, Volume 7, Number 4.
- 2004 Systeemiäly – Näkökulmia vuorovaikutukseen ja kokonaisuuksien hallintaan. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B24. 2004.
- Laszlo, Ervin
1972 Introduction to systems philosophy: toward a new paradigm of contemporary thought. New york. Gordon and Breach.

Martela, Frank
2012 Caring Connections – Compassionate mutuality in the organizational life of a nursing home. Aalto University publication series. Doctoral Dissertations 144/2012. Unigrafia Oy. Helsinki.

Mill, John Stuart
2006 On Liberty. Penguin classics. London.

Raamattu
1933 Kirkkoraamattu.

Saarinen, Esa
2013 Luennolla 27.2.2013, ”Yhteispeli”. Osa filosofia ja systeemiajattelun kurssia. Aalto yliopisto. Otaniemi.

2013 Luennolla 15.3.2013, ”Rakkaudet”. Osa filosofia ja systeemiajattelun kurssia. Aalto yliopisto. Otaniemi.

2010 TEDx luento ”Vauvojen radikalismi”. Helsingissä 4.11.2010. Katsottavissa osoitteessa <http://tedxtalks.ted.com/video/TEDx-Helsinki-II-Esa-Saarinen-V> (katsottu 30.4.2014)

2008 Philosophy for Managers: Reflections of a Practitioner. Philosophy of Management Volume 7: Supplement 2008.

2006 Luentomateriaali 22.3.2006, ”Ylärekisterin systeemit”. Luento 4. Teknillinen Korkeakoulu, Systems Analysis Laboratory, Helsinki University of Technology. Katsottavissa osoitteessa http://salserver.org.aalto.fi/vanhat_sivut/Opinnot/Mat-2.1197/K2006/luento4.pdf (katsottu 30.4.2014)

Saarinen, Esa & Slotte, Sebastian.
2005 Pafos-dialogi – Pafoksen elämänfilosofinen ajatteluympäristö systeemiällyn näkökulmasta. Teoksessa: Syteemiäly 2005. Helsinki University of Technology. Systems Analysis Laboratory. Research Reports B25.

Senge, Peter M.
1993 The fifth discipline: the art and practice of the learning organization. Century Business. London.

Kirjallisuus

Bergqvist, J.T.
2007 Superproductivity: The Future of Finland. Teoksessa: Systems Intelligence in Leadership and Everyday Life. Systems Analysis Laboratory. Helsinki University of Technology.

Buchanan, David A. & Huczynski, Andrzej A.
2010 Organizational behaviour. Pearson Education Ltd. Edinburgh.

Chabris, Christopher & Simons, Daniel

- 2011 The invisible gorilla and other ways our intuition deceives us. London. HarperCollins Publishers. Katso myös www.theinvisiblegorilla.com (katsottu 7.5.2014)
- Malk, Markus
2005 Systemiäly, moraalit ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa: Systemiäly 2005. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B25. Helsinki.
- Martela, Mikko
2005 Systemiälyni. Teoksessa: Systemiäly 2005. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B25. Helsinki.
- Nussbaum, Martha C.
2011 Creating Capabilities. The Human Development Approach. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- Saastamoinen, Kari
1998 Eurooppalainen liberalismitt. Etiikka, talous ja politiikka. Jyväskylä. Atena.
- Wright, G.H. von
2001 Hyvän muunnelmat. Otavan kirjapaino. Keuruu.